Нацыянальны Полацкі гісторыка-культурны
музей-запаведнік

матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі

(па выніках навукова-даследчай работы ў 2003 г.)

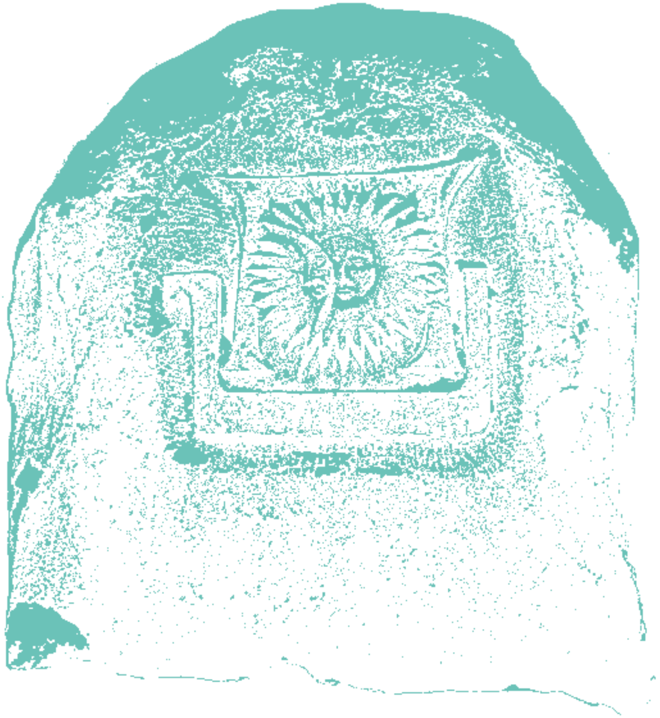

полацк 2004

НАЦЫЯНАЛЬНЫ ПОЛАЦКІ ГІСТОРЫКА-КУЛЬТУРНЫ МУЗЕЙ-ЗАПАВЕДНІК

матэрыялы
навукова-практычнай канферэнцыі

(па выніках навукова-даследчай работы ў 2003 г.)

Полацк 2004

ББК 63.3(4Беи)
М35

Друкуецца па рашэнню навукова-метадычнай рады НПГКМЗ

Адказны за выпуск: ***М.М. Ільніцкі***
дырэктар НПГКМЗ

Укладальнік: ***Т.А. Джумантаева***
намеснік дырэктара па навуковай рабоце

Матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі
М35 (па выніках навукова-даследчай работы ў 2003 г.).
Полацк: НПГКМЗ, 2004. — 172 с., іл.

Зборнік матэрыялаў навукова-практычнай штогадовай канферэнцыі супрацоўнікаў запаведніка ўтрымлівае шэраг дакладаў, што былі прадстаўлены на канферэнцыі ў якасці справаздач аб навукова-даследчай рабоце ў 2003 г.

Яны будуць карыснымі і цікавымі для навукоўцаў, музеёлагаў, студэнтаў, настаўнікаў і краязнаўцаў.

ББК 63.3(4Беи)+79.1(4Беи)

Набор і макет выкананы на выдавецкім комплексе
Нацыянальнага Полацкага гісторыка-культурнага музея-запаведніка
Камп'ютарнае макетаванне: ***В.У. Гаўрылаў***

© Нацыянальны Полацкі гісторыка-культурны музей-запаведнік, 2004

Ад складальніка

Зборнік, які Вы трымаеце ў руках, стаў адзінаццатым з шэрагу матэрыялаў, якія запаведнік выдаваў па выніках сваіх штогадовых справаздачных навукова-практычных канферэнцый. Пачынаючы з 1989 г. выходзілі тэзісы дакладаў і поўныя тэксты невялікім накладам. Першы зборнік меў усяго 26 старонак, апошні – 172. За гэты час змянілася не толькі колькасць старонак, але і колькасць удзельнікаў, і дызайн, і паліграфічныя магчымасці.

Апошняя канферэнцыя, матэрыялы якой месцяцца ў дадзеным выданні, прайшла ў лютым 2004 г. Тэматыка паведамленняў і даследаванняў ахапіла шырокае кола пытанняў, якімі на працягу справаздачнага года займаліся навуковыя супрацоўнікі запаведніка. Пэўная частка дакладаў па рашэнню навукова-метадычнай рады ўключана ў зборнік.

Агульны жа спіс тэм, над якімі працавалі навукоўцы прыводзіцца ніжэй:

- Прыватныя пансіёны ў адукацыі г. Полацка ў парэформенны перыяд.
- Канфесійнае сітуацыя ў Полацку ў 1920-ыя гг.
- Музеі Полацка: гісторыя, трыдыцыі і перспектывы развіцця.
- Гісторыка-культурныя каштоўнасці г. Полацка: дамы-помнікі, пабудаваныя ў савецкі перыяд.
- Полацк па археалагічных і гістарычных дадзеных.
- Полацкі Умацаваны раён: фарміраванне і баявая дзейнасць.
- Аперацыя па вызваленню Полацка ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў: асаблівасці падрыхтоўкі і правядзення.
- Фарміраванне эмацыянальна-валявой сферы дзяцей з псіха-фізічнымі асаблівасцямі сродкамі арттэрапіі.
- Рунічная сістэма абярэгавых знакаў. Знакі вечнасці.
- Народны пояс – мастацтва і рамяство.
- Мастакі – выхаванцы Полацкай езуіцкай акадэміі.
- Мастакі Полацкага рэгіёна.
- Перыядычныя выданні ў фондах ПГКМЗ. Каталог газет XIX – пач. XX стст.

- Каталог беларускіх часопісаў. Ч.І 1945-1959 гг.
- Калекцыя паддужных званоў з музейнага збору запаведніка. Уступны артыкул.
- Кірылічныя выданні XVII-XVIII стст. у фондах запаведніка.
- Беларускія выданні (рускамоўныя) к.XIX – пач. XX стст. у фондах запаведніка.
- Тыгоднік ілюстраваны ў фондах запаведніка.
- Беларускія выданні XVI-XVIII стст. лацінскім шрыфтом у фондах запаведніка.
- Калекцыя кафлі XIV-XX стст. з сістэматычных археалагічных раскопак на тэрыторыі Полацка (1975-1995) гг. з фондаў ПГКМЗ. Уступны артыкул.
- Каталог калекцыі манет Рэчы Паспалітай у фондах ПГКМЗ. Каталожныя апісанні.
- Калекцыя халоднай зброі.
- Каталог калекцыі А. Матусевіча ў фондах запаведніка. Каталожныя апісанні.
- Калекцыя графікі з музейнага збору запаведніка.
- Калекцыя рускіх абразоў у фондах НПГКМЗ. Гісторыяграфія.
- Каталог калекцыі меднага мастацкага ліцця.
- Удакладненні да ТЭПа Мастацкай галерэі.
- Канцэпцыя і ТС рээкспазіцыі Музея гісторыі архітэктуры Сафійскага сабора.
- Удакладненні да ТЭПа Дзіцячага музея.
- ТС і ТЭП Экалагічнага музея.

Акрамя таго, супрацоўнікі запаведніка прымалі ўдзел у канферэнцыях і семінарах, дзе выступілі з паведамленнямі і дакладамі:

- Міжнародная канферэнцыя ІКОМ «Праблемы гістарычных экспазіцый музеяў у постсацыялістычны перыяд» (Джумантаева Т.А., Краско В.Д.).
- Канферэнцыя «Асвея: 500 год» (Краско В.Д).
- Міжнародная канферэнцыя «Архітэктура і археалогія Старажытнай Русі», прысвечаная 100-годдзю М.К. Каргера (Джумантаева Т.А.).

- Канферэнцыя «Гісторыя і культура Еўропы ў кантэксце станаўлення і развіцця рэгіянальных цывілізацый і культур» (Сяргеенка Н.А.).

- Абласны семінар дырэктароў краязнаўчых музеяў (Ластачкіна Л.В., Краско В.Д.).

- Пасяджэнне Віцебскага аддзялення Археаграфічнай камісіі (Краско В.Д.).

- Семінар «Работа бібліятэк па папулярызацыі беларускай літаратуры» (Шупенька І.А.)

- Семінар ЦБС па краязнаўству «Каля вытокаў беларускага кнігадрукавання» (Шупенька І.А.)

- III Міжнародныя кнігазнаўчыя чытанні (Шумовіч А.У., Шупенька І.А., Ашуева В.Я.)

- II Міжнародная навуковая канферэнцыя ў Гомелі (Шумовіч А.У., Шупенька І.А.).

Асаблівасцю гэтага выдання з'яўляецца публікацыя ў новым раздзеле «Дадаткі» (які стане традыцыйным) матэрыялаў і даследаванняў, якія тычацца нашай матэрыяльнай і духоўнай спадчыны, і былі зроблены навукоўцамі іншых устаноў. Пачынаем з цікавага і на наш погляд вельмі знакавага даклада С.В. Тарасава пра магчымасць Охрыдскага паходжання традыцыі пабудовы Сафійскага сабора ў Полацку.

Жадаем вам атрымаць карысную і цікавую інфармацыю.

Роль музейно-педагогических занятий в образовательном процессе музеев

(методические требования к проведению музейно-педагогических занятий)

Н.А. Андреева

В начале 70-х годов XX-го века известный американский специалист по проблемам образования доктор Грегори Рамсей высказал такую нелицеприятную мысль, что музей и школа похожи только в одном: оба являются своего рода общественным и культурным анахронизмом. Вместо того, чтобы быть частью реального, изменяющегося мира, они стремятся обособиться и замкнуться в себе. Учёный настаивал на необходимости возвращения школы и музея обществу в качестве «территории» поколения детей, родившихся в 70-е – 90-е годы XX-го века. Рамсей имел в виду, что современный мир устроен взрослыми и для взрослых, и в нём нет места ребёнку. Именно США стали первой страной, официально признавшей профессию музейного педагога. У нас же утверждение, что музейный педагог – это профессия, прозвучало со страниц журнала «Советский музей» в 1991 году.

И сегодня музейная педагогика рассматривается как комплексная научная дисциплина, находящаяся на стыке музееведения, педагогики, психологии и изучающая образовательные аспекты музейной коммуникации. И, конечно же, музейная педагогика обладает определённым предметом изучения. Им является исследование закономерностей, принципов, методов работы музея со своей аудиторией. Её главный объект – культурно-образовательные процессы музейной коммуникации, то есть особый подход к происходящим в музее диалоговым процессам.

В силу своего междисциплинарного характера музейная педагогика оперирует категориями и музееведения, и психолого-педагогических дисциплин. Но, войдя в понятийный аппарат музейной педагогики, они зачастую приобретают новые акценты (например, для музейного педагога важно, чтобы музейный предмет сохранял знаковость, образ-символ

определённой эпохи, но чтобы его можно было брать в руки, манипулировать им).

В соответствии с общепринятой структурой учебно-воспитательного процесса мы можем обозначить три основные функции педагогической деятельности музея: воспитательную, образовательную и развивающую.

В содержании воспитательной функции основную роль играет формирование нравственных качеств личности.

Задачи образовательной функции заключаются в расширении кругозора учащихся, в обогащении эрудиции, в усвоении определённых навыков и знаний.

Развивающая функция играет роль фундамента и предполагает развитие наблюдательности, воображения, ассоциативного мышления, развивает эмоциональную сферу ребёнка, его сенсорные, творческие способности. Собственно, такие же функции характерны и для сферы народного образования. Но, разумеется, к процессу образования музей и школа подходят фундаментально различно.

- Школа призвана дать базовое образование во всех областях знаний, тогда как музей действует в сфере неформального или «параллельного» образования.

- По сравнению с информационным подходом, который преобладает в школе, в музее образование осуществляется через расширение чувственно-эмоционального опыта человека, развитие способностей к ценностному переживанию, визуальному восприятию и постижению «языка вещей».

- Образование в музее, в отличие от школы, происходит в особой, эстетически значимой предметно-пространственной среде, где человек ощущает свою сопричастность к культуре и возможность диалога с ней.

- В отличие от классно-урочного типа поведения в школе, музей предлагает иной регламент, основанный на признании музейного этикета, возможности включения в игровую и творческую деятельность.

То есть в работе со школами музеи делают ставку на развитие представлений детей о мире, способности наблюдать, классифицировать и генерировать информацию. Исходя из этого наиболее значительными задачами музеев в сфере образования являются:

1. Всестороннее гармоническое развитие каждого ребёнка.

2. Формирование исторического сознания. Именно историческое сознание помогает ребёнку ориентироваться во времени и пространстве, подводит к мысли об изменяемости всего на земле. Именно историческое сознание воспитывает историческую память, даёт ощущение сегодняшнего дня, как части истории.

3. Формирование творческой активности ребёнка, его эстетических чувств, вкусов, идеалов.

4. Близка к предыдущей и задача развития эмоциональной сферы ребёнка, его воображения и фантазии.

5. И, наконец, музейно-педагогические программы решают задачу воспитания музейной культуры. В узком смысле слова понятие «музейная культура» определяет уровень подготовленности к восприятию музейной информации, в широком смысле слова – это умение человека оценивать предмет музейного значения (необязательно находящегося в музее) как частицу истории.

Но в тоже время просветительская деятельность музея функционально призвана заполнять и часть свободного времени человека, поэтому должна быть построена так, чтобы удовлетворить потребность человека в самообразовании, в стремлении получать дополнительные знания, в отдыхе.

Наши минские коллеги из Национального музея истории и культуры Беларуси провели социологическое исследование мотивов посещения музеев и получили следующие данные.

Я пришёл в музей, чтобы:

1. получить новую информацию – 51,1 %

2. получить более глубокие знания по программе (ВУЗ, школа) – 39,1 %

3. познакомиться с прошлым города и страны – 9,3 %

4. показать детям – 7,6 %

5. пообщаться с другими людьми – 5,3 %

6. показать гостям – 2,3 %

7. отдохнуть – 2,3 %

8. увидеть подлинные предметы – 0,8 %

Мы тоже провели небольшое исследование среди учащихся и получили такие данные:

- музей как источник знаний – 52,3 %

- музей – это интересно – 38,6 %

- музей – это отдых – 9 %

То есть дети приходят в музей не только для того, чтобы получить новые знания, но и просто из любопытсва.

Говоря о формировании творческой активноти ребёнка, мы имеем в виду активизацию процесса познания. Закономерно встаёт вопрос, а как активизировать процесс познания?

Педагогика и психология давно констатируют тот факт, что человек лучше всего усваивает новую информацию в процессе активной деятельности, до 90 %. И только 10 % – информации, которую мы слышим; 50 % – из того, что мы видим. Следовательно, путь может быть один: ребёнок должен активно участвовать в процессе музейной коммуникации. При осуществлении учебной программы в музее, по мнению зарубежных специалистов, необходимо обеспечить несколько уровней взаимосвязи:

1. музейный педагог – ребёнок

2. ребёнок – музейная среда, экспозиция в целом или отдельный предмет. Здесь мы должны учить детей концентрироваться на зрительных реалиях, развивать способность отождествлять себя с прошлым, наблюдать.

3. музей – реальная жизнь. Речь идёт о пробуждении интереса к самому процессу познания, о перенесении знаний, полученных в музее в реальную жизнь.

Общепринято считать ведущим методом работы с дошкольниками и младшими школьниками – игровой метод.

Но насколько этот метод знаком и до гениального прост, настолько же он сложен и не всякому под силу. Прежде всего здесь важно чувство меры. Используя метод «погружения» мы не должны забывать, что далеко не каждый ребёнок, закрыв глаза, может представить себя в пещере первобытного человека, или, надев солдатскую пилотку, почувствовать себя бойцом, защищающим город от немецко-фашистских захватчиков. Ведь у него нет достаточного жизненного опыта, а может просто не быть настроения. Игры должны быть направлены

на развитие зрительной памяти, наблюдательности, умении концентрироваться. Игра может помочь в общении детей друг с другом, может стимулировать познавательную деятельность и, наконец, может просто организовать детей.

Практически невозможно провести музейно-педагогическое занятие, не используя вопросно-ответный метод. В этом случае важно правильно сформулировать вопрос, который не только активизирует детей, но и подведёт их к определённой мысли, решению, выводу.

Наши зарубежные коллеги особое внимание уделяют исследовательскому методу. Традиционное обучение предполагает необходимость объяснения **как** всё происходило, исследовательский подход – **почему** это произошло. В центре поиска – фигура учащегося, а не музейного педагога. Музейный педагог – посредник между школьником и выдвигаемою им гипотезой. Данная методика хороша тем, что не приемлет верных и неверных ответов, единственных трактовок. И ещё одна важная деталь поискового метода – внутригрупповое общение. Учащиеся получают возможность наблюдать, а затем сравнивать свои выводы. Обнаруживается, что сходные гипотезы часто аргументируются по-разному.

Но в этом-то и заключается творческая суть поискового метода.

Чрезвычайно интересно и плодотворно, на мой взгляд, использование в работе с детьми документальных источников. Ведь письма, дневники, мемуары, фотографии, оказывают на школьника непосредственное эмоциональное воздействие, развивают аналитические способности детей. Им становится понятно, что история, в сущности, пишется людьми, анализирующими аналогичные документы и предлагающими своё понимание событий.

Ещё одна методика, успешно применяемая нашими зарубежными коллегами, так называемые деятельностные формы обучения: приготовление еды, изготовление бумаги, ловля рыбы и так далее. Зарубежные музейные педагоги активно используют эту стратегию, потому что она приносит удовольствие детям, развивает практические навыки и наполняет смыслом музейные предметы.

Мы с вами сегодня поговорили о некоторых методах и приёмах организации учебной деятельности, их намного больше, но при всём разнообразии методов и приёмов нужно помнить, что основным средством воздействия музея является музейный предмет. Он – главный персонаж музейного действа, иначе музейно – педагогическое занятие теряет весь смысл.

Литература

Ванслова Е.Г. Музейные всеобучающие научно-практические рекомендации: Конспект лекций. М., 1989.

Ломунова А.К. «Воспитание музейной культуры посетителя»: Конспект лекций. М., 1988.

Материалы научно-практических семинаров музейных работников по теме «Музей и дети в гг. Москве и Сыктывкаре». М., 1996.

Музей – образование – дети (по материалам музейно-педагогических изданий США).

Музей, образование, культура. Процессы интеграции. М., 1999.

Музейныя сшыткі.// Археалагічнае падарожжа ў часе і прасторы. Мн., 2003.

Решетников Н.И. Музейная педагогика как теоретическая проблема.// Музееведение. Музеи мира: Сборник научных трудов. М., 1991, С. 258-270.

Юхневич М.Ю. Что такое музейная педагогика.// Советский музей. 1991, № 1.

Жаночыя пансіёны у Полацку як адлюстраванне палітыкі царскага урада

В.Д. Краско

Сферай цікавасці дадзенага даследавання выступае жаночая адукацыя ў Полацку. У арсенале даследаванняў па гэтай праблеме існуе дастаткова прац, якія датычацца жаночых гімназій, аднак практычна не вывучанымі да гэтай пары засталіся закрытыя жаночыя пансіёны. Вывучэнне прычын узнікнення, станаўлення і развіцця гэтых установу як часткі жаночай адукацыі, аналіз зместу і спецыфікі выхавання ў іх прадстаўляе несумненную цікавасць для фарміравання цэластнага навуковага погляду на сістэму развіцця адукацыі. Пастаўленая праблема з'яўляецца маладаследаваннай як цалкам па Беларусі, так і па Полацку. Спецыяльных комплексных даследаванняў няма, і толькі архіўныя крыніцы дазваляюць вырашыць пытанне.

Пасля далучэння беларускіх зямель да Расійскай імперыі культура Беларусі развівалася у новых гістарычных умовах. І-я палова XIX ст. – пачатковы перыяд развіцця беларуска-рускага ўзаемадзеяння. Адносіны гэтыя складваліся няпроста і сутыкаліся з іншымі праблемамі, якія патрабуюць усебаковага і аб'ектыўнага даследавання. Адбываліся сур'ёзныя змены, звязаныя з неабходнасцю пераарыентацыі. У культурным жыцці пачаў адчувацца моцны рускі ўплыў. Рэалізацыя русіфікатарскай палітыкі перш за ўсе закранула аснову культурнага жыцця – асвету.

Жаночыя пансіёны – навучальныя ўстановы з агульнаадукацыйным курсам. Яны з'явіліся ў канцы XVI ст. і існавалі да сярэдзіны XIX. На Беларусі з'яўленне жаночых пансіёнаў звязана з дзейнасцю жаночых каталіцкіх манаскіх ордэнаў. Ужо ў XVII ст. жаночыя пансіёны практычна дзейнічалі пры кожным кляштары. Уваходжанне беларускіх зямель у склад Расійскай імперыі не змяніла становішча жаночых пансіёнаў. Яны працягвалі дзейнічаць практычна у кожным горадзе і мястэчку Беларусі. Найбольш вядомымі былі пансіёны марыявітак, адзін з якіх знаходзўся таксама і ў Полацку. Існаваў

у Полацку ў 1826 г. прыватны пансіён пані Саранвіль, створаны па ўзору манастырскага (16 дзяўчынак). Дзяўчынкі вывучалі хрысціянскую веру, польскае чытанне, пісьмо, арыфметыку і ручную працу. З пачаткам 30-х гг. пачынаецца русіфікацыя беларускіх жаночых пансіёнаў. Пасля паўстання 1830 г. улады павялі сапраўдную вайну за скарачэнне прапольскіх жаночых пансіёнаў і забарону іх адкрыцця. Права на існаванне захавалі толькі тыя пансіёны, дзе веданне рускай мовы было на высокім ўзроўні і большасць прадметаў выкладалася па рускіх падручніках. Безумоўна, «каталіцкае духавенства ўсяляк перашкаджала такой палітыцы, як даносілі пра гэта губернатары, папячыцелі, візітатары, якія праводзілі рэвізіі гэтых навучальных устаноў». [**1**, 105] Так, віцебскі губернатар 19 лютага 1840 г. ў справаздачы адзначае: «Несмотря на все усилия правительства к отстранению латинского духовенства в делах общественного воспитания, монахини ордена маривиток составляют как бы исключительных наставниц, в руках которых находится все воспитание женщин. Пока будут существовать пансионы римско-католических монахинь, все усилия правительства к водворению в высшем сословии русской народности останутся почти без всяких последствий. Необходимо пансионы мариавиток заменить учреждением особых для воспитания девиц заведений, поручив надзор в оных образованным и надежным наставницам». [**1**, 105] Да пачатку 40-х гг. усе жаночыя навучальныя ўстановы каталіцкіх ордэнаў у Беларусі былі закрыты. Улады падтрымлівалі толькі тыя пансіёны, якія заявілі пра сваю лаяльнасць да імперыі. Таких пансіёнаў не было. Замест закрытых школ Міністэрства, аднак, амаль не адкрыла новых. Нарэшце, жаночая адукацыя сканцэнтравалася ў невялікай колькасці прыватных пансіёнаў. Царскаму ўраду здавалася, што найлепшым сродкам перавыхавання паланізаванага дваранства з’явілася сістэма закрытых навучальных устаноў. Так, у Полацку быў адкрыты ўзорны жаночы пансіён для дзяцей дваран.

2 чэрвеня 1838 г. павятовы прадвадзіцель дваранства Васілеўскі піша хадайніцтва а адкрыцці ў Полацку пансіёна. [**1**, 87]. Было атрымана дазваленне і пачаўся конкурс на пасаду ўтрымальніцы пансіёна. Жадаючыя ўзяць упраўленне

пансіёнам павінны былі прадставіць пасведчанне аб паводзінах з пячаткай павятовага прадвадзіцеля дваранства і 11 подпісамі іншых асоб, якія ведалі яе. Разглядаўся варыянт замежных ураджэнак, асабліва прыродных француржанак, якія ўтрымлівалі раней пансіёны. Згоду на ўтрыманне пансіёну атрымала памешчыца Лепельскага павета, француржанка Емілія Лапіцкая, народжанная Бове.[**1**, 65] Вядома, што яшчэ раней быў адкрыты Віцебкі пансіён, і Бове была адной з 4 кандыдатур у Віцебску, ёй аддавалі перавагу, але, невядома па якой прычыне ў Віцебску была прызначана іншая, і ўвогуле гэты пансіён то закрываўся, то адкрываўся, мяняліся ўтрымальніцы. Было прынята палажэнне, якое ўтрымлівала некалькі пунктаў:

Агульныя ўмовы

1. У пансіёне павінна быць 30 выхаванак і зверх таго прыходзячыя вучаніцы. У далейшым колькасць і тых, і другіх можа павялічыцца.

2. Выхаванкі карыстаюцца ў пансіёне поўным утрыманнем, акрамя адзення, якое адносіцца за кошт бацькоў.

3. Вучаніцы карыстаюцца ўрокамі нараўне з выхаванкамі, але не жывуць у пансіёне.

4. Кошт утрымання выхаванак – 140 рублёў серабром з кожнай, а за прыходячых вучаніц – 70 рублёў, але плата будзе паменшана ў адпаведнасці з павелічэннем колькасці выхаванак.

5. Час і правіла прыёму ў пансіён устанаўліваюцца ў адпаведнасці з правіламі, якія прыняты па Міністэрству народнай адукацыі для гімназій і дваранскіх вучылішч.

6. Пансіён павінен мець вялікае і зручнае памяшканне, навучальныя дапаможнікі і бібліятэку, ноты, фартэпіяна, аднолькавую мэблю і пасцель у выхаванак, аднолькавае адзенне, але адрозніваецца толькі па класах фартухамі. Поўны пансіён уключае – чай, снеданне, абед, вячэру, а паўпансіён – толькі абед.

7. Настаўнікі выбіраюцца з ліку выкладчыкаў Полацкага павятовага дваранскага вучылішча.

8. Па заканчэнні гадзічнага курса праводзяцца публічныя іспыты ў прысутнасці настаўнікаў, бацькоў, іншых ганаровых грамадзян.

9. Па заканчэнні поўнага курса выдаецца атэстат аб поспехах ў навуках і прыстойнасці. [**1**, 66-67]

Курс навучання падзяляўся на чатыры класы альбо ўзросты, кожнаму прызначалася тры гады. Вучэбны план пансіёна ўключаў шырокі курс навук, набліжаны да курсаў павятовых вучылішчаў. Праграма складалася з 13 вучэбных прадметаў. Усе выхаванкі і вучаніцы павінны былі вывучаць Закон Божы, інакш «Священная история Ветхого и Нового завета и закона божьего греко-российского и римско-католического исповедания, также Евангелическо-лютеранского». З чым гэта звязана? Калі паглядзім на ведамасць аб паводзінах і поспехах выхаванак і вучаніц за 1839/1840 навучальны год, то пытанне вырашаецца. З трыццаці трох вучаніц рымска-каталіцкай веры – 16, лютэранскай – 4, праваслаўнай – 13. У першым узросце з 6 да 9 год вывучалі рускую і замежныя мовы, арыфметыку, рысаванне, танцы, музыку, рукадзелле. У другім класе (9-12 гадоў) прыбаўлялася геаграфія з гісторыяй расійскай і агульнай і некаторая частка фізікі і прыродазнаўчых навук. У 3-м узросце (12-15 гадоў) – чытанне гістарычных і павучальных кніг. Гэтым, уласна кажучы, і закончвалася вучэнне. Арыфметыцы аддавалася вельмі надзвычайная роля: прадпісвалася навучаць гэтай навуцы шляхетных дзяўчат з мэтай, «чтобы впредь содержать в добром порядке домашнюю экономику».[**1**, 179] У 4 класе (15-18 гадоў) прызначалася «девицам повторять свое учение почти одной практикой. Дежурить понедельно по хозяйству, вести запись по расходам, договариваться с поставщиками о припасах, каждую субботу делать расчет и производить платеж, определять цену товара по его качеству и смотреть, чтобы во всем наблюдаемом были совершенный порядок и чистота».[**1**, 178] Прадугледжвалася 4 урокі па 1,5 гадзіны кожны дзень: 2 – да абеда, 2 – пасля абеда. (з 8.00 да 11.00, з 14.00 да 17.00) Болей за ўсё гадзін адводзілася французскай, нямецкай і рускай мовам. Астатні час адводзіўся музыцы, рукадзеллю, танцам. Устанаўліваўся тэрмін прыёму

ў пансіён 1 раз у год з 15 жніўня па 15 верасня. Канікулы – з 1 ліпеня па 15 жніўня. У канцы навучальнага года здавалі іспыт. Галоўнае, што ўлічвалася – валоданне замежнымі і рускай мовамі, чытанне вершаў, а таксама рукадзелле, танцы, музыка. Захаваўся спіс выхаванак, якія ў 1840 г. здавалі іспыт. Супраць прозвішча – надпіс «прочла басню на французском, объяснялись на французском языке между собой», прочла на немецком стихотворение, на русском – оду. [**1**, 178-180]

Пасля прызначэння Бове пачала шукаць прыстойнае памяшканне. Але ў 1837 г. у Полацку здарыўся вялікі пажар і ў цэнтры горада дамы былі яшчэ не адбудаваны. Таму быў наняты добры дом памешчыка Рэута каля самага ўезда ў горад з боку Віцебска з добрым садам і дваром за 400 рублёў у год. Дапамога ад казны была прызначана 1500 рублёў у год. Варта здзіўлення, на якія вялізарныя выдаткаванні грашовых сродкаў ішлі афіцыйныя ўлады дзеля русіфікацыі навучання. Пансіён быў адкрыты 11 верасня 1838 г. у прысутнасці чыноўнікаў, ганаровых грамадзян горада, дваранства. Пасля літургіі і малебна з водаасвяшчэннем на адкрыцці выступіў праваслаўны святар Андрыян Дзмітрыеў, які падкрэсліў мэту выхавання: «Сколь прежде забот доставляло родителям воспитание дочерей? Сколько дарований осталось неразвитыми? Но ныне неудобства устранены устроением пансиона. Ближайшая цель – просвещение, иначе называется образование. Образование – это усвоение всего того, что мы считаем лучшим или образцовым. Просвещение, значит – заимствование света.» [**1**, 183] Спачатку было 15 дзяўчат (5 выхаванак і 10 вучаніц), але адразу планавалася павялічыць колькасць. Сапраўды, колькасць была павялічана да 27 (14 выхаванак, 13 вучаніц). Было толькі два класы (2-3). На другі год быў адкрыты чацвёрты клас. Колькасць вучаніц – 33, узрост: 10 гадоў – 2 вучаніцы, 12 гадоў – 8, 13 гадаў – 8, 14 гадоў – 6, 15 гадоў – 6, 16 гадоў – 3 вучаніцы. У 1840 г. – было 4 класы.[**1**, 90] Сярод выкладчыкаў – два святары. Матэматыку выкладаў праваслаўны святар Андрыян Дзмітрыеў і ксёндз Барфаламей Кутоўскі, геаграфію і гісторыю – Іван Рындзін, рускую мову Ніл Давыдаў, французскую і нямецкую – Карл Гофмейстар і Юсцін Давыдаў. Чыстапісанне і рысаванне – Аляксандр Мінянт. Таксама

працавала 3 гувернанткі. Можна меркаваць, што Лапіцкая не зусім была задаволена якасцю выкладання, таму шта парушала палажэнне і запрашала выкладчыкаў з кадэцкага корпуса. Магчыма таму, пансіён быў перададзены Сесіліі фон Вельзберг. У 1848 годзе Полацкі прыватны ўзорны пансіён быў пераўтвораны ў казённы і з таго часу падпарадкоўваўся Віленскаму дваранскаму інстытуту. Вучыліся там дзеці дваран, духавенства, чыноўнікаў,ваенных. Дзяўчынак выхоўвалі ў духу хрысціянскай маралі і вучылі хатнім абавязкам. Ім давалі вельмі мала рэальных ведаў і больш клапаціліся аб засваенні імі свецкіх манер, аб выхаванні ў рэлігійна-маральным духу. [**1**, 91]

У пачатку 1840 года у Полацку з’явілася дваранка Атылія фон Тэйхман. Яна прыехала з Рыгі, дзе раней утрымлівала прыватную жаночую школу. Адразу яна падала прашэнне аб адкрыцці школы для «девиц, не могущих по бедности и званию поступить в пансион».[**1**, 7] Дазваленне яна не атрымала, таму што ўтрымальніца пансіёна і павятовы прадвадзіцель дваранства імкнуліся засцерагчы ўзорны пансіён ад саперніцтва. Нягледзячы на забарону, яна пачала вучыць дзяўчат на даму. Вядома, што ўзнікалі праблемы, вялася перапіска і былі скаргі. У абарону Тэйхман вучаніцы і іх бацькі напісалі ліст да віцебскага начальства. І толькі ў лютым 1841 года яна атрымала дазвол адкрыць у Полацку прыватны жаночы пансіён. Дакладна, назва яго – прыватная школа для першапачатковага навучання дзяўчат. Размяшчалася школа ў каменным двухпавярховым доме купчыхі Міхайлавай на Віцебскай вуліцы. Там жа знаходзілася і кватэра Тэйхман. Асноўнымі вучэбнымі прадметамі былі закон божы, чытанне і пісьмо, граматыка рускай мовы, французская і нямецкая мова, практычныя практыкаванні французскіх і нямецкіх моў, музыка і рукадзелле. Выкладчыкаў не было, утрымальніца школы сама навучала дзяўчат. Па зацверджанаму плану прыходзячых вучаніц павінна было быць не болей 20, плата па 30 рублёў серабром у год. Узрост ад 9 да 13 гадоў. Праз год, у 1842 годзе, Тэйхман звярнулася з просьбай павялічыць колькасць да 25 у сувязі з патрэбамі бацькоў. Папячыцель навучальнай акругі дазволіў, таму што «заведение находится в отличном состоянии и пользуется доверием. В Полоцк привозят детей

из всей губернии и школа Тейхман может служить хорошим примером рассадников школ».[**1**, 8] Па сутнасці, гэта была адна з першых школ такога тыпу, штосьці сярэдняе паміж пансіёнам і штодзённай бясплатнай школай для бедных дзяўчат. У 1843 годзе прынята «Палажэнне аб школах для пачатковай адукацыі бедных дзяўчат». Такая школа таксама адкрылася ў Полацку.

Увогуле, станаўленне сярэдняй жаночай адукацыі на працягу ўсяго XIX ст. суправаджалася вострай педагагічнай палемікай наконт яго зместу, арганізацыі, мэтаў і сродкаў выхавання. У 2-й палове XIX ст. замест жаночых пансіёнаў былі арганізаваны дзяржаўныя і прыватныя жаночыя гімназіі і прагімназіі.

Літаратура

1. **НГАРБ**, ф. 3157, воп. 1, С. 1290.

Дадатак 1

Программа учебных предметов образцового пансиона благородных девиц в г. Полоцке

1. Священная история Ветхого и нового завета и за кона Божьего греко-российсского и римско-католического исповедания, также Евангелическо-лютеранского.
2. Русский язык и словесность
3. Французский язык
4. Немецкий язык
5. География
6. История Российская и всеобщая
7. Арифметика вся
8. Начала физики и естественных наук
9. Каллиграфия и черчение
10. Рисование
11. Музыка и для способных пение
12. Танцование
13. Рукоделие

НГАРБ, ф. 3157, воп. 1, с. 1290, л. 7

Дадатак 2

Список воспитанниц Полоцкого женского образцового пансиона, сдавших экзамен 1839/1840 гг.

1. Ольга Кругликова
2. Емилия Гребницкая
3. Елена Розенбаум
4. Мария Чумовская
5. Елеонора Жадвойн
6. Евдокия Семенова
7. Павлина Гофмейстер
8. Ельмира Келлер
9. Тереза Гребницкая
10. Надежда Плотто
11. Марианна Жданко
12. Елисавета Буланова

НГАРБ, ф. 3157, воп. 1, с. 1290, л. 178

Региональность художественного процесса

Л.М. Лысенко

Каждый художник, будь то музыкант, писатель, артист, в своём творчестве стремится распознать будущность своих творений. Он прикасается к прошлым столетиям, осознавая эволюционную суть духовного развития, блуждая среди веков, течений и пристрастий, порой завораживается каким-либо периодом, близким его сердцу и останавливается как на точке отсчёта.

В. Кандинский в своём докладе «О духовном в искусстве» доказывает, что модель общества – пирамида. На самой вершине находится художник – руководитель умов и сердец. В схеме Платона у вершины находились философы. Согласно этим утверждениям художник сродни философу. Он способен объять весь мир, вселенную. Он не просто сосуд, наполненный чувствами, эмоциями, мыслями …, его разум открыт для познания мудрости – логики философии.

Художника и философа можно рассматривть как единое целое, т.к. философия стремится распознать суть вещей, искусство создаёт её зримый облик. Обращаясь к трактатам философов можно провести параллель с искусством, которое как зеркало оставило застывшее отражение философских устремлений познания закономерностей. По крупицам развитие философской мысли в слиянии с искусством открывали в сознании человека новые возможности, новые понятия, задавая себе одни и те же вопросы. Ф. Петрарка в своих философских трактатах и беседах со Св. Августином стремился познать истину, рассуждая о нравственных понятиях добра и зла, о сути человеческого поведения. Мы сегодня задаём себе те же вопросы, но накопленный нами багаж заставляет приближаться к слову «изощрённость». Человек, воспринимая нечто новое, будь-то понятие, зримый объект, действо, принимает это, делая частицей себя. Он обладает способностью сделать частицей себя то, что ранее им было отвергнуто. Прошлое становится неотъемлемой частью нашей сути, а суть творчества проявля-

ется в личных пристрастиях и искусство наполняется новыми гранями и отголосками из недр формирования личности как таковой – личности своего времени. Стремительное искусство XX века тому доказательство. Стремясь увидеть картину, недостаточно ограничиться слепым созерцанием того, что на ней изображено, есть возможность разглядеть эволюционное развитие человека, его основ – души и разума.

Для объективного обоснования ментальности творческой личности конца XX века в её эволюционном развитии можно обратиться к творчеству XIX – нач. XX веков, когда философская мысль достигла своего высшего расцвета. Мы по сей день изучаем сочинения А. Бергсона, Н. Бердяева, М. Хайдеггера, Х. Ортеги и т. д. Изобразительное искусство этого периода ломает рамки привычности, литература переживает свой «серебряный» век. Художник превращается в философа. Он стремится как философы древности разложить изобразительное искусство на его составные и обосновать каждую его грань.

Э. Делакруа вслед за реализмом, становится основателем романтизма, преследуя цель сознательного участия личности в творении. Импрессионисты изучают цвет в пространстве, фиксируя его возможности. П. Сезан стремится выявить устойчивость и материальность мира, закономерность его структуры, выступая как основатель постимпрессионизма. Появившиеся в 1905 году фовизм и экспрессионизм освободили цвет, пренебрегли пространством ещё более чем П. Гоген. Позднее кубизм, где первыми были П. Пикассо и Ж. Брак, вслед за этим В. Кандинский поставил под сомнение перспективу и присутствие реального, предложив искусство независимое от действительности.

Эти стремительные процессы пронеслись вихрем и оставили отголоски в нашем времени. Понадобилось столетие, чтобы романтизм Э. Делакруа превратился в сюрреализм С.Дали, где также на первый план выступает реальность наших чувств и знаний, инстинктов и интуиции. Субъективная реальность экспрессионистов нашла продолжение в искусстве чистой формы. Для последователей кубизма произведения П. Сезана, основанные на изучении фундаментальных элементов реальности, стали своего рода энциклопедией.

С развитием философской мысли развивается и усложняется ментальность человечества. История искусства XX в. – это не что иное, как исследование ментальных процессов, являющихся волевым актом сознания и ментальных процессов, протекающих на уровне подсознания. Именно с этой проблемой в мировоззрении творческой личности мы вступаем в XXI век.

Охват такого длительного эволюционного процесса необходим, так как перевёрнутые нравственные ценности с привязкой «соц» тревожили и заставляли наших художников разобраться в истине. Несомненно, каждая эпоха несёт свою нравственность, но человеческая суть вне времени. В изобразительном искусстве Беларуси, как и в изобразительном искусстве других социалистических стран , происходили различные процессы, поиск новаторских движений – «суровый стиль», фотореализм, поиск национального колорита и др. Во всём находилась своя отличительная особенность, неутомимое желание обосновать то, что происходит, желание вырваться на следующую ступеньку развития. Но приставка «соц.» позволяла движение в рамках идеологической концепции. Я согласна с П. Клее, с его характеристикой развития современной живописи, где он наряду с наивистами, реалистической школой живописи отрицает ряд художников (Х. Ороско, А.Сикейроса) и русских современников, которые избрали пропагандистскую программу для своего творчества – «что является нехарактерным для эволюционного стиля…».

Художественные процессы в искусстве Беларуси, начиная с 1930-х годов, носили несколько медленно – текущий характер. Основным ориентиром являлась Россия (РСФСР). В белорусском искусстве так и не нашли своего яркого выражения направления «русского андеграунда», такие как «соц-арт» и «поп-арт». У белорусских художников была лишь робкая возможность прикоснуться к ним вначале 1990-х годов, участвуя без продолжительных последствий в выставках неформального искусства, в частности в выставке под названием «Агасфер», устроенной московскими художниками в 1991 году. Такие направления как «суровый стиль», обобщённые понятия «семидесятники», поднимавшие проблемы исторического самосо-

знания, конфликта личности и общества, «восьмидесятники» с ярко выраженным ассоциативным видением, в белорусском искусстве либо проявлялись в творчестве отдельных художников, либо имели своё полнокровное развитие с 10 летней разбежкой во времени. Это характеристика провинциальности и одновременно искреннего отклика на суть процессов, происходящих в обществе. Невозможно трактовать как своё, принятое из вне. Оно всегда будет носить оттенок придуманного и не иметь существенного вклада в историю искусства данного народа.

Процессы, происходящие в стране, в художественной среде регионов, в значительной степени формируют мировоззрение и творческое самовыражение художника, его ориентацию в напластованиях достижений художественной культуры. В истории каждого государства, как и в жизни каждого человека, есть краткий, но важный период пробуждения творческих и эмоциональных сил и именно этот период окрашивает жизнь чем-то ценным и важным. Всплеск духовных и эмоциональных, так называемых жизненных сил человека приходится на момент интеллектуальной и физической зрелости, что у каждого человека происходит в разные отрезки его жизненного пути. Так исторический отрезок, конец 1980-х – начало 90-х годов для художественной среды республики оказался важным и всеосвобождающим – это время перемен. Изменилась ориентация критики, отошли на второй план идеи, ценности и методы, имидж которых поддерживался как бесспорный.

Политическая ситуация данного периода позволила белорусскому художнику ощутить новую реальную свободу. Создались условия для развития разностилевого искусства, эклектики – свободного сочетания классической живописи с новаторскими приёмами, заимствования нетрадиционных для Беларуси направлений, что в глобальном смысле носило интуитивный характер. Белорусские художники словно опомнились и жадно хватали воздух свободы, но то, что некогда было принято ими, давало о себе знать. Молодое поколение, не сумев впитать эволюционную поступь искусства, переживало различные формы заимствований. Но во всём разнообразии

процессов в художественной жизни Беларуси наметился аспект «интуитивизма» в его сознательном проявлении.

Именно в конце 1980-х, в 90-е годы искусство Беларуси стало характеризоваться крайним индивидуализмом его ярких представителей. Наряду с работами созерцательно - повествовательного характера, получившими расцвет на протяжении всего послевоенного периода пробивались мощные ростки концептуального художественного мышления, ассоциативно – образного начала. В разных городах Беларуси художники объединились в творческие группы и провозглашали свою концептуальную платформу. Они поняли, что жить в ногу со временем, это не значит приспосабливаться к нему, а обладать накопленным человечеством багажом знаний, который и явит новую современную реальность.

Ещё в 1979 году Н. Бущик, А. Кузнецов и М. Барздыка заявили о себе, объединившись в группу под названием «Букуб». Вход на их выставку был строжайше запрещён зрителям и телевидению. Ключ от залов три недели носил в кармане А.О. Бембель, председатель Союза художников, не доверив его даже вахтёру. Напротив, редкий успех выставка имела в Москве, продлившись вместо положенного месяца пол года. Спустя 8 лет, в 1987 году, на устойчивой преемственно – творческой платформе развития цветопластического направления возникает объединение девяти минских живописцев «Немига, 17» (название улицы и этажа мастерских художников). В этом же году, в Витебске появляется духовный приемник УНОВИСа (Утвердителя нового искусства) объединение десяти художников разных стилевых направлений под названием «Квадрат». Через год, в Полоцке, четверо художников объединяются в группу под названием «4-63» (первые цифры телефонного номера Картинной галереи) с целью утвердить в белорусском искусстве такое понятие как зкзистенциализм. В Минске заявляют о себе группы «Форма», «Бисмарк». В 1989 году возникает ассоциация «Плюралис». В ассоциацию входят И. Кашкуревич и Л. Русова, группы «Коми-кон» («комическое пространство») и «Корвус Цекус» («Слепая ворона»).

Эти действия во многом схожи с периодом творческих объединений начала XX века. Что в свою очередь подтверждает

мысль о заимствовании в искусстве и его развитии на основе уже созданного, но веяния каждого нового этапа обогащаются новым интеллектуально-временным сознанием.

Ограничиваясь изучением художественной среды региона, в данном случае полоцкого, можно проследить единство развития регионального художественного процесса с развитием искусства в целом, в республике. В статье «Мастацтва памежжа» И. Бигдай пишет: «Численность художественных акций растёт. Важно отметить, что эта тенденция характерна не только для столицы. В этом процессе нельзя недооценивать роль регионов (газета «Арт-сезон» в Полоцке, новые галереи в Гродно и т.д.). Тем более что процесс превращения численности в качество на периферии часто идёт более быстрыми темпами». В Полоцке, благодаря сложившимся благоприятным условиям, о которых излагалось мной в сообщении «Формирование художественной среды Полоцка (1980-90-е годы)», жили и работали В. Васильев, Г. Васильева, А. Коновалов, О.Ладисов, Л. Лысенко, В. Макарков, И. Малащенко, позднее Т. Козик, С. Тимохов, О. Елизаров.

Творчество этих художников привлекло внимание по причине свежести и свободы самовыражения. Оно характеризовалось отрицанием принятых правил и рассматривалось как реакция на долголетние запреты. Параллели, проводимые между творчеством художников разных городов Беларуси и Москвы, воодушевляли и обнадёживали. Их работы можно было видеть на республиканских, областных, городских выставках, в галереях Гродно, Вильнюса, Москвы…, о чём говорят перечни выставочной деятельности каждого из них. Творчество художников полоцкого региона ярко вписалось в те направления, которые начали своё активное развитие в данный период.

Галина и Василий Васильевы вели свои поиски в живописи цветопластического направления, набравшего в тот период мощное движение благодаря художникам объединения «Немига, 17». Это движение вызывало у художников осмысленный интерес к живописи белорусских импрессионистов 30-х годов, живописи армянских и молдавских художников 60-х, к тому, что они считали традиционным для искусства Беларуси.

Ассоциативно-образную направленность несли в себе работы А. Коновалова, В. Макаркова, О. Ладисова, отличаясь стилистическими предпочтениями и тематикой. В живописи А. Коновалова в тот период намечался аспект перехода к интуитивному. Тема для него не являлась основополагающей целью. Он шёл к восприятию действительности доверяя подсознанию, в котором, по его словам, «...накоплен потенциал, способный управлять логикой, и это истинно верный путь, который ведёт человека по эволюционному пути развития…». Впоследствии этой теории придерживались, наряду с живописцами некоторые художники-концептуалисты. Постоянное исследование творческого процесса привело его к применению новых технологий, материалов. Что сегодня очень актуально.

Поиск потенциала в библейских сюжетах характерен для творчества О. Ладисова и В. Макаркова. Обращение к библейским сюжетам в творчестве белорусских художников в этот период было настолько велико, что в рамках республики оно превратилось в конъюнктуру. В защиту искренности наших художников привожу слова из притчи: известный писатель, услыхав, что критик приписывает ему наследование традиций Чарльза Диккенса, сказал: «Оказывается, есть ещё один писатель, которого мне нужно прочесть». Владимир Макарков остался цельной творческой личностью, не изменяя теме, однажды найденной, он превратил свою живопись в пластические объекты. Сегодня его можно причислить к художникам – концептуалистам, открывающим путь «белорусского» концептуального искусства. Так как в Беларуси концептуальное искусство находилось на стадии необходимого переживания того, что в Европе было осмысленно вначале 1970-х годов. Без этого осмысленного процесса невозможен выход на иную, более полную суть – суть соответствия миропонимания сегодняшнего времени.

Сергей Тимохов, наряду с целой плеядой белорусских художников, привержен в творчестве к поиску национальной идеи, традиций, корней, которые являются основой белорусской культуры и искусства. Черпая вдохновение в гармонии белорусской природы, в языческом менталитете народной

культуры он для белорусского искусства является родным ребёнком. Художник, утверждает он, доверяя сознанию, управляет логикой, а логика – путь к познанию и постижению человеком языческого мироощущения, способного современного человека вернуть к самому себе.

Цитируя слова Жана Поля Сартра из «Объяснения Постороннего»: «…всякое произведение искусства – это лишь листок, оторвавшийся от чьей-то жизни», можно утверждать, что имена художников, чьё становление пришлось на «полоцкий» период их жизни, являются в определённой степени составляющими искусства Беларуси последней четверти XX века, того эволюционного витка, который сегодня позволяет искусству Беларуси стать новой страницей.

Литература

Бігдай І. Мастацтва памежжа.// Мастацтва. № 7, 1999.

Борев Ю. Эстетика. М.: Политиздат, 1988.

Зеленой К.В. Записки о белорусских художниках. Мн.: Бел ИПК, 2000.

Кандинский В.В. О духовном в искусстве.// Творчество. № 8, 1990.

Куликова И.С. Философия и искусство модернизма. М., 1974.

Лысенка Л.М. Філасофія жыцця.// Мастацтва. № 8, 2001.

Лысенко Л.М. Формирование художественной среды Полоцка (1980-90-е годы).// Матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі (па выніках навукова-даследчай работы ў 1998г.). Полацк: ПГКМЗ, 1999.

Петрарка Ф. Моя тайна или книга бесед о презрении к миру. М.: Правда, 1989.

Халтунен М. Что такое провинция.// Искусство. № 10, 1989.

Советский период в архитектуре Полоцка

Т.А. Орлова

Архитектура, будучи искусством, воплощающим в себе не только духовное начало, но и материальную основу существования общества, тесно связана с состоянием и развитием производительных сил этого общества, которые, в конечном счете и определяют не только направление в исканиях новых форм пространственной его организации, но и возможности их реализации. Теоретические работы по переустройству городов и созданию нового быта, передовые идеи формирования городской среды всегда оказывали революционное воздействие на все дальнейшие поиски рациональной и эстетически полноценной архитектуры последующих лет.

В сложном процессе становления советской архитектуры главным способом достижения желаемых творческих высот был метод социалистического реализма в соответствии с которым должны были гармонично соединяться утилитарные и эстетические потребности народа.

Характер архитектуры первого десятилетия Советской власти отличался экономичностью в решении планов и композиции. Стилистически внешний и внутренний облик сооружений был прост, умерен, современен. Архитекторы оперировали большими нерасчлененными плоскостями стен и оконных проемов. Декорирующие элементы почти отсутствовали, детали ограничивались немногочисленными тягами, решение карниза было простым, без усложненной профилировки. Ордера почти никогда и ни в какой форме не использовались.

В Полоцке в указанный период активное строительство каменных домов не велось. Лишь несколько позже были выстроены сначала жилой дом на пересечении ул. Ленина и Сакко и Ванцетти (дом № 31 по ул. Ленина) и два трехэтажных дома из красного кирпича – № 8 по ул. Коммунистической и № 9 по ул. Энгельса, фасады которых исключительно скромны и представляют собой плоскости стен, прорезанные прямоугольными оконными проемами.

Архитектура периода становления советского государства характеризуется интенсивными поисками путей, отвечаю-

щих новому строю и его идеологии. В первой половине 20-х годов, когда практическое строительство еще имело весьма ограниченные масштабы, особенно широко разрабатывались в проектах различные типы зданий и новые архитектурные формы. Наряду с традиционными зданиями внимание архитекторов привлекали такие новаторские объекты как рабочие клубы, дома-коммуны, в самом названии которых сказывались характерные для данной эпохи идейные и социальные устремления. К концу 20-х годов в массовом сознании уже стали аккумулироваться такие символические структуры как, например, «дворец», который теперь получил значение символа торжества нового общественного строя.

В поисках стиля архитекторы остро чувствовали несоответствие революционных тенденций эклектическому наследию старой архитектуры; новаторские формы часто рождались как символы ниспровержения старого и утверждения социального прогресса.

Постепенно на первый план в советской архитектуре стал выдвигаться принцип освоения архитектурного наследия, и проектировщики все чаще стали обращаться к воспроизводству классических форм. Поиски были направлены к использованию как новых, так и лучших приемов классической архитектуры, одновременно опираясь на достижения современной строительной техники.

С начала 30-х годов в городах официальная пропаганда настойчиво утверждала настроение оптимизма. Казалось, что сложная пластическая разработка и торжественная монументальность неоклассицизма могут отразить новый уровень развития государства. Перестройка архитектуры шла по линии выдвижения на передний план внешней стилистической оболочки. В эти и в последующие годы среди советских архитекторов господствовала теоретическая концепция о преемственной линии высших исторических достижений в архитектуре, свойственных Древней Греции, Итальянскому Ренессансу, классицизму.

Нараставший интерес к архитектурному историзму был поддержан административно- бюрократическим аппаратом. Исходя из демократической ориентации на вкусы большинства

(в том числе и функционеров аппарата), неоклассицизм можно было использовать для овеществления мифов, внедряемых в массовое сознание. Сам принцип обращения к наследию прошлого отвечал общественным настроениям и был одобрен основной частью профессионалов. Установка на внедрение лучших приемов классической архитектуры трактовалась достаточно широко, чтобы развернуть веер творческих поисков, направленных на повышение выразительности и символизма архитектуры. Культурное наследие прошлого стало рассматриваться как источник средств выражения. Предполагалось, что изучать необходимо художественную культуру прошлого, воспитанную всем его историческим опытом, чтобы проникнуть в механизм формирования образа.

Наибольшей поддержкой пользовались варианты концепции «здания-монумента». Стилистически они основывались на схематизации художественных средств классицизма, в той или иной степени дополненного декоративным арсеналом.

Стали широко развиваться поиски архитектурной метафоры, иногда переходившие в использование аллегорий и эмблематики. Введение в неоклассические контексты изобразительных аллегорий напрямую воплощало стереотипы официальной пропаганды. В конце 30-х годов советская архитектура получила подлинно массовое признание. Если новостройки 20-х привлекали как факты экономического развития, то теперь архитектура воспринималась как явление культуры. Несмотря на то, что ориентация на массовое сознание и массовые вкусы получала сильные импульсы «сверху», преобладающее значение имели популистские направления, отражавшие ситуацию в городской культуре того времени.

Из построек довоенного периода, сохранившихся в Полоцке, следует отметить такие объекты как дом № 14 по ул. Пушкина, дом № 5 по ул. Свердлова, дом № 8 по ул. Толстого, дом № 8 по ул. Энгельса, дом № 28 по ул. Евфросиньи Полоцкой, дом № 7 по ул. Войкова.

Дом № 5 по ул. Свердлова – кинотеатр «Родина», выстроенный в 1938 г., первоначальное название – «Интернационал». Здание декорировано пилястрами, сандриками, тягами, входы обозначены колоннами. Венчает здание развитый карниз. **(Рис. 1)**

Дом № 8 по ул. Толстого, выстроен в 1939 г. как Дом Красной Армии, впоследствии – Дом офицеров, в настоящее время – Детская школа искусств. Монументальное репрезентативное здание. Главный вход выделен портиком со сложнораскрепованным антаблементом и аттиком. Первый ярус обработан рустом. Оконные проемы второго яруса декорированы сандриками. В оформлении входной части использованы декоративные скульптурные элементы – вазы, гирлянды, стилизованный растительный орнамент. (**Рис. 2**)

Дом № 7 по ул. Войкова – двухэтажное здание бани ,постройки 1936 г., в архитектуре которого нашли своеобразное выражение идеи конструктивизма. Здание компонуется из двух объемов. К углу симметричного основного объема с выделенным конструктивным «портиком» входным узлом примыкает глухой объем с надписью «Лазьня». Функциональная дифференциация объемов здесь подчинена поискам особой, несколько «техницизированной» структуре здания. Размеры и пропорции проемов, как и общие членения каждой части фасада отражают функциональную особенность объемов, которые вместе составляют уравновешенную композицию. (**Рис. 3**)

Тридцатые годы для советской архитектуры оказались периодом творческим, но не завершившимся, не реализовавшем своих возможностей. Развернувшиеся в нем процессы были прерваны войной 1941-1945 гг. В послевоенные годы архитектура возрождалась уже в новых ситуациях. Новые формы принял в ней и историзм. Радость Победы рождала стремление к обновлению. Основной пласт советской архитектуры определялся массовыми постройками того времени, когда воплощался бесконечный оптимизм, рождавшийся внутри массовой культуры и лишь эксплуатировавшейся сталинской пропагандой. Пафос возрождения явился новым источником для формирования советской архитектуры. Новой ценностью наполнилось наследие культуры прошлого, что давало жизнь тенденциям историзма. Патриотический подъем требовал своего отражения в архитектурных формах -величественных, жизнерадостных, монументальных.

Архитекторы искали собственные пути творческого преломления архитектурного наследия в современных образах.

Однако различие в творческих поисках не вышли за рамки метода, который позднее был охарактеризован как «украшательство». Одна из особенностей его состоит в традиционном раздвоении формы на конструктивную структуру и часто не зависимые от нее членения, пластическую и декоративную разработку. Все большую роль в оформлении фасадов играют такие декоративные членения и украшения как порталы дверей, лепнина, розетки и другие детали. Однако на периферии чаще всего господствовал кич «сталинского ампира».

В послевоенное десятилетие Полоцк имел статус областного центра. Это конечно же сыграло положительную роль в плане застройки центра города масштабными, компактными зданиями. Хотя элемент провинциальности все же присутствовал в оформлении уличных фасадов. Значительный процент застройки этого периода составляют здания, построенные именно в 40-50-е годы, а также здания, существовавшие ранее, но коренным образом перестроенные. Это дома №№ 7 (**Рис. 4**), 11 (**Рис. 5**), 13 (**Рис. 6**), 14 (**Рис. 7**) по пр. К. Маркса, № 15 по ул. Гоголя, №№ 12, 13а, 15, 17, 18, 20 (**Рис. 8**) по ул. Коммунистической, №№ 26, 34а, 36а, 38а по ул. Евфросиньи Полоцкой, №№ 37а, 43 (**Рис. 9**), 49 по ул. Ленина, № 15 по ул. Пушкина, № 6 по ул. Толстого.

Очередной период в развитии Советского зодчества был определен постановлением партии и правительства от 4 ноября 1955 года «Об устранении излишеств в проектировании и строительстве». В нем говорилось, что советской архитектуре должна быть свойственна простота форм и экономичность решений. Привлекательный вид зданий и сооружений должен создаваться не путем применения надуманных дорогостоящих декоративных украшений, а за счет органической связи архитектурных форм с назначением зданий и сооружений, их пропорций, а также использования качественных материалов и конструкций. Хотя по инерции некоторые дома еще продолжали строиться, вернее, достраиваться, в целом проектное дело уже было ориентировано на типовое проектирование.

Литература

Бартенев И.А., Батажкова В. Н. Очерки истории архитектурных стилей. М. Изобразительное искусство, 1983.

Глазычев В.Л. Эволюция творчества в архитектуре. М.: Стройиздат, 1986.

Глинник В., Чернявский И. Ансамбль проспекта Ф. Скорины в Минске – вчера, сегодня, завтра. Архитектура и строительство. № 2, 2004.

Гуляницкий Н.Ф. История архитектуры. М. Стройиздат, 1984.

Дейнис И.П. Полоцк в 20-ом веке, (1905-1967 гг.), **КП5-2774**, НПИКМЗ.

Тиц А.А., Воробьева Е. В. Пластический язык архитектуры. М.: Стройиздат, 1984.

Чантурия В.А. Архитектурные памятники Белоруссии. Мн.: Полымя, 1982.

Чантурия В.А. История архитектуры Белоруссии. Мн.: Вышэйшая школа, 1977.

Рис. 1. Дом № 5 по ул. Свердлова. Фрагмент фасада.

Рис. 2. Дом № 8 по ул. Толстого. Архитектурный декор входной части.

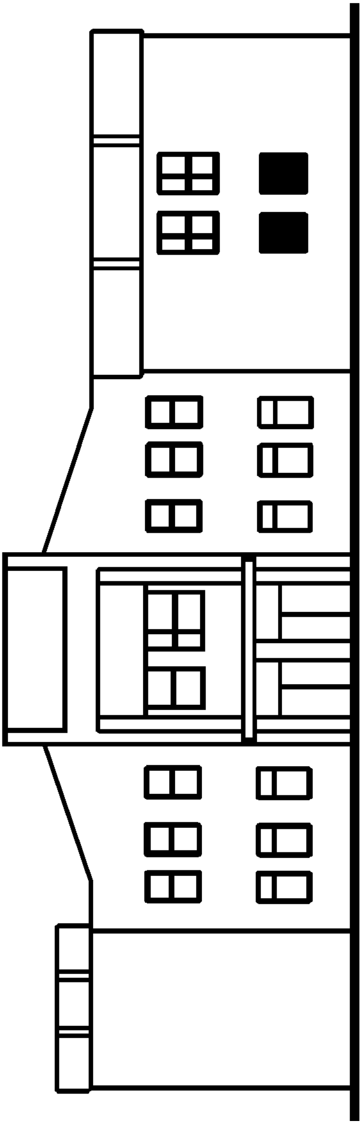

Рис. 3. Дом № 7 по ул. Войкова.

Рис. 5. Дом № 7 по пр. К. Маркса. Оформление балкона.

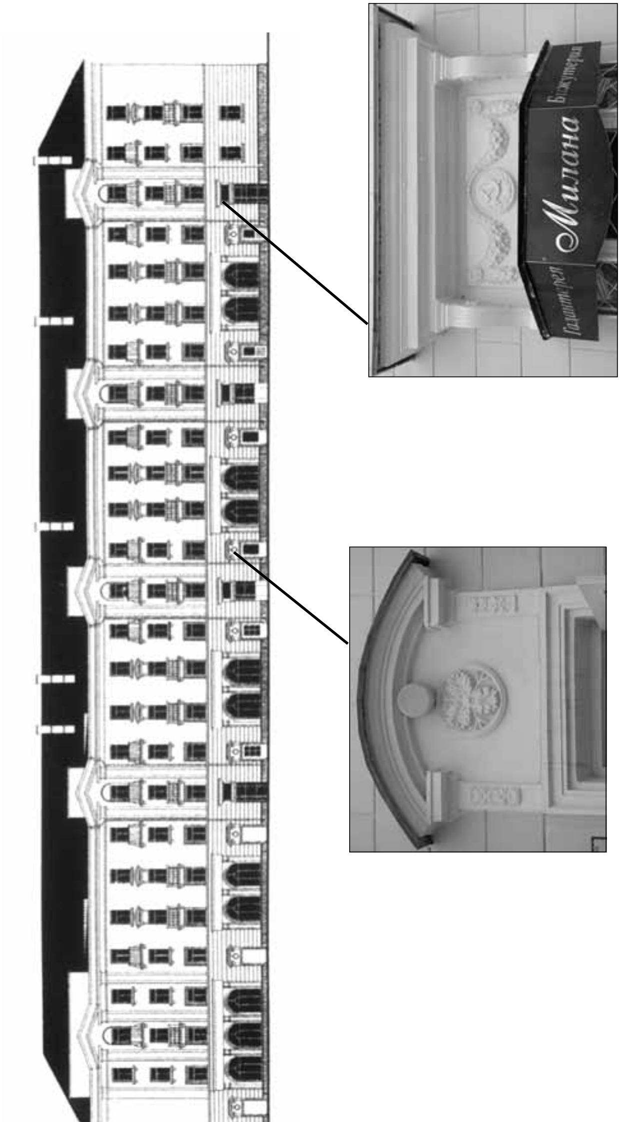

Рис. 5. Дом № 11 по пр. К. Маркса. Фрагменты фасада с элементами советской символики.

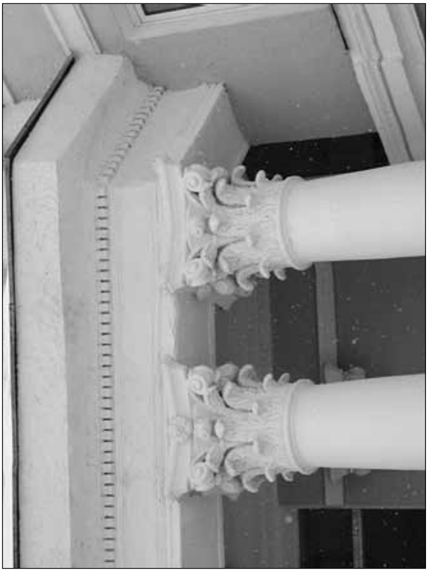

Рис. 6. Дом № 13 по пр. К. Маркса. Архитектурный декор фасада.

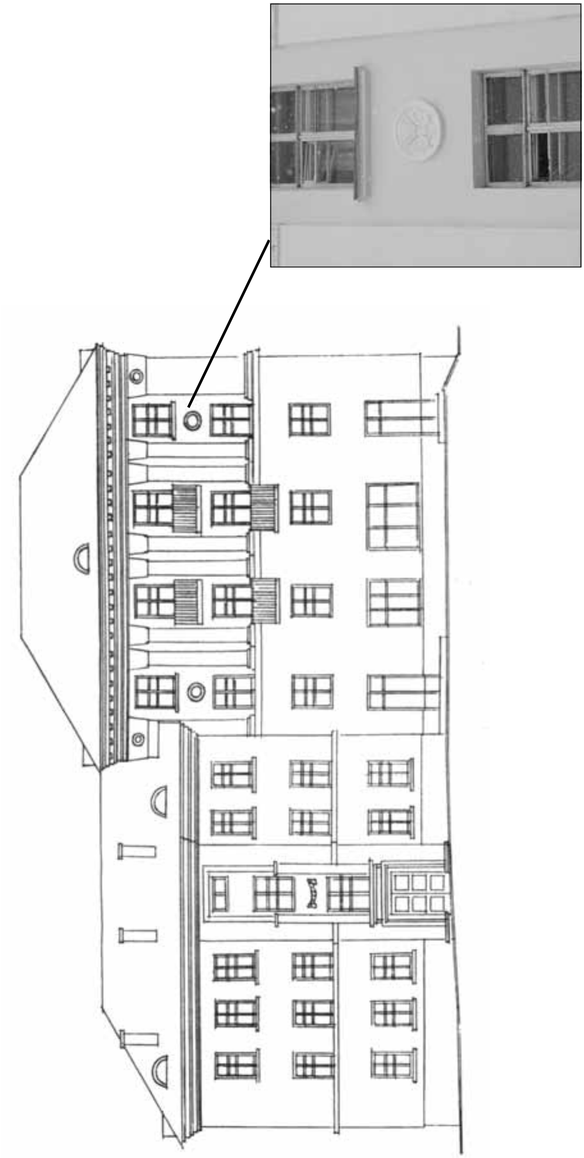

Рис. 7. Дом № 14 по пр. К. Маркса. Фрагмент фасада с элементом советской символики.

Рис. 8. Дом № 20 по ул. Коммунистической. Фрагмент фасада.

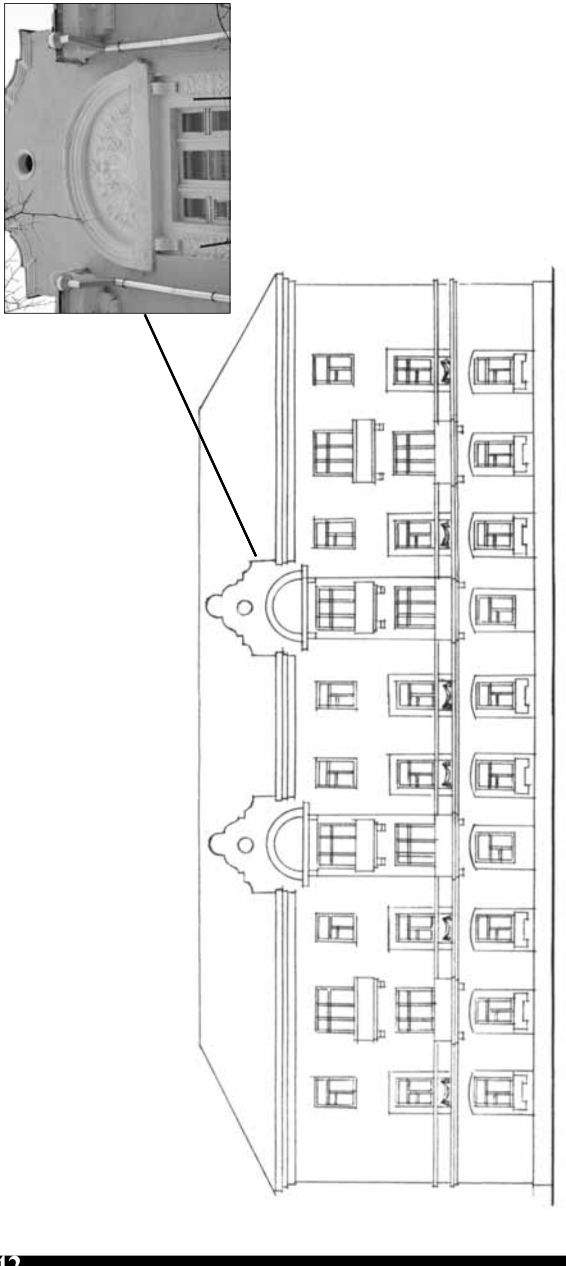

Рис. 9. Дом № 43 по ул. Ленина. Фрагмент фасада с элементом советской символики.

Полоцкая наступательная операция (июнь-июль 1944 года)

С.И. Поляков

В 1943 году в результате боев юго-западнее Невеля образовался выступ, который занимали части 6-й Гвардейской и 4-й Ударной армий, которым суждено будет сыграть решающую роль в освобождении древнего Полоцка.

4 ударная армия создана в декабре 1941 года на базе 27 армии. Входила в состав Северо-Западного, Калининского, I и II Прибалтийских фронтов. Участвовала в Торопецко-Холмской, Невельской операциях, наступательных боях на Витебском направлении, Белорусской и Прибалтийской операциях, блокаде Курляндской группировки немцев [**3**, 763].

В состав 4 ударной армии входили: 14, 83, 100 стрелковые корпуса. Армия была передана II Прибалтийскому фронту с 24.00 04.07.1944 г.

Командующим 4 ударной армии был генерал-лейтенант Петр Федорович Малышев, участник I мировой и гражданской войн, накануне Великой Отечественной был репрессирован.

6-я гвардейская армия преобразована в апреле 1943 года из 21 армии. В составе Воронежского, I и II Прибалтийских фронтов участвовала в Курской битве, в Ленинградско-Новгородской, Белорусской, Прибалтийской операциях, а также в блокаде Курляндской группировки противника [**3**, 182]. В состав 6 гвардейской армии входили: 2, 22, 23, 103 гв. СК. Командующий армией – генерал-майор Чистяков Иван Михайлович.

Путь к Невельскому выступу проходил через узкую (8-12 км) горловину, которую немцы неоднократно пытались перерезать и окружить наши войска. Наступательные действия 6-й гвардейской и 4 ударной армий в декабре 1943 года сорвали эти планы фашистов. Горловина была расширена, а немцы понесли значительные потери.

С начала июня 1944 года части подчиненные генералам Малышеву и Чистякову начинают готовиться к наступлению.

Планируя действия в летней кампании 1944 года, фашистское командование считало, что главный удар Красная Армия нанесет на юге. В Белоруссии предполагались частные операции сковывающего характера, которые немцы собирались отразить силами группы армий «Центр». Поэтому основные силы немцев оставались на юге.

Для разгрома в ходе стратегической операции группы армий «Центр» привлекались, в том числе, и войска созданного на базе Калининского I Прибалтийского фронта (командующий Иван Христофорович Баграмян).

30 мая 1944 года ставка окончательно утвердила план стратегической операции, которой присвоили имя русского военначальника Петра Ивановича Багратиона.

Усилия 1-ого Прибалтийского фронта направлялись через Полоцк-Глубокое на Шауляй, в стык групп армий «Центр» и «Север», отсекая их друг от друга.

В соответствии с директивой Ставки от 31 мая 1944 года 1-ому Прибалтийскому фронту на первом этапе стратегической Белорусской операции предстояло во взаимодействии с III Белорусским фронтом разгромить Витебско-Лепельскую группировку противника и выйти на южный берег Западной Двины в районе Чашники-Лепель. Участок прорыва фронтом в 25 км был намечен в 35 км северо-западнее Витебска.

Войска фронта должны были форсировать З. Двину и овладеть Бешенковичами, затем совместно с III Белорусским фронтом освободить Витебск и, развивая наступление на Лепель, прочно обеспечивать главную группировку фронта с севера на Полоцком направлении [**2**, 420-426].

Прорыв осуществлялся 6-й Гвардейской и 43-й армиями.

Войска I Прибалтийского фронта имели перед собой полосу укреплений противника, подготовленную по всем правилам современной полевой фортификации с огромной мощью огня. Эшелонирование обороны немцев в глубину измерялось десятками километров. В тылу были подготовлены к обороне опорные пункты и укрепленные рубежи. Кроме этого на пути движения наших войск находилось большое количество водных преград, в том числе и Западная Двина.

Наступление I Прибалтийского фронта, по сути, началось 22 июня 1944 года, в 3-ю годовщину начала Великой Отечественной войны, хотя было назначено на 23 июня. 22-ого предполагалось провести только разведку боем, которая принесла неожиданный успех. Противник был застигнут врасплох, подготовка к прорыву оказалась для фашистов незамеченной.

К исходу 22 июня главная полоса обороны немцев была прорвана на глубину от 4 до 7 км. Оборона противника, его огневая система оказались нарушенными еще до ввода в бой главных сил 6 Гвардейской и 43 армий. 24 июня 1944 года передовые части фронта вышли к З. Двине в районе ст. Оболь на 50 км рубеже. Участок прорыва был расширен до 90 км. Части 23 гв. СК (командир – генерал-майор Ермаков Аркадий Николаевич) приступили к форсированию З. Двины с ходу.

25 июня войска 43-й армии освободили Бешенковичи и западнее Витебска соединились с войсками III Белорусского фронта. В Витебском котле оказались 5 немецких дивизий, вынужденных капитулировать.

Перед I Прибалтийским фронтом встала задача овладения Полоцком – важнейшим рубежом сопротивления группы армий «Север», воротами в Прибалтику.

В Военном энциклопедическом словаре Полоцкой операции отведено очень короткое сообщение: «Полоцкая операция 1944 года 29.06.1994 – 04.07.1944 войск I Прибалтийского фронта. Цель: разгром полоцкой группировки противника (16 А группы армий «Север» и часть сил 3 танковой армии группы армий «Центр». На подступах к Полоцку противник сосредоточил 6 пехотных дивизий. В результате операции войска фронта освободили Полоцк и продвинулись на запад до 110 км. Были созданы условия для наступления по берегам З.Двины на Даугавпилс». [**3**, 573]

За этим коротким сообщением скрыты напряженнейшие боевые будни. Так как в районе Полоцка немцы создали мощнейшую оборону из нескольких оборонительных рубежей с развитой системой опорных пунктов, противотанковых и противопехотных заграждений. Большое количество рек, озер, болот делали эту оборону весьма надежной. Не случай-

но фашисты присвоили Полоцкому оборонительному рубежу наименование «Тигр». Непосредственно в районе Полоцка держали оборону шесть немецких пехотных дивизий – 24, 81, 197, 205, 240, 290-я, входивших в состав 16-й армии группы «Север» [**7**, 291].

Используя естественные особенности лесисто-болотистой местности, противник подготовил оборонительный рубеж и на ближних подступах к городу, особенно с востока и юго-востока. Наиболее прочно была укреплена северная и центральная части города.

На дальних подступах к городу, на рубеже рек Туровлянка и Ушача немцы, не ожидавшие наступления наших войск с юга и юго-запада, не подготовили развитой системы оборонительных сооружений, здесь оборона строилась ими поспешно.

Ставка придавала большое значение взятию Полоцка. Об этом свидетельствует приведенный в мемуарах И.Х. Баграмяна его разговор со Сталиным, который сказал: «Я понимаю обстановку, сложившуюся в районе Полоцка. Учитывая важное оперативное значение этого крупного узла обороны для прикрытия Рижского направления, гитлеровское командование крепко будет цепляться за Полоцк. Несмотря на все вы должны принять самые решительные меры, чтобы быстрее вышвырнуть немцев из Полоцка. Иначе вы можете упустить момент. Противник сумеет затормозить дальнейшее наступление главных сил. Я распорядился усилить 4 ударную армию стрелковым корпусом» [**1**, 334]. Этим корпусом был 100 СК (комкор – генерал-майор Д.В. Михайлов).

По замыслу, говоря военным языком, суть Полоцкой операции сводилась к следующему: Ударами по сходящимся направлениям с северо-востока и юго-запада окружить и уничтожить полоцкую группировку противника. <u>Главный удар наносился войсками левого фланга 4 ударной армии в направлении Котляны-Поздняки-Дохнары</u>.

Обход Полоцка с юго-запада осуществляли правофланговые соединения 6-й гвардейской армии [**11**, 572].

Стремясь удержать город и прилегающий к нему район, германское командование с 27 июня начинает спешно

перебрасывать в район к югу от Полоцка дивизии с других участков фронта. Появление свежих сил противника перед правым флангом и центром 6 гвардейской армии замедлило продвижение наших войск и поэтому задача овладения Полоцком, поставленная первоначально частям 103 СК к исходу 29 июня 1944 года не была выполнена [**10**].

Войска 2-ого гвардейского стрелкового корпуса (левый фланг 6-й гв. армии) 29 июня вышли к линии Бобыничи-Селище, перерезав железную дорогу Полоцк-Молодечно, что создавало угрозу отрезать пути отхода Полоцкой группировки противника на запад вдоль левого берега З. Двины.

Вместе с тем, преследуя противника войска 2 гв. СК вырвались далеко на запад, оторвавшись от 23 гв. СК. В этой обстановке 103 СК был направлен командармом И.М.Чистяковым в стык между 2-м и 23-м гв. стрелковыми корпусами. Задача по овладению Полоцка с юга целиком перекладывалась на 23 гвардейский стрелковый корпус.

После 2-дневных тяжелых боев, к исходу 2 июля, соединения 23 гв. СК вышли к Полоцку.

С рассветом 2 июля 51 гв. СД начала штурм южной (левобережной) части Полоцка. Наступление велось при поддержке всей артиллерии и эффективном использовании зенитной артиллерии при стрельбе прямой наводкой. Бой в южной части Полоцка шел почти сутки. Только 3 июля части 51 гв. СД (командир дивизии – генерал-майор С.В. Черников) вышли к З. Двине, где разгорелся бой, прославивший подвиг 23 гвардейцев во главе с лейтенантом Григорьевым.

В это время на севере и северо-востоке от Полоцка, на направлении главного удара, вели бой соединения 83-ого СК и 22-ого гв. СК 4-й ударной армии (22 гв. СК на период Полоцкой операции был переподчинен 4-ой ударной армии).

К исходу 3 июля 119 и 360 СД овладели Булавками и вели бой в Зеленом Городке (Боровуха-2).

Вот как это обобщено в журнале боевых действий 4 ударной армии: «… к исходу дня 3.7.44 83 СК:

- 32 СД овладела опорным пунктом Булавки и ведет бой за Горбатка;
- 119 СД 365-м полком заняла Бобровка;

- 421 СП во взаимодействии с 634 СП к 16.00 в результате упорного боя овладела мощным опорным пунктом – треугольником дорог 1,5 км северо-восточнее Зеленый Городок и завязала бой в населенном пункте» [**9**].

Таким образом, 1-3 июля 1944 года войска 4 ударной армии (83 СК) обошли Полоцк с северо-запада, поставив под угрозу отход немцев в этом направлении.

22 гв. СК действовал вдоль правого берега З. Двины в интересах 4 уд. армии, его дивизии (51 СД, 47 СД, 90 гв. СД) подходили к Полоцку с востока и северо-востока, то есть то тем направлениям, где город был особенно сильно немцами укреплен.

Говоря о 22-ом гвардейском стрелковом корпусе, нельзя не остановиться на истории 51 стрелковой дивизии. Она по-своему уникальна.

Сформирована дивизия весной 1943 года на базе 15 отдельной стрелковой бригады, принявшей боевое крещение под Москвой в составе 1-ой ударной армии, вместо 51-й Перекопской трижды Краснознаменной имени Моссовета стрелковой дивизии, у истоков которой был ВК Блюхер. 23-ий стрелковый полк этой дивизии воевал с 27 июня по 17 июля 1941 года в Румынии и отступил только по приказу командования [**5**, 122-128].

Менее чем за 2 года дивизия стала Витебской Краснознаменной (за освобождение Полоцка), ордена Суворова (бои под Ригой).

В боях под Полоцком отличилась 9 стрелковая рота 287 СП старшего лейтенанта Минина В.С., которая 3 суток вела бой в окружении, отбила 17 атак, уничтожила до батальона немцев и вышла по тылам противника к своим [**8**].

На весь I Прибалтийский фронт гремела слава командира роты разведки Г.Г. Шубина, который переходил линию фронта 44 раза и привел 63 «языка».

31 мая 1944 года командующий 4 уд. армии лично вручал ордена всему личному составу рот Минина и Шубина. Все офицеры были награждены орденами Боевого Красного знамени, солдаты и сержанты орденами Славы, Отечественной

войны и Красной Звезды. Две полностью орденоносные роты в одной дивизии – случай исключительный!

После ожесточенных боев 25-26 июня 1944 года под Ровное 51 СД была выведена во II эшелон 22 гв. СК и вновь введена в бой непосредственно под Полоцком, сменив в I эшелоне 90 гв. СД.

Наступление не прекращалось ни днем, ни ночью. Командиром дивизии генерал-майором Хвостовым был установлен такой порядок, когда днем части наступают, а с 23 часов действуют передовые отряды. Таким образом основным силам создавались условия для отдыха.

Второго июля после артподготовки, длившейся 10 минут, части 51 гвардейской стрелковой дивизии начали наступление на Полоцк. К исходу дня батальон майора Метелица 287-ого стрелкового полка вышел к железной дороге Полоцк-Невель северо-восточнее Полоцка, батальон майора Жданова в МТС (ныне район «Сельхозтехника»).

На этом рубеже наступавшие части встретили сильное огневое противодействие со стороны Дотов, расположенных восточнее города, и развить успех не смогли.

Повторные атаки полка противником были отражены. Появилась немецкая авиация, подвергнув бомбовому удару передний край 287-ого СП. Чтобы избежать излишних потерь наступавшим пришлось окапываться [**4**].

Оценив обстановку командир 287-ого СП пришел к выводу о необходимости создания штурмовых групп для борьбы с Дотами и развития успеха в наступлении.

В 23.00 3 июля 1944 года штурмовые группы начали атаку переднего края противника. Первой добилась успеха такая группа из состава батальона Жданова (Алексей Митрофанович Жданов погиб под Браславом, ему посмертно присвоено звание Героя Советского Союза). Успех Жданова позволил ввести в прорыв основные силы 287-ого СП и нанести удар по противнику левым флангом 51 СД – 23-м СП.

К утру 4 июля 287-ий СП 51-ой СД вышел на рубеж Спасо-Ефросиньевского монастыря. Немцы, пытаясь зацепиться за р. Полота, проводили мощные контратаки, однако, успеха не имели и откатывались на запад.

348 СП вел бой в районе водокачки. 23, 287, 348 СП 51 стрелковой дивизии через горящий город к полудню 4 июля вышли к З. Двине. (ныне микрорайон «Аэродром»).

Вдоль правого берега Западной Двины ведя тяжелые бои, в город входила 47 Невельская СД (47-я закончит войну в составе 3-й ударной армии, будет участницей штурма Берлина).

Вот как рассказывает о боях за Полоцк в своих военных дневниках бывший командир минометного взвода 353 СП 47-й СД Борис Богратович Вартапетян (после войны профессор института физиологии растений им. Тимирязева АН СССР):

«1-2 июля 1944 года. Противник бежит, но не паническое это бегство. Я шел по железной дороге Витебск-Полоцк, она разрушена с немецкой аккуратностью: через каждые 2-3 метра взорвана, а как разворочены мосты и по железной дороге и по шоссе! Слева река Западная Двина, мы наступали у самой реки…

Находимся под самым Полоцком, еще вчера в бинокль смотрел на мосты в городе, церкви, а теперь находимся в 1-1,5 км от города.

2 моста из трех через Двину взорваны. Немец взрывает и сжигает Полоцк. Изредка попадаются гражданские, которым удалось скрыться. Остальных враг уничтожил, деревни сжигает, вступаем в деревни, где дома охвачены еще пламенем.

03.07.44. Ночь провел в овраге под Полоцком, было холодно, я не успел высохнуть. Всю ночь играла «Катюша» и … готовимся к штурму Полоцка. У оврага есть доты и дзоты. Немцы взорвали третий мост через З. Двину. (23 гвардейца во главе с лейтенантом Григорьевым 3 июля 1944 года захватили единственный уцелевший деревянный мост через З. Двину и вели бой за небольшой «пятачок» земли на правом берегу реки. В это время немцы сумели взорвать на мосту незамеченный саперами фугас. Настил моста поднялся в воздух и форсирование З. Двины частями 51 гв. СД было задержано почти на сутки – *прим. автора*).

В полдень дали сильную артподготовку, пошла пехота.

Комдив дал мне боевое задание: с 3-мя разведчиками, любым путем пробраться на левый берег З. Двины и узнать левого соседа.

Я подошел к реке, к счастью, там была лодка, но вражеские пулеметчики и снайпера к ней не подпускали.

Я выбрал переправу в метрах 400-500 от лодки. Противник вел туда неприцельный огонь. Мы сели на лодку, пробитую в нескольких местах и отплыли от правого берега к левому, где нас ожидала неизвестность.

Наше командование не знало: кто на левом берегу – наши или немцы. Мы на левом берегу. Я решил сам разведать и уточнить передний край. У местного населения узнал, что немец вчера оставил эту деревню, находится в следующей. Я решил незаметно подойти к деревне, но меня отговорили мои разведчики. Деревню обошли слева, и вышли к городу. Тут нас заметили наши и немцы. Полетели снаряды с обеих сторон, особенно точно бил фриц…» [**6**].

В этот момент Б.Б. Вартапетян был тяжело ранен.

4 июля 1944 года завершилась Полоцкая наступательная операция. Полоцк был освобожден. Освобожден благодаря мужеству и героизму многих тысяч советских воинов. Многие их них погибли на Полоцкой земле. Только 51 стрелковая дивизия за два дня боев, 2-3 июля, потеряла убитыми и раненными 500 человек. Высокой ценой давалась Победа!

Литература

1. **Баграмян И.Х.** «Так шли мы к победе». М.: Воениздат, 1977.

2. **Василевский А.И.** «Дело всей жизни». М., 1974

3. **Военный энциклопедический словарь.** М.: Воениздат, 1984.

4. **Воспоминания командира 287 СП 51 СД Никандрова** из фондов музея Боевой Славы г. Полоцка.

5. **«Не забыть нам 41-й»**. Издательство «Картэ Молдавеняскэ», 1985.

6. **Письмо Б.Б. Вартапетяна** из фондов музея Боевой Славы г. Полоцка.

7. **Хлебников Н.М.** «Под грохот сотен батарей». М.: Воениздат, 1974.

8. **ЦАМО**, ф. 287, оп. 265157, д. 1, лл. 1-6.

9. **ЦАМО**, 4 ударная армия, ф. 325, оп. 4570, д. 237, л. 51-60.

10. **ЦАМО**, Боевой путь 6-ой гвардейской армии, ф. 335, оп. 5113, д. 563.

11. **Энциклопедия «Великая Отечественная война 1941-1945 гг.»**.

Тематические экскурсии

Г.Н. Раковская

Экскурсия является важнейшей формой массовой научно-просветительской работы музея, действенным средством осуществления его основных функций – образовательной и воспитательной.

Методической основой музейной экскурсии служат: научность, идейность, правдивость, связь теории с жизнью, доходчивость, убедительность.

Экскурсия – это наглядный процесс познания окружающего нас мира. Особенность такого процесса состоит в том, что он связан с заранее подобранными объектами, которые ему служат основой для раскрытия темы. В то же время любая обзорная или тематическая экскурсия – это целенаправленный, заранее запрограммированный процесс.

Специфика экскурсии (в отличие от другой важной формы массовой работы – лекции) заключается в органичном сочетании в ней показа и рассказа или иными словами – в наглядности рассказа, с движением экскурсовода. Экскурсовод показывает объекты и сопровождает данный процесс анализом, пояснениями, историческими справками. Он учит правильно воспринимать увиденное, давать объективную оценку событиям.

Таким образом, в процессе познания осуществляется целенаправленное воздействие на мировоззрение посетителя музея, в то же время благодаря наглядности (предметности) экскурсии, эта информация хорошо запоминается и способствует расширению кругозора посетителя.

Показ и рассказ – единое целое, в котором один элемент уже может заменить другой. Более того, один составной элемент – рассказ – не может существовать без другого – показа, оба они взаимообусловлены и, дополняя друг друга, создают единое целое. От составляющей части набора для показа объектов и рассказа о них, зависит, какая будет экскурсия: обзорная или тематическая.

Музейные экскурсии можно классифицировать:

1. по содержанию,

2. по составу экскурсионной группы,

3. по форме проведения.

У каждой из названных групп имеются свои специфические признаки. Изучение и учет этих признаков дают возможность правильно отнести экскурсию к той или иной группе.

По содержанию в эту группу входят два вида экскурсий: обзорные (многоплановые) и тематические.

Обзорные экскурсии – многоплановые и содержат несколько подтем. Это обзорная экскурсия по городу «По историческим и памятным местам г. Полоцка». Эта тема многоплановая, содержит несколько подтем, по материалу охватывает прошлое, настоящее и будущее города. Практически все экскурсии, которые мы проводим по залам наших музеев заповедника – обзорные. Все они построены на показе объектов самых различных по форме и содержанию, не ограничены хронологическими рамками.

Тематические экскурсии объединены четко определенной темой и посвящены событию (группе событий).

Тематические экскурсии в музейном деле, как правило, имеют ряд вариантов: темы, охватывающие несколько исторических периодов (или залов), чаще всего соответствующих основным стержневым проблемам экспозиции. Темы об отдельных исторических периодах или событиях, дающие характеристику одной из сторон исторического процесса, жизни и деятельности отдельного лица, коллектива. Тематические экскурсии строятся на материале исторических экспозиций для освещения тем и проблем других дисциплин. Например, искусствоведческие, литературные экскурсии в историческом музее (исторический фон литературных произведений, литературные герои и их прототипы).

Тематические экскурсии увеличивают масштаб деятельности музея, привлекают к нему новые контингенты посетителей. Музеи организуют и циклы экскурсий.

Тематические экскурсии делятся на группы, которые классифицируются на подгруппы.

Так, к природоведческим экскурсиям относятся: географические, геологические, ландшафтные.

Экологические экскурсии имеют не только подгруппы (экология города, определенной местности и т.д.), но и подразделяются на классы: экология и человек, экология водного бассейна, экология флоры и фауны.

Исторические экскурсии по своему содержанию подразделяются на следующие подгруппы: историко-краеведческие, археологические, этнографические.

Раскрываемые в данных экскурсиях события позволяют изучить историческое развитие региона за определенный период, его быт, культуру, народ, промыслы, а также, ставшие доступными в результате поисков и находок археологов памятники (городища, орудия труда, нумизматика и т.д.).

Археологические экскурсии построены на показе вещественных исторических источников – памятников далекого прошлого, обнаруженных в местах раскопок древних поселений. Это и вскрытые фундаменты, фрагменты кладки и т.д.

В наших музеях такое деление целесообразно, особенно для школьников с целью более углубленного изучения истории города, края, истории в целом.

Формированию и развитию эстетического вкуса, способности и необходимости человека различать и оценивать искусство и другие результаты человеческой деятельности и вообще, явлений жизни на уровне прекрасного, содействуют искусствоведческие экскурсии, знакомящие с произведениями изобразительного искусства (живописью, скульптурой, декоративно-прикладным искусством). В художественном музее – это может быть тематическая экскурсия, посвященная одному из художников.

Знакомству с поэтикой слова содействуют литературные экскурсии:

- литературно-биографические (монографические – по местам, связанным с жизнью и творчеством поэтов, писателей),
- историко-литературные, знакомящие с определенным историческим этапом развития литературы,
- архитектурно-градостроительные экскурсии (их объекты показа встречаются практически во всех видах экскурсий). Они имеют следующие деления:
- памятники архитектуры определенных стилей,

- творчество архитекторов, градостроительства (историческая и современная застройка города, местности).

Так, например, «Архитектурные и исторические памятники древнего Полоцка», «Архитектура XI-XVIII в.», «Древнее зодчество г. Полоцка» и т.д.

Особое место в этом году (60 лет освобождения Беларуси) должны занимать тематические экскурсии на военно-историческую тематику. Это экскурсии в Краеведческом музее, музее Боевой славы, музее Туснолобовой-Марченко.

Тематические экскурсии не существуют изолированно. Элементы исторических экскурсий проникают в архитектуру, т.е. в градостроительные темы. Так, например, нельзя показать Софийский собор, как памятник архитектуры без исторического анализа той эпохи, когда он строился. Все это служит основой углубленного анализа памятника – как выдающегося произведения архитектуры.

Замена урока музейной тематической экскурсией, несомненно, полезна для учащихся, осваивающих знания в иной обстановке, в живом созерцании подлинных предметов истории, искусства и пр.

Музейная экскурсия способна развивать у них диалектический процесс познания, содействовать овладению ими системы основных идей в той или иной отрасли.

В последнее время в практике получили развитие так называемые комплексные экскурсии, т. е. экскурсии, объектами которых являются музейные экспозиции и внемузейные памятники, что позволяет нагляднее и глубже раскрыть экскурсионную тему. При этом музейные и внемузейные материалы должны быть тематически связаны между собой, дополнять друг друга, глубже раскрывать содержание темы.

Включение в городские экскурсии музейных экспозиций, а в музейные – внемузейных памятников, повышает эффективность экскурсий, усиливает эмоциональность, способствует усвоению материала.

Даже краткий, приведенный выше обзор классификации экскурсий говорит о значимости практической стороны экскурсионного обслуживания.

Учет классификационных признаков содействуют качественной разработке экскурсионных услуг, мероприятий по их оказанию, способствует совершенствованию профессионального мастерства экскурсоводов, созданию новых тем экскурсий.

При разработке тематических экскурсий следует учитывать:

- дифференцированный подход к обслуживанию различных групп;
- спрос на определенную тему;
- совершенствование экскурсионного обслуживания.

Работа по подготовке тематической экскурсии считается завершенной, когда разработаны следующие материалы:

- список использованных источников (использование архивных материалов, экспозиционного, фондового материала и т.д.)
- карточка (паспорт) экскурсионных объектов, которые помогают разработке новых тем экскурсионных, позволяют разнообразить использование в экскурсиях памятники, делает их показ более активным.
- написание экскурсионных текстов: контрольный и индивидуальный.

Контрольный текст – тщательно составленный материал экскурсии, раскрывающий тему, ее подтемы и основные вопросы, композиционно состоящий из введения, основной части, заключения и логических переходов между подтемами.

Готовым по форме рассказ является индивидуальным текстом – материалом, изложенным в соответствии со структурой, маршрутом экскурсии, дающим характеристику объектов и событий.

- схема маршрута;
- комплект наглядных пособий;
- составление методической разработки – основного документа экскурсии.

Таким образом, музейные тематические экскурсии должны стать составной частью экскурсионных программ, необходимо разнообразнее использовать экспозиции музеев в работе по внедрению новых форм экскурсионного обслуживания местного населения и туристов.

Аперацыя «Баевік»: мерапрыемствы савецкай улады па канфіскацыі царкоўных каштоўнасцей і ліквідацыі мошчаў святых на Полаччыне на пачатку 1920-х гг.

Н.А. Сяргеенка

Адносіны бальшавіцкіх улад да рэлігіі і царквы вызначаліся агрэсіўнай варожасцю, якая была вызначана марксісцкімі ідэалагічнымі пастулатамі, імкненнем бальшавікоў пазбавіцца апазіцыіі і ўсталяваць татальны кантроль над грамадствам. Ажыццяўленне гэтай палітыкі падавалася ўладай як выкананне норм дэкрэта «Аб аддзяленні царквы ад дзяржавы» і адбывалася па некалькіх галоўных накірунках: знішчэнне нелаяльных царкоўных дзеячаў, канфіскацыя царкоўнай маёмасці і ідэалагічная антырэлігійная і антыцаркоўная прапаганда. Мерапрыемствы па разбурэнню царкоўных структур ускладаліся на так званы Ліквідацыйны аддзел пры Наркамаце юстыцыі. Адказным за дзяржаўнае захоўванне і рэалізацыю царкоўных каштоўнасцей быў Народны камісарыят фінансаў. Выяўленне і ўлік царкоўных каштоўнасцей, правядзенне антырэлігійнай прапаганды было ўскладзена на народны камісарыят асветы.

Вясной 1920 г. у Віцебскаю губерню, якая на той час знаходзілася ў складзе РСФСР, была даслана «Инструкция во исполнение декрета об отделении церкви от государства для приёма храмов всех вероисповеданий ... и всего церковного имущества» [**1**, л. 10]. Згодна з інструкцыяй, пры аддзелах народнай адукацыі трэба было стварыць камісіі, на якія і ўскладалася ажыццяўленне палітыкі ўлады ў царкоўна-рэлігійным пытанні.

23 чэрвеня 1920 г. пры пададзеле мастацтваў Полацкага аддзела народнай адукацыі была створана Полацкая павятовая камісія па ахове помнікаў даўніны і мастацтва, у склад якой ўвайшлі прадстаўнікі аддзела народнай адукацыі і члены настаўніцкага гуртка аматараў полацкай даўніны, а таксама мастак і фатограф. Узначаліў камісію П.В. Дэйніс. [**2**, л. 2; **3**, л.42] Менавіта гэта камісія правяла «навуковае» абгрун-

таванне і падрыхтоўчыя работы для канфіскацыі царкоўных каштоўнасцей. Першапачатковай задачай дзейнасці камісіі сталася якраз выяўленне і ўлік царкоўных матэрыяльных і мастацкіх каштоўнасцей. Справа была пастаўлена на рэгулярную аснову. Вынікі абследавання цэркваў і манастыроў заносіліся ў стандартныя бланкі-анкеты «формы» № 1 і № 4. Анкетныя лісты формы № 1 утрымлівалі больш за 14 пытанняў, якія давалі падрабязныя звесткі аб царкоўнай установе, яе ўладаннях, царкоўным начынні і мастацкім убранстве [**4**, л. 5]. Справаздачы аб праведзенай рабоце і выяўленых каштоўнасцях, у тым ліку вопісы царкоўна-манастырскіх комплексаў Полацка і наваколля, царкоўнай маёмасці, дасылаліся Полацкай павятовай камісіяй адразу па некалькіх адрасах: у Віцебскую калегію па справах музеяў і ахове помнікаў мастацтва, у Віцебскі Археалагічны інстытут упаўнаважанаму па ўліку і ахове помнікаў Заходняй вобласці РСФСР, у абласны аддзел па рэгістрацыў і ўліку помнікаў і Музейную камісію пры Губернскім аддзеле Народнай Адукацыі [**1**, л. 10; **3**, л. 86-87, 107; **5**, л. 1, 53-58; **6**, л. 1, 4]. Значная частка работы па выяўленню і ўліку царкоўных каштоўнасцей ускладалася на мясцовыя ячэйкі па вывучэнню помнікаў даўніны, якія, пераважна, ствараліся школьнымі настаўнікамі [**7**, л. 119]. Для гэтых ячэек была распрацавана і спецыяльная інструкцыя. Да сакавіка 1922 г., калі ў сувязі з заканчэннем уліковай працы і цяжкім матэрыяльным становішчам павятовая камісія прыпыніла сваю дзейнасць, былі даследаваны асноўныя храмы Полацка, Струнні, Шацілава [**6**, л. 1].

У 1922 г. у Віцебскай губерні пачалася кампанія па канфіскацыі царкоўных каштоўнасцей. Афіцыйнай мэтай канфіскацыі абвяшчаўся збор сродкаў для арганізацыі харчовай дапамогі насельніцтву, якое галадала ў Паволжы. Пастановай Віцебскага губернскага выканаўчага камітэта ад 3 лютага 1922г. была створана Віцебская губернская камісія па канфіскацыі царкоўных каштоўнасцей [**8**, с. 20; **9**, с. 12].

14 сакавіка 1922 г. ў Полацку была створана падкамісія па канфіскацыі царкоўных каштоўнасцей у горадзе і павеце [**10**, л. 378].

3 красавіка 1922 г. было праведзена сумеснае паседжанне полацкай падкамісіі па канфіскацыі царкоўных каштоўнасцей з

прадстаўнікамі духавенства і вернікаў. Прадстаўнікі асноўных хрысціянскіх канфесій Полацка, за выключэннем дэкана ксяндза Бараноўскага і настаяцеля Хрыстэнсена, былі вымушаны падтрымаць мерапрыемствы па дапамозе галадаючым Паволжа [**11**, л. 24].

У інструкцыі Віцгубкамісіі аб дапамозе галадаючым №790 з назвай «О порядке из'ятия церковных ценностей» распрацаваны стратэгія і тактыка правадзімай «аперацыі». Яна мела назву «Боевик». Кантроль за правядзеннем аперацыі таксама ўскладаўся на Галоўнае палітычнае ўпраўленне (ГПУ). Мэты дадзенай «аперацыі» прадстаўлены ў тэлеграмах упаўнаважанаму віцебскага губернскага аддзела ГПУ у Полацку.

«Боевик» – компания из'ятию ценностей помимо помощи голодающим имеет политическое значение должно проводиться железной рукой. Придаётся большое значение всяким репрессивным мерам которые должны сломить злую волю духовенства... Из'ятию подлежат все ценности без исключения с заменой ценных предметов нужных богослужению предметами из дешевого метала которое перебрасывайте случае наличии нескольких комплектов из одной церкви другую... Виновных: сопротивлении, укрывательстве ценностей, порче инвентарных книг немедленно карайте судом.

Суд должен работать со скоростью военно-полевого, учёт церковных ценностей необходимо закончить 25 апреля, после чего немедленно приступить к из'ятию, которое закончить не позже 15 мая...О работе телеграфируйте еженедельно. Шифром Губполитотдела. ...Случае не окончания работ из'ятию ценностей к 15 мая виновные промедлении будут преданы суду.» [**11**, л. 3, 13, 14, 21].

Канфіскацыі ў храмах Полацка прайшлі з 8 па 10 траўня 1922 г. Архівы захавалі звесткі аб канфіскаваных прадметах і аб вазе каштоўнага металу. Так, з Мікалаеўскага сабора было вывезена больш за 30 фунтаў серабра, з Сафійскага сабора – амаль 13 фунтаў серабра, з рыма-каталіцкага касцёла – больш за 21 фунт серабра, з Багаяўленскага сабора – амаль 30 фунтаў серабра. Найбольш серабра ўлады вывезлі са Спаса-Ефрасіннеўскага манастыра – больш за 8 пудоў. Акрамя царкоўнага начыння, адсюль вывезлі сярэбраную раку (7

пудоў 32 фунта 1/4 фунта), у якой захоўваліся мошчы святой. Усяго ж, згодна са справаздачамі, у 7 полацкіх храмах было сабрана серабра і золата агульнай вагай каля 12 пудоў серабра і 1 залатнік 72 долі золата. [**11**, л. 34-62]

Падчас правядзення аперацыі «Боевик» з боку духавенства былі адзначаны спробы супраціўлення канфіскацыі. На паседжанні Полацкага выканкама, якое адбылося адразу пасля канфіскацыі, былі прыняты рашэнні аб правядзенні рэпрэсіўных мерапрыемстваў супраць ігуменні Свята-Ефрасіннеўскага манастыра Алены Волкавай, святароў Чарапніна і Дуброўскага [**12**, л. 68].

Аперацыя «Боевик» арганізавана праводзілася і па павету. Увесь полацкі павет быў падзелены на 5 раёнаў. У кожны раён былі дасланы адзін прадстаўнік павятовай падкамісіі па канфіскацыі і тры чырвонаармейцы [**12**, л. 8].

17 траўня 1922 г. полацкая падкамісія паведаміла аб завяршэнні работы па гораду і павету [**11**, л. 3, 6, 24]. Царкоўныя каштоўнасці былі апячатаны і здадзены ў павятовы фінансавы аддзел у прысутнасці прадстаўнікоў духавенства.

Упаўнаважаны камісіі быў адкамандзіраваны ў Віцебскі фінадзел з каштоўнасцямі, якія былі канфіскаваны ў Полацку і павеце. Прадставіўшы справаздачы, губернская камісія і полацкая павятовая камісія па канфіскацыі царкоўных каштоўнасцей спынілі сваю дзейнасць [**13**, л. 225]. Усяго па Віцебскай губерні было сабрана 101 пуд 9 фунтаў 52 залатнікі 70 долей серабра і каля двух фунтаў золата [**14**, с. 270].

Усё гэта было адпраўлена ў Маскву. [**15**, л. 5]

Адначасова ў 1920-1921 гг. у Полацку пачыналася кампанія па дыскрэдытацыі культа мошчаў святых. У Віцебскі губернскі выканкам дасылаліся інструкцыі Ліквідацыйнага аддзела Наркамюста з патрабаваннем правесці «навуковае» даследаванне мошчаў з мэтай выяўлення іх фальсіфікацыі. [**15**, л. 4]

У Полацку з 1910 г. захоўваліся мошчы святой Ефрасінні Полацкай, а таксама каталіцкага святога Андрэя Баболі. Але на гэты час мошчы славутай Полацкай святой знаходзіліся ў эвакуацыі ў Аўраамієўскім манастыры ў Растове Вялікім. Там 26 сакавіка 1920 г. адбылося першае раскрыццё мошчаў. Аднак вынікі праведзенай «навукова-медыцынскай» экспер-

тызы не далі патрэбных уладам матэрыялаў, каб абвясціць іх фальсіфікаванымі [**16**; **17**, л. 280;. **18**, л. 2;. **10**, л. 98].

Восенню 1921 г. мошчы святой Ефрасінні былі вернуты ў Полацк. У лютым 1922 г. пачала дзейнічаць спецыяльная камісія ў складзе прадстаўніка аддзела кіравання Іванькoвіча, кіраўніка полацкай міліцыі Крэгера, прадстаўнікоў царкоўных саветаў, якая павінна была падрыхтаваць новае раскрыццё мошчаў Ефрасінні Полацкай.

Раскрыццё мошчаў Ефрасінні Полацкай адбылося пад час правядзення аперацыі «Боевик» 13 траўня 1922 г. [**19**, л.28]. Зноў была створана вялікая камісія, ў склад якой уваходзілі прадстаўнікі павятовага і губернскага выканкама Ткачоў і Грыгор'еў, губернскага ДПУ – Сакс, губернскага аддзела юстыцыі Шэўкун, начальнік курсаў Чырвонай Арміі Я. Фабрыцыус, ваенком 41-га палка Дзмітрыеў, прадстаўнік рэдакцыі газеты «Известия» Вольны. У складзе камісіі былі прадстаўнікі «навукова-экспертнай» часткі – урачы Ленскі, Замкаў, Хрыстэнсен і Лундзберг, а таксама прадстаўнікі духавенства.

Акрамя афіцыйных членаў камісіі былі прадстаўнікі грамадскіх арганізацый: камсамола, жансавета, губздрава, прадстаўнікі чыгуначнікаў і харчавікоў, духавенства і чырвонаармейскіх часцей. Таксама прысутнічалі старшыня полацкай падкамісіі па канфіскацыі каштоўнасцей – Л.К. Хамякоў і старшыня полацкай павятовай камісіі па ахове помнікаў даўніны і мастацтва – П.В. Дэйніс. [**12**, л. 55].

Пасля праведзенага агляду мошчы былі пакінуты адкрытымі да 20 траўня. Агітацыйнымі плакатамі і лісткамі заклікалі насельніцтва агледзіць мошчы, пасля чаго яны былі перавезены ў Віцебск і перададзены ў музей губернскага аддзела народнай адукацыі. [**12**, л. 72, 77]

23 чэрвеня 1922 г. адбылося раскрыццё мошчаў Андрэя Баболі. Акты раскрыцця мошчаў у Полацку былі апублікаваны ў маскоўскім друку [**20**].

У снежні 1922 г. мошчы Андрэя Баболі былі дастаўлены ў Маскву, дзе былі зноў «даследаваны» прадстаўнікамі ГПУ, народнага камісарыята юстыцыі, судмедэкспертам, прадстаўнікамі Мура. Мошчы экспаніраваліся ў зале Папулярнай паказальнай выставы па ахове здароўя Наркамздрава, а потым былі прададзены Ватыкану.

Літаратура

1. **Полацкі занальны архіў** (далей – ПЗА). Ф. 54 , воп.1, спр. 340.

2. **ПЗА**. Ф. 54, воп. 1, спр. 45.

3. **ПЗА**. Ф. 54, воп. 1, спр. 341.

4. **ПЗА**. Ф. 54, воп. 1, спр. 34.

5. **Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці** (далей – ДАВВ). Ф. 1947, воп. 1, спр. 4.

6. **ПЗА**. Ф. 54, воп. 1, спр. 342.

7. **ПЗА**. Ф. 54, воп. 1, спр. 66.

8. **Трусава А.** Гісторыя знішчэння Мікалаеўскага сабора ў Віцебску.// Віцебскі сшытак. № 1, 1995.

9. **Ал. Бутер, Иерей Ф. Кривонос**. Полоцкая Епархия в 20-30-е годы XX столетия. Жировичи, 2001.

10. **ПЗА**. Ф. 51, воп. 1, спр. 28.

11. **ПЗА**. Ф. 51, воп. 1, спр. 108.

12. **ПЗА**. Ф. 51, воп. 1, спр. 91.

13. **ПЗА**. Ф. 51, воп. 1, спр. 129.

14. **Памяць. Віцебск.** Кн.1. Мн.: Беларуская Энцыклапедыя, 2002.

15. **ПЗА.** Ф. 51, воп. 1, спр. 31.

16. **Вахрина В.И.** Спасо-Ярославский Димитриевский монастырь в Ростове Великом. Ростов, 1994.

17. **ДАВВ.** Ф. 1821, воп. 1, спр. 425.

18. **ДАВВ.** Ф. 1821, воп. 1, спр. 133.

19. **ПЗА.** Ф. 51, воп. 1, спр. 90.

20. **Революция и церковь**. № 1-2, 1924.

Психологический аспект в работе с учащимися спецшколы по музейно-педагогическим программам

Т.Р. Смирнова

Свою работу с детской аудиторией мы начинали с исследований эмоциональной сферы в момент восприятия музейного предмета. Определяли эмоциональный фон всех музейно-педагогических занятий. Результаты были положительные: детям нравится ходить в музей, очень ярко помнят всех сказочных героев, присутствующих на занятиях, достаточно хорошо запоминали материал, подаваемый музейным педагогом.

Адаптируя экспериментальную программу для детей 4-х лет (на базе детского сада № 29), мы пришли к выводу, что те дети, которые занимались (экспериментальная группа) по программе, лучше ориентируются в предметном мире, на более высоком уровне сформированы обобщённые понятия, больше слов находится в активном словаре, чем те, которые не участвовали в эксперименте.

Но в этом учебном году проводя и посещая большинство занятий, мы столкнулись с тем фактом, что дети дошкольного возраста, ученики начального и среднего звена школы не дают того показателя произвольности внимания, сосредоточенности и даже интереса по сравнению с предшествующими годами.

В чём причина?

Неопределённость социокультурной ситуации в республике, неблагоприятная экологическая обстановка, появление новых форм эпидемий приводят к возникновению «коллективного страха», устойчивой тревожности, напряжённости как в отношениях между людьми, так и во внутриличностной сфере человека, уничтожают уверенность, разрушают ощущение, что целенаправленной деятельностью можно решить основные проблемы своего бытия.

Усугубляется эта ситуация ещё характером современного образования, зачастую отличающегося формализацией, информатизацией и рационализацией.

Эти явления на детей оказывают двоякое действие: у них возникает чрезмерная комфортность, формируется пассивная позиция приспособленчества и личностное образование, как тревожность.

Эта проблема чрезвычайно актуальна, так как ситуация в обществе меняется настолько стремительно, что даже многие взрослые не успевают адаптироваться к новым условиям.

Уровень детской невротизации увеличился в 5-10 раз (по последним данным из исследований психологов).

15 лет назад насчитывалось (в Белоруссии) 5-7 % младших школьников с невротическими явлениями, во второй половине 90-х годов уже 40-70 %.

Всё это натолкнуло нас на ту мысль, что познавательный интерес – вторичен. А что тогда первично? В чём смысл и значимость музейно-педагогических занятий?

Ответить на этот вопрос помогла нам экспериментальная работа с учащимися спецшколы № 17 г. Полоцка. В нём участвовало 108 детей. Дети с нарушениями в интеллектуальной сфере достаточно открыты в эмоциональном проявлении, своим поведением и реакциями они тут же выражают отношение к происходящему.

Исследуя их психические реакции, можно хорошо проследить силу воздействия, значимость подаваемого материала, на музейно-педагогических занятиях.

Как происходил эксперимент, и к каким выводам мы пришли:

Первый год учащиеся посещали занятия. Подаваемую информацию они запоминали с трудом. Их интересовало место, смена действия, новая обстановка. Внимания их хватало только на 15-20 мин.

Во второй год формировался навык слушания, умения мысленно включаться в рассказ, управлять восприятием. Временные понятия не сформированы и остаются на низком уровне развития.

И только на 3-й год эксперимента у учащихся стал возникать образ предмета, сформировались навыки музейной культуры.

Вывод:

1. Состояние напряжения вызывает у детей длительное и затяжное присутствие непроизвольного внимания, снижения устойчивости и интереса к информации.

2. Музейно-педагогические занятия на данный момент носят психокоррекционный характер. На первое место выступают корригирующие факторы (музыка, театрализация, сенсорика, ритм, заметная и частая смена деятельности и даже положение тела).

Литература

Варенова Т.В. Теория и практика коррекционной педагогики. Мн.: Асар, 2003.

Зимняя И.А. Педагогическая психология. Ростов-на-Дону: Феникс, 1997.

Коломенский Я.Л., Панько Е.А. Детская психология. Мн.: Университетская, 1988.

Столяренко Л.Д. Основы психологии. Ростов-на-Дону: Феникс, 1997.

Цыркун Н.А. Социально-психологические закономерности развития воли у дошкольников. Мн.: Н М центр, 2000.

Беларускія мастакі – навучэнцы Полацкай езуіцкай калегіі (акадэміі)

Т.У. Явіч

На Беларусі першыя элементы сучаснай арганізацыі навучання жывапісу з'явіліся ў каталіцкіх установах – калегіумах. У лепшай з іх, Полацкай езуіцкай калегіі, на працягу XVII – першай паловы XVIII стст адбывалася складванне мясцовай мастацкай школы з еўрапейскімі традыцыямі, адчувальнымі яшчэ ў сярэдзіне XIX ст.

З першых крокаў у сваёй педагагічнай дзейнасці на Беларусі езуіты вялікую ўвагу надавалі выкладанню рамяства. Увогуле, вялікая колькасць мастакоў атрымала спецыяльную адукацыю дзякуючы Ордэну. Для беларускіх зямель гэта каля 20 % мастакоў. А сярод іх жывапісцаў, разьбяроў Ордэн даваў каля 100 %.

Але у той сітуацыі яшчэ нельга гаварыць аб планавым мастацкім навучанні. Пры кожнай калегіі існавалі майстэрні, дзе вучні пазнавалі азы майстэрства пад кіраўніцтвам умелых мастакоў, і дзе мастацкія здольнасці і ўменні фарміраваліся перш за ўсё з пункту гледжання неабходнасці царкоўна-каталіцкай практыкі. У Полацкай езуіцкай калегіі ў такіх майстэрнях вучылі жывапісу і сталярству, рыхтавалі мастакоў і разьбяроў.

У XVII – першай палове XVIII стст. тут працавалі такія мастакі, як Адам Адулевіч (каля 1602-1637), Якуб Брэтзер (1690-1733), Матэвуш Бейтнік (1708-1749). Сярод мастакоў, якія атрымалі мастацкую адукацыю ў Полацкай езуіцкай калегіі ў гэты час можна з дакладнасцю назваць Клауса Яна Тадэвуша (1678-1737), палачаніна, езуіта з 1702 года які выкладаў у розных калегіях тэалогію. З 1716 г. ён рэгент канвікта ў Слуцку, дзе і праявіў сябе як мастак, дэкаратар спектакляў і архітэктар.

Другое імя – Ян Клімоўскі (1698-1749). Нарадзіўся ў сям'і прыгонных, якія належалі Полацкай езуіцкай калегіі. Навучаўся ў Полацкай калегіі, у тым ліку і разьбярству. У далейшым працаваў у Вільна як разьбяр над аздабленнем касцёла Св. Яна і касцёла Св. Рафала.

Росквіт полацкай мастацкай школы прыпадае на другую палову XVIII ст. Вядома, што ў гэты час тут працавалі мастакі Ігнацій Дораці (1703-1768) (яму А. Хадыка прыпісвае аўтарства вядомых полацкіх партрэтаў: Квіена з Націянальнага мастацкага музея РБ і Прозэра з Націянальнага музея гісторыі і культуры Беларусі), Габрыэль Грубер (1740-1805); Малахоўскі (?-1806), Каэтан Анжыаліні (1748-1816). У 1788 г. тут адчыніў свае дзверы музей, у склад якога ўвайшла карцінная галерэя. У музейным корпусе была абсталявана зала для заняткаў малюнкам, жывапісам і архітэктурай, забяспечаная разнастайнымі мадэлямі, кнігамі, малюнкамі і гравюрамі. Сістэма выкладання была далёкай ад акадэмічнай і будавалася пераважна на капіраванні з гравюр і з жывапісных твораў П. Рубенса, С.Розы, Ш. Чаховіча, Юз. Пешкі. Малявалі навучэнцы і з гіпсавых мадэляў. Некаторыя даследчыкі выказваюць меркаванне (Ст. Заленскі), што ў калегіі выкладаўся курс тэорыі жывапісу. Практыкаваліся тут і штогадовыя справаздачныя выставы вучняў. Сярод іх з'явіліся майстры, чые творы разам з творамі выкладчыкаў і прыезджых мастакоў траплялі ў музей. Перш за ўсё, гэта Аўгусцін Нядзвецкі. У Полацку ён знаходзіўся з 1784 па 1800 гг. Згодна з Гіжыцкім, у 1796 г. А. Нядзвецкі вучыўся ў 5 класе.Быў вучнем Г. Грубера. Рабіў копіі з Рубенса, Тыцыяна, Рафаэля, якія пазней ўпрыгожвалі залы Полацкай карціннай галерэі. Вядома, што пасля ад'езду з Полацка ў Польшчу А. Нядзвецкі маляваў карціны на антычныя сюжэты і працаваў у бытавым жанры.

Прыкладна ў той жа час у Полацкай калегіі вучыўся Каспар Бароўскі (1785, Гродзеншчына – 1854). Каспар Бароўскі быў адным з першых, хто пасля заканчэння Полацкай езуіцкай калегіі працягваў у 1801-1807 гг. мастацкую адукацыю ў Віленскім універсітэце на факультэце выяўленчага мастацтва. Там яго настаўнікам быў Ф. Смуглевіч. У 1811-1812 гг. К. Бароўскі працаваў настаўнікам малявання ў Мінскай гімназіі (створанай на базе былой езуіцкай калегіі). З 1813 г. жыў і працаваў ў Беластоку. Бароўскі вядомы як майстар бытавой кампазіцыі,пісаў карціны на сюжэты з антычнай гісторыі і рабіў бытавыя замалёўкі ў стылі Ф. Смуглевіча («Гарадская харчэўня», «Цыгане» з Нацыянальнага музея Варшавы). У 1835

г. К.Бароўскі напісаў абразы для касцёла ў в. Вялікія Эйсманты (Свіслацкі раён).

Твораў як А. Нядзвецкага, так і К. Бароўскага ў музеях Беларусі не захавалася. Творчасць гэтых майстроў яшчэ патрабуе глыбокага даследавання і вывучэння.

Адным з самых вядомых беларускіх мастакоў першай паловы XIX ст. быў Валенцій Ваньковіч. Нарадзіўся будучы мастак 12 мая 1800 г. у маёнтку Калюжыцы Ігуменскага павета Мінскай губерніі (цяпер Бярэзінскага раёна Мінскай вобласці) у сям'і павятовага суддзі Мельхіёра Ваньковіча. Вядома, што ў 1811 г. Валенцій паступіў вучыцца ў Полацкую езуіцкую калегію.Творчыя здольнасці 11-гадовага хлопчыка заўважылі французы Якуб Перлінг і Якуб Журдэн,якія выкладалі тут малюнак. З 1813 да 1817 г. будучы мастак вучыўся на факультэце філасофіі і вольных мастацтваў. У акадэміі былі яшчэ моцнымі традыцыі, закладзеныя Г. Груберам. Вялікае ўражанне на маладога Ваньковіча зрабілі творы польскіх мастакоў Ш. Чаховіча і Ю. Пешкі, што былі размешчаны ў малявальных класах. На момант заканчэння акадэміі В. Ваньковіч ужо свабодна валодаў тэхнікай жывапісу, пісаў невялікія партрэты- мініяцюры, якія вылучаліся добрым малюнкам і падабенствам.

Пасля заканчэння Полацкай Акадэміі В. Ваньковіч паступіў у Віленскі універсітэт (у 1818) на факультэт літаратуры і выяўленчых мастацтва. Яго настаўнікамі былі Ян Дамель і Ян Рустэм.

Ужо ў першыя гады навучання ў Вільні В.Ваньковіч стаў адным з лепшых выхаванцаў факультэта. Ён удзельнічаў у конкурсе кампазіцыі на тэму старажытна-грэцкай міфалогіі. За работу «Філантэт на востраве Лемнас» яму прысудзілі першую прэмію.

Паводле рашэння вучонай рады Віленскага універсітэта ў 1824 г. малады творца быў накіраваны ў Пецярбургскую Акадэмію мастацтваў «дзеля ўдасканалення ў жывапісным мастацтве» (1825-1828 гг.). Там В. Ваньковіч пад кіраўніцтвам вядомых майстроў рускага класіцызму Васіля Шабуева і Аляксея Ягорава дасягнуў значных поспехаў. За малюнкі з натуры малады мастак атрымаў Другі (1825) і Першы (1826) сярэбра-

ныя медалі. Залатым медалём ён быў ўзнагароджаны за работу «Подзвіг маладога кіяўляніна» (1827). Усё гэта сведчыць пра высокую мастацкую падрыхтоўку В. Ваньковіча .

Трэба адзначыць, што гады, пражытыя ў Пецярбургу, былі для жывапісца самымі насычанымі цікавымі сустрэчамі, творчымі ўражаннямі ды натхнёнай працай. Тут ён напісаў партрэты Аляксандра Пушкіна, Адама Міцкевіча, Марыі Шыманоўскай – вядомай польскай піяністкі. Усе гэтыя партрэты пазначаны 1828 годам, і аб'ядноўвае іх пільная ўвага мастака да выяўлення ўнутранага жыцця чалавека-творцы.

Карціна В. Ваньковіча «Адам Міцкевіч на скале Аюдаг» прызнана шэдэўрам. У ёй мастак змог аб'яднаць узвышанае ўяўленне пра паэта з дакладнай характарыстыкай дарагога сучасніку чалавека. Партрэт атрымаў усеагульнае прызнанне. Ён лічыцца лепшым творам В. Ваньковіча. Захоўваецца ў Нацыянальным музеі Варшавы.

З 1829 года Валецій Ваньковіч жыў у Мінску і меў майстэрню ў Сляпянцы (прыгарадзе). У гэты час мастак стварыў шэраг партрэтаў: сястры (С. Горнаўскай), А. Манюшкі, бацькі, жонкі з дзецьмі, А. Гарэцкага, К. і А. Тавянскіх, С. і К. Пясецкіх, В. Пуслоўскага і членаў ягонай сям'і ды іншыя. У гэтых партрэтах шмат супярэчлівага. Часам яны былі поўныя натхнення, парыву, часам жа насілі адбітак сентыменталізму. Творчую працу партрэтыст спалучаў з настаўніцкай.

Ён даваў урокі мастакам-пачаткоўцам Банавентуры Клямбоўскаму і Тадэвушу Гарэцкаму.

На прыканцы 1830-х гадоў В. Ваньковіч пакінуў Мінск і вандраваў па Еўропе. Нейкі час жыў і працаваў у Дрэздэне, Берліне, Мюнхене, Страсбургу. Вандруючы па гарадах Еўропы, В. Ваньковіч шмат маляваў, капіраваў творы класікаў, стварыў шэраг жывапісных твораў. Пасля прыезду ў 1841 г. у Парыж мастак пасяліўся ў доме свайго даўняга сябра А. Міцкевіча. Тут ён напісаў свае апошнія творы: манументальныя палотны «Апафеоз Напалеона», «Напалеон плача над картай Еўропы», абразы «Евангеліст Іаан», «Святая Клара». Самы апошні твор, напісаны майстрам, – «Маці Божая Вастрабрамская» – знаходзіцца ў парыжскай царкве Сэн-Севярын.

12 мая 1842 г. на руках у Адама Міцкевіча мастак памёр ад сухотаў (па іншай версіі ад хваробы сэрца). Пахаваны В. Ваньковіч на Манмарцкіх могілках дэ Сэн-Дэні ў Парыжы.

Творы В. Ваньковіча захоўваюцца ў музеях Санкт-Пецярбурга, Вільнюса, Варшавы, Парыжа, Лондана. Шмат іх у прыватнай калекцыі нашчадка Валенція Ваньковіча, вядомага польскага пісьменніка Мельхіёра Ваньковіча. Нягледзячы на тое, што на Беларусі не захавалася твораў мастака, яго творчасць тут добра вывучана. Аб гэтым сведчыць і адкрыццё ў Мінску на прыканцы XX ст. музея – «Дом Ваньковічаў. Культура і мастацтва першай паловы XIX стагоддзя». Спецыяльна для гэтага музея зроблены тры копіі твораў В. Ваньковіча – партрет А. Міцкевіча і дзве гравюры, выкананыя вядомым беларускім мастаком А. Кашкурэвічам.

Яшчэ адзін вядомы мастак – выхаванец полацкай езуіцкай калегіі – Рафал Слізень (1804-1881). Нарадзіўся ён у сям'і памешчыка Яна Слізеня ў маёнтку Бортнікі Навагрудскага павета Мінскай губерніі. Пачатковую адукацыю атрымаў у школе базыльян у мястэчку Вольна. Пасля, разам з малодшым братам Отто, працягваў абучэнне ў канвікце пры Полацкай езуіцкай калегіі, дзе і захапіўся выяўленчым мастацтвам: праграма канвікта ўключала заняткі малюнкам ужо з першага класа. У гэтыя гады ён напісаў свае першыя партрэты, зрабіў замалёўкі розных краявідаў. Захаваліся звесткі аб тым, што Рафал Слізень добра вучыўся. У 1817 годзе па заканчэнні другога класа ён заслужыў «пахвалу». Прыкладна ў гэты ж час ён меў намер уступіць у ордэн езуітаў, але не атрымаў на гэта згоды бацькоў.

Пасля закрыцця Полацкай езуіцкай акадэміі ў 1820 г. Р.Слізень паступіў на факультэт права Віленскага універсітэта. Адначасова наведваў жывапісны клас, якім кіраваў Ян Рустэм, і скульптурны клас, які узначальваў Казімір Ельскі. Дзякуючы вучобе ў гэтых двух класах Слізень не толькі набываў прафесійныя веды і навыкі, але засвоіў асветніцкую філасофію і эстэтыку класіцызму, якія сцвярджалі патрыятычныя, грамадзянскія ідэалы, значнасць чалавечай асобы. Таму зусім не выпадкова, што ў час вучобы ва універсітэце ў 1823-1824гг. Рафал зблізіўся з таварыствам філарэтаў, у склад

якога ўваходзілі Адам Міцкевіч, Ян Чачот, Ігнат Дамейка, Томаш Зан і інш.

Пасля заканчэння універсітэта Рафал Слізень некаторы час, а менавіта з 1826 г. да 1829 г., працаваў у Пецярбургу ў Міністэрстве ўнутранніх спраў, адначасова працягваў займацца скульптурай. У 1830 г. ён пасяліўся ў сваім маёнтку, дзе і правёў амаль усё жыццё. Менавіта там Р. Слізень стварыў некалькі дзесяткаў жывапісных і скульптурных выяў сваіх родных, блізкіх, знаёмых, суседзяў. Шмат увагі аддаў і дробнай пластыцы, пераважна медальернаму мастацтву. Вядомы 47 медалёў (па іншай версіі 57), выкананых Р. Слізенем у розныя гады. Сярод іх – медаль Яна і Анеліі Слізеней, прысвечаны іх залатому вяселлю, а таксама медалі Уладзіслава, Люцыяна, Браніслава Слізеней. Стварыў ён барэльефы і медалі грамадскіх дзеячоў, перадавых прадстаўнікоў культуры – Томаша Зана, Эдварда Адынца, Адама Міцкевіча, Канстанціна і Яўстафія Тышкевічаў, Адама Хрыптовіча, Генрыха Ржавускага і інш. Па мастацкіх якасцях гэта былі дасканалыя творы, у іх адчувалася ўпэўненая рука і тонкі мастацкі густ, смелае выкарыстанне традыцый класіцызму і рамантызму.

Вядома, што нейкі час у маёнтку Р. Слізеня жыў Ян Чачот. Тады, верагодна, і быў выканан медаль з яго выявай. Ёсць звесткі, што нейкая мініяцюрная выява Чачота з прыватнай калекцыі экспанавалася ў 1912 г. на выставе мініяцюр у Варшаве. Магчыма, размова ідзе пра медаль работы Р. Слізеня. Шмат жывапісных і скульптурных работ Р. Слізеня захоўваліся ў свой час у прыватных калекцыях, як, напрыклад, у Лагойскім палацы Тышкевічаў, у Бешанковіцкім палацы Храптовічаў.

Некаторы час Р. Слізень займаўся педагагічнай дзейнасцю: у яго вучыўся скульптуры Ян Астроўскі.

Слізень быў вядомы не толькі як жывапісец і скульптар, але і як архітэктар. Ён стаў аўтарам праектаў некалькіх палацаў і гаспадарчых пабудоў, адна з якіх захавалася да нашага часу.

У сучасных беларускіх музеях няма ніводнай работы Рафала Слізеня- няўмольны лёс раскідаў іх па музеях Польшчы, Літвы, а магчыма і іншых краін. Вялікая калекцыя яго работ,

твораў вядомых мастакоў і цікавы збор вырабаў з фарфору – усё ў асноўным сабранае дзякуючы намаганням Р.Слізеня, перад 1939 г. былі вывезены з Беларусі ў Варшаву апошнім гаспадаром маёнтка Вольна Генрыкам Слізенем.

Такім чынам, у XVII – першай чвэрці XIX стст. Полацкая езуіцкая калегія адыграла значную ролю ў станаўленні мясцовай мастацкай школы, у выхаванні будучых знакамітых мастакоў, у фарміраванні на гэтай зямлі своеасаблівага мастацкага асяроддзя.

Літаратура

Гісторыя беларускага мастацтва : У 6 т. Т. 3: Канец XVII – пач. XX ст. Мн., 1989.

Дробаў Л. Беларускія мастакі XIX стагоддзя. Мн., 1971.

Дробов Л. Белорусская жывопись 19 – начала 20 вв. Мн., 1974.

Кісялёў Г.В. Ад Чачота да Багушэвіча: Праблемы крыніцазнаўства і атрыбуцыі беларускай літаратуры XIX ст. Мн., 2003.

Мальдзіс А. І ажываюць спадчыны старонкі: Выбранае/ Прадм. Г.В. Кісялёва. Мн., 1994.

Памяць: Гіст.-докум. Хроніка г. Баранавічы і Баранавіцкага р-на. Мн., 2000.

Паньшчына І. Ісьціна вымалёўваецца: Валенцій Ваньковіч. Новыя факты біяграфіі.// Мастацтва, 1994, №1.

Materyaiy do dziejyw akademii Poiockiej i szkyi od niej zaleïnych. Krakyw, 1905.

Poplatek J., Paszenda J. Słownik jezuitów artystów. Kraków, 1972.

Агляд калекцый, каталогі прадметаў з фондаў НПГКМЗ

Газеты ў фондах НПГКМЗ

І.П. Воднева

Калекцыя газет, якія захоўваюцца ў фондах НПГКМЗ, пачала камплектавацца з 1957 г. Большасць з іх – гэта выданні, якія друкаваліся на тэрыторыі Беларусі. Але ёсць і газеты, выдадзеныя ў Расіі, Латвіі, Польшчы, ЗША і іншых краінах свету. Значная частка газет паступіла з асабістых збораў: Маніса М.А., Матусевіча А.Л. (перададзеныя яго дачкою Чачуга А.А.), Дэйніса І.П. (перададзеныя яго сваячкаю Бараўковай А.В.). Калекцыя газет папаўняецца дзякуючы і прыватным асобам г. Полацка – Баўтовічу М.М., Леры Сом, Арлову П.А. На канец 2003 г. калекцыя налічвала 1096 адзінак асноўнага фонду і 13 – навукова-дапаможнага. Большасць газет захоўваецца ў фондасховішчы НПГКМЗ. Невялікая частка прадстаўлена ў экспазіцыі музеяў:

- Музей беларускага кнігадрукавання – 31 адзінка,
- Полацкі краязнаўчы музей – 8 адзінак,
- Музей баявой славы – 2 адзінкі,
- Стацыянарная выстава «Прагулка па вуліцы Ніжнепакроўская. пач. XX ст.» – 1 адзінка, дзе ўсяго 14 нумароў.

Зараз па колькасці значна пераважае наша полацкае выданне «Полацкі веснік», якое ў розныя часы мела розныя назвы: «Чырвоная Полаччына» – 2 адз., «Бальшавіцкі шлях» – 154 адз., «Большавіцкі сцяг» – 25 адз., «Сцяг камунізма» – 173 адз., «Полацкі веснік» – 17 адз. (усяго 371 адз.). Асобныя газеты здадзены ў фонды падшыўкамі. Яны налічваюць дастатковую колькасць нумароў: «Беларус» – падшыўка за 1993 г., дзе 94 нумары, «Зорка» – падшыўка за 1969-1977 гг., дзе ўсяго 208 нумароў і інш. Калекцыя газет пастаянна папаўняецца.

Складанне каталогаў газет – гэта мэтанакіраваная праца па сістэматызацыі і аналізу дадзенай калекцыі. У аснову структурнай пабудовы каталогаў пакладзены храналагічны прынцып. Мэтазгодна вылучыць наступныя храналагічныя перыяды:

1. Газеты к. XIX – пач. XX стст., надрукаваныя на тэрыторыі Беларусі.

2. Газеты 1918-1940 гг., надрукаваныя на тэрыторыі Беларусі.

3. Газеты 1941-1945 гг., надрукаваныя на тэрыторыі Беларусі.

4. Газеты 1946-1979 гг., надрукаваныя на тэрыторыі Беларусі.

5. Газеты 1980-1985 гг., надрукаваныя на тэрыторыі Беларусі.

6. Газеты 1986-1989 гг., надрукаваныя на тэрыторыі Беларусі.

7. Газеты 1990-1994 гг., надрукаваныя на тэрыторыі Беларусі.

8. Газеты 1995-1999 гг., надрукаваныя на тэрыторыі Беларусі.

9. Газеты 2000 – пач. XXI ст., надрукаваныя на тэрыторыі Беларусі.

Асобна варта вылучыць газеты, выдадзеныя ў іншых краінах, колькасць якіх дастаткова значная. Кожны храналагічны перыяд плануецца выдаць асобным каталогам, які будзе уключаць уступны артыкул з кароткім апісаннем дадзенага гістарычнага перыяду, спіс газет у алфавітным парадку, тэксты каталожных артыкулаў тых выданняў, якія адносяцца да дадзенага каталога, спіс выкарыстанай літаратуры. Некаторыя газеты факсімільна ўзнаўляліся. Таму асобныя каталогі будуць утрымліваць дадаткі, уключаючыя такія факсімільныя выданні.

План тэксту каталожнага артыкула.

1. Назва выдання.
2. Заснавальнік.
3. Час і месца выдання.
4. Мова выдання.
5. Перыядычнасць.
6. Выдавец.
7. Рэдактар.
8. Змест асноўных публікацый.

Парадак апісання прадмета каталога.

1. Парадкавы нумар.
2. Поўная назва.
3. Нумар і час выдання.
4. Выдаўцы.
5. Месца выдання.
6. Цікавыя артыкулы і паведамленні.
7. Нумар па КП.

Вывучэнне калекцыі газет і яе сістэматызацыя мае важнае значэнне. Дзякуючы гэтаму набываецца інфармацыя аб тым, якія газеты ёсць у фондах НПГКМЗ і аб тым, якія матэрыялы яны ўтрымліваюць. Ужо сёння матэрыялы перыядычных выданняў служаць крыніцамі для навуковых прац, шырока выкарыстоўваюцца на выставах, якія праходзяць у музеях НПГКМЗ, на занятках па праграме «З кнігай праз стагоддзі і краіны».

КАТАЛОГ. Частка І.

Газеты XIX – пач. XX стст., надрукаваныя на тэрыторыі Беларусі.

Першыя газеты на тэрыторыі Беларусі з’явіліся на мяжы XVIII-XIX стст. Але іх папярэднікамі былі аднадзёнкі, якія ўпершыню былі надрукаваны ў XVI ст. Так у пач. 1563 г. у Нясвіжскай друкарні выйшлі «**Новіны грозные а жалостлівые…**», у якіх асвятляліся паддзеі, звязаныя з захопам Полацка войскам Івана Жахлівага. Першай газетай ВКЛ была «**Газэта літэрацка Віленьска**», якая выдавалася ў 1760-1916 гг. у Вільні на польскай, потым на польскай і рускай, а з 1865 г. на рускай мове. На тэрыторыі ж сучаснай Беларусі першым перыядычным выданнем стала «**Газэта Гродзеньска**», якая друкавалася з 1776 па 1783 гг. у Гродне на польскай мове штотыднёва.

Пасля падзелаў Рэчы Паспалітай і далучэння часткі Беларусі да Расійскай імперыі ў кожным губернскім цэнтры былі заснаваны друкаваныя органы губернскіх праўленняў – афіцыйныя выданні на рускай мове. З 1838 г. такія газеты выдаваліся ў Вільні, Віцебску, Гродне, Мінску і Магілёве. У другой палове XIX ст. царкоўная губернская адміністрацыя таксама пачала друкаваць сваё выданне. «Епархиальные ведомости» выходзілі ў Мінску, Магілёве, Гродне і Віцебску («**Полоцкие епархиальные ведомости**», 1874-1916).

Першым нацыянальным перыядычным органам стала газета «**Мужыцкая праўда**», якую выдавалі нелегальна ў 1862-1863 гг. К. Каліноўскі і яго паплечнікі. А першай легальнай газетай на Беларусі быў «**Минский листок**», які выходзіў ў 1886-1902 гг. Газета змяшчала матэрыялы па гісторыі,

этнаграфіі, эканоміцы Беларусі. Такім чынам, канцы XIX ст. перыядычны друк на Беларусі атрымаў пэўнае развіццё. Так у 1898г. у 5 заходніх губернях Расіі выдавалася толькі 14 газет,у тым ліку 3 прыватныя.

У пачатку XX ст. стан друку на Беларусі палепшыўся. Нарэшце пачыў развівацца правінцыяльны перыядычны друк. Не толькі ў Мінску і Вільні, але і ў іншых беларускіх гарадах апрача губернскіх і епархіальных ведамасцей, пачалі выдавацца грамацка-палітычныя і літаратурныя газеты. Так на тэрыторыі Віцебскай губерні выходзілі «**Витебский вестник**», «**Витебская жизнь**», «**Полоцкий листок**», «**Полочанин**» і іншыя.

Рэвалюцыя 1905-1907 гг. спрыяла разгортванню грамадскага руху на Беларусі, у значнай ступені зняла абмежаванні з друкаванага слова. Пасля адмены ў 1905 г. забароны на беларускамоўныя публікацыі з'явіліся нацыянальныя перыядычныя выданні. Цэнтрам нацыянальнага адраджэння і літаратурнага жыцця Беларусі стала газета «**Наша Ніва**», якая выдавалася ў Вільні у 1906-1915 гг.

У Першую сусветную вайну і пасля перамогі Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г. на Беларусі выдавалася больш за 80 газет, у тым ліку савецкія, сялянскія, газеты партый і рухаў на беларускай, рускай, польскай, яўрэйскай мовах. Газета стала сродкам барацьбы розных партый за пашырэнне сваіх правоў. Такім чынам, нягледзячы на ўсе забароны і перашкоды, газеты на Беларусі ў к. XIX – пач. XX стст. друкаваліся. Гэта склала аснову для развіцця беларускага друку ў больш позні час.

У фондах НПГКМЗ на канец 2003 г. налічвалася 35 адзінак асноўнага фонду, якія адносяцца да дадзенага перыяду. Частка газет экспануецца ў музеях НПГКМЗ: МБК – 8 адзінак, ПКМ – 2 адзінкі. Большасць выданняў, якія ўвайшлі ў дадзены каталог, рускамоўныя – 33 адз. (158 нумароў). Беларускамоўных толькі 2 адз. (34 нумары). Гэта абумоўлена асаблівасцямі гістарычнага развіцця беларускіх земляў таго парыяду.

1. «**Витебский Вестник**» № 57, 12.03.1917 г. Выданне рэдакцыі газеты. Друкарня Віцебскай губерні. г. Віцебск. 1917г.
ПИАЗ КП5-2440

Штодзённая грамадска-палітычная газета расійска-шавіністычнага, вялікадзяржаўнага кірунку. Выдавалася з 1(14).7.1912 г. да 16(29).4.1917 г. у Віцебску на рускай мове. Выдаўцы Ляхвіцкі А.А., Велікотны А.М., Медзякоў У.І. Аб'ядноўвала вакол сябе мясцовых актывістаў Саюза рускага народа і правых акцябрыстаў. Выдавалася на ўрадавыя сродкі. Друкавала перадавіцы афіцыёзнага зместу, афіцыйна-ўрадавыя матэрыялы, хроніку, агляды рускіх газет і часопісаў, аб'явы; мела рубрыкі «Па Расіі», «З жыцця губерні», «Земскае і прыходскае жыццё», «Тэатр і музыка», «Замежныя весткі», «Бібліяграфічны аддзел».Сваёю мэтаю ставіла барацьбу за «святую справу ўкаранення ў сыноў і дачок Беларускага краю рускай праваслаўнай свядомасці» (1.07.1912 г.), службу «самадзяржаўнаму цару і праваслаўнай веры».

Публікавала этнаграфічныя даследаванні Е.Раманава, апавяданні і нарысы А. Пшчолкі, творы мясцовых аўтараў, змясціла гісторыка-краязнаўчы нарыс А. Сапунова «Французы ў Віцебску». Пасля лютаўскай рэвалюцыі 1917 г., перайшла на памяркоўна-ліберальную пазіцыю, крытыкавала негатыўныя бакі «дарэвалюцыйнага ладу», адзначала ролю тэатра ў псіхалагічнай падрыхтоўцы рэвалюцыі.

2. «Витебские губернские ведомости» № 57, 11(24).03.1901 г. Рэдактар І. Пілін. Друкарня Віцебскай губерні. г. Віцебск, 1901 г.

«Воззваніе о пожертвованіи на построеніе нового Покровского в городе Полоцкаго храма вместо сгоревшего храма 21.05.1900 г.», с. 1.

ПИАЗ КП5-2733

Газета, афіцыйны орган Віцебскага губернскага праўлення. Выдавалася з 1838 года да 23.12.1917 г. (5.01.1918 г.) у Віцебску на рускай мове з рознай перыядычнасцю. Мела афіцыйны і неафіцыйны (1845 г.) аддзелы. Афіцыйны змяшчаў пастановы і распараджэнні цэнтральнай і мясцовай улады. Неафіцыйны меў значэнне самастойнай газеты, з 1901 г. выдаваўся асобна, асвятляў падзеі ў краіне і за мяжой, жыццё Віцебска, Полацка, Веліжа і іншых населеных пунктаў губерніі, друкаваў літаратурныя творы, даследаванні

па гісторыі, краязнаўству, этнаграфіі, фальклору, змяшчаў артыкулы гаспадарчай тэматыкі.

Як дадаткі да газеты выходзілі «Телеграммы «Витебских губернских ведомостей» (1887-1892, 1895-1905) і «Народный листок» (1907).

29.06.1912 г. выданне неафіцыйнага аддзела спынена, замест яго выходзіць газета «Витебский вестник».

3. «**Витебские губернские ведомости**» № 118, 31.05.(13.06.)1903 г. Рэдактар І. Пілін. Друкарня Віцебскай губерні. г. Віцебск, 1903 г.

Рэкламныя звесткі пра кнігу А.Р. Пшчолкі “Очерки и разсказы изъ белорусской жизни», г. Полоцк, магазин Гофеншефера, с. 1.

«Письмо въ редакцію» (ад І. Ямельянава, святара згарэўшай Пакроўскай царквы ў Полацку), с. 3.

ПИАЗ КП5-2734

4. «**Витебские губернские ведомости**» № 148, 5(18).07.1903 г. Рэдактар І. Пілін. Друкарня Віцебскай губерні. г. Віцебск, 1903 г.

Звесткі пра агульны сход членаў Віцебскага пажарнага таварыства, с. 2.

Звесткі пра лівень з градам 27 чэрвеня за 18 вёрст ад Полацка, с. 3.

«Кореспонденція. Полоцкіе письма» (зветкі пра гастролі ў Полацку маларас. трупы пад кіраўніцтвам Зарніцкага і пра рачную ваду, якую п’юць палачане замест артэзіянскай), с. 3.

«О полотскомъ Покровскомъ приходе» Алексіьй Морель, с. 2.

ПИАЗ КП5-2735

5. «**Витебские губернские ведомости**» № 159, 18(31).07.1903 г. Рэдактар І. Пілін. Друкарня Віцебскай губерні. г. Віцебск, 1903 г.

Звесткі з «Полоцк. епарх. ведом.», с. 2.

«Ещё къ вопросу о Покровскомъ приходе. Письмо въ редакцію» (от Дм.Ив. Довгяло), с. 2-3.

ПИАЗ КП5-2736

6. «**Витебские губернские ведомости**» № 171, 2(15).08.1903 г.

Рэдактар І. Пілін. Друкарня Віцебскай губерні. г. Віцебск, 1903г.

Фельетонъ «Всё ещё о Полотскомъ Покровскомъ приходе», с.3.

ПИАЗ КП5-2737

7. «**Витебские губернские ведомости**» № 172, 3(16).08.1903 г. Рэдактар І. Пілін. Друкарня Віцебскай губерні. г. Віцебск, 1903 г.

Рэкламныя звесткі пра кнігу А.Р. Пшчолкі «Очерки и разсказы изъ белорусской жизни. Вып. 2-й. г. Полоцк, книжный магазин Гофеншефера», с. 4.

ПИАЗ КП5-2738

8. «**Двинский листок**» № 246, 4.09.1902 г. Рэдактар-выдавец Якубовіч С.Я. Друкарня Якубовіча С.Я. г. Дзвінск, 1902г.

ПИАЗ КП5-2732

Грамадска-літаратурная газета. Выдавалася з1900 г. у г. Дзвінску Віцебскай губерні на рускай мове. Выдавец – Якубовіч С.Е., рэдактар выдання. Друкавалася ў друкарні Якубовіча. Мела рубрыкі «Аб'явы», «Дзвінскі дзённік», «Гарадскія нататкі», «Унутраныя навіны», «Тэлеграмы», «Даведачны аддзел». Друкавала невялікія артыкулы, фельетоны на бытавыя тэмы.

9. «**Литовскія Епархіальныя Ведомости**» №№ 1-24, 1870 г. (год восьмой). Падшыўка. Рэдактар І. Катовіч. Друкарня Блюмовіча А.С. г. Вільня, 1870 г.

«Диаконъ Иванъ Фёдоровъ, первопечатник московский въ Западной Россіи» Иоаннъ Котовичъ (пра Заблудаўскае Евангелле), № 3, с. 100.

«Известіе касательно мощей Іосафата Кунцевича», № 7, с. 260.

«Объявленіе об изданіе месяцеслова на всякій год» в г.Полоцке Арсеніемъ Скворцовым», № 20, с. 858.

«Перенесеніе мощей преподобной Ефросиніи, княжны полоцкой (перепечатано из сообщения в «Витеб. губер. ведомостях»), № 25, с. 1054.

ПГКЗ КП14-11340

Штотыднёвае (да 1873 г., потым – двухтыднёвае) выданне, орган Літоўскай праваслаўнай духоўнай кансісторыі. Выдавалася ў 1863-1917 гг. у Вільні на рускай мове. У 1870-1902гг. яго рэдактарам быў протаіерэй І. Катовіч (да таго часу і пасля рэдактарамі былі рэктары або інспектары Літоўскай духоўнай семінарыі). Выданне прызначалася для Літоўскай праваслаўнай епархіі, мела афіцыйны і неафіцыйны аддзелы. У афіцыйным аддзеле друкаваліся пастановы і распараджэнні ўрада і мясцовых улад па царкоўных справах, рашэнні і справаздачы Сінода, аб'явы і распараджэнні Літоўскай духоўнай кансісторыі. У неафіцыйнай частцы друкаваліся матэрыялы па гісторыі праваслаўнай царквы ў Беларусі, гісторыі асобных храмаў і манастыроў, біяграфічныя нарысы пра царкоўных дзеячаў і інш. З 1907 г. неафіцыйную частку замяніў «Вестник Виленского православного Св.-Духовного братства».

10. «**Литовскія Епархіальныя Ведомости**» №№ 2-39, №№ 41-52, 1875 г. (год четырнадцатый). Падшыўка. Рэдактар І. Катовіч. Друкарня Віцебскага Губернскага праўлення. г.Вільня, 1875 г.

«Доклад Полоцкому преосвещенству членов Полоцкого епархіального попечительства», № 5, с. 39.

НПГКМЗ КП18-20686

11. «**Литовскія Епархіальныя Ведомости**» №№ 1-52, 1885 г. (год двадцать четвёртый). Падшыўка. Рэдактар І. Катовіч. Друкарня Губернскага праўлення. г. Вільня, 1886 г.

Пігулеўскі Л. «Слово во празднованіе 18-й годовщины Братства во имя свят. Николая и препод. княжны Евфросиніи въ Полоцкъ (26 мая 1885 г.)», № 30, с. 303-304.

ПГКЗ КП14-11338

12. «**Наша Ніва**» №№ 1-5, №№ 7-16, №№ 19-36, 1907 г. Падшыўка. Рэдактар Уласаў А. Друкарня Кухты М. г. Вільня, 1907 г.

Выданні «Нашай нівы» («Беларускі лімэнтар», «Першае чытанне» і інш), № 9, с. 8.

«З Беларусі і Літвы». «Полоцк». (звесткі з настаўніцкай семінарыі пра быт навучэнцаў), № 15, с. 8.

«З Беларусі і Літвы». «Витэбск. Полоцк.».(звесткі пра бастуючых прыказчыкаў вялікіх гарадскіх крамаў у Віцебску і пра дабаўленне новых навук навучэнцам 4-ага класа настаўніцкай семінарыі), № 24, с. 6.

«Па выбарах» (звесткі па Віцебску і Віцебскай губерні), № 4, с. 5; № 10, с. 6-7; № 32, с. 4.

«З Беларусі і Літвы» (артыкул пра навучанне дзяцей у Віцебску», № 29, с.4-7.

«З Белырусі і Літвы» (звесткі пра закрыццё прафесійных саюзаў), № 35, с. 7.

М. Багдановіч. «Музыка». (першая публткацыя), № 24, с. 4.

«Да Беларусоу» (пра выдавецтва «Загляне сонца у наша аконца»), № 34, с. 6.

«З Беларусі і Літвы» (паведамленне пра мужыкоў, якія разам са сваімі семьямі выязджаюць на заробкі на Амур), № 18, с. 7-8.

ПИАЗ КП8-4343/101

Штотыднёвае беларускае грамадска-палітычнае, навукова-асветніцкае і літаратурна-мастацкае выданне нацыянальна-адраджэнскага кірунку. Першая беларуская газета з малюнкамі. Выдавалася з 10(23).11.1906 г. да 7(20).08.1915 г. у Вільні на беларускай мове кірыліцай, да 18(31).10.1912 г. яшчэ і лацінкай. Заснавана лідэрамі Беларускай сацыялістычнай грамады братамі І. і А. Луцкевічамі, В. Іванкоўкім, А. Пашкевічам і інш. Рэдактары і выдаўцы С. Вольскі, А. Уласаў, Я. Купала. Мела больш за 3 тыс. пастаяных і часовых карэспандэнтаў у павятовых і губернскіх гарадах, мястэчках і вёсках Беларусі, у Расіі, за мяжой. У газеце былі наступныя рубрыкі «З Беларусі і Літвы», «Аб усім па троху», «З усіх старон», «Пачтовая скрынка» і інш. Тэматыка, змест і характар падачы апублікаваных матэрыялаў мяняліся ў залежнасці ад палітычнай сітуацыі і складу рэдакцыі. У 1906-1907 гг. шмат месца займалі матэрыялы агітацыйнага і крытычнага зместу. На падставе інфармацыі інспектара па справах друку Віленская судовая палата ў чэрвені 1907 г. пачала судовае праследаванне рэктара Уласава за матэрыялы, апублікаваныя ў № 8 (артыкулы «Дума і народ», «Зямельная справа ў Новай Зеландыі», верш Я. Коласа «Расійскія абразы»), № 9 (артыкул «Работа Думы») і № 12 (перадавіца «Дзяржаўная

Дума), а таксама за аператыўна-інфармацыйныя рубрыкі. Рэдактар абвінавачваўся у тым, што апублікаваў артыкулы, якія пабуджаюць да бунту і «звяржэння існуючага ў дзяржаве грамадскага ладу». У 1910 г. Уласаў адбыў тэрміновае зняволенне. Адкрытая крытыка царызму і агітацыі на барацьбу за дэмакратычныя рэформы праходзіць праз цыкл артыкулаў Я. Коласа пад псеўданінам Марцін: «Дума і народ», № 24.02.1907 г.; «Партыі ў Думе», № 10, 9.03.1907 г. і інш. Газета арыентавала на абарону правоў і свабод бел. працоўнага народа – сялян, наёмных рабочых, рамеснікаў, народнай інтэлігенцыі, яўрэйскай беднаты (цыкл артыкулаў «Аб жыдах», 4.05.1907 г., «Агранічэнні ў законах аб жыдах», 21.07.1907 г. і інш), падпісаных крыптаграмай «З», верагодна «З. Бядуля». Наша Ніва асуджала рэпрэсіі супраць удзельнікаў вызваленчага руху («Судзебныя і адміністраціўныя кары ў 1905-1907гг.», 26.10.1907 г. і інш.), выкрывала дзяржаўную эксплуатацыю сялянства («Аб мужыцкіх павіннасцях», 9.01.1907 г., 13.10.1907 г.), антыбеларускую прапаганду, правакацыі Чарнасоценных палітычных груповак («Аб свабодах», 25.10.107 г., 2.02.1907 г. і інш.). Публікавала на сваіх старонках ці выдавала асобна творы Цёткі, Я. Купалы, Я. Коласа, Ц. Гартнага, З. Бядулі і інш бел. пісьменнікаў, пераклады на беларускую мову некаторых твораў рускіх і польскіх класікаў (Э. Ажэшка “Гэдали”, №№ 11-16, 1907 г, А. Купрын, № 31, 12.10,1907 г і інш.). Важнае месца на яе старонках займалі праблемы вясковага самакіравання, народнай адукацыі, этычнай культуры (№ 15, 13.04.1907 г., № 20, 25.05.1907 г., № 25, 20.07.1907 г., № 28, 31.08.1907 г., № 33, 10.11.1907 г. і інш). Шмат увагі газета аддавала папулярызыцыі прыродазнаўчых, эканамічных, сельска-гаспадарчых і прававых ведаў. Друкавала практычныя рэкамендацыі па земляробству, жывёлагадоўлі, агародніцтву (№ 21, 1(14).06.1907 г., № 27, 17(30).08.1907 г., № 28, 31.08.1907г. і інш.). Газета перастала выходзіць у сувязі з набліжэннем фронту ў першую сусветную вайну да Вільні.

13. «**Наша Ніва**» № 11, 12(25).03.1909 г. Друкарня Кухты М. г. Вільня, 1909 г.

ПГКЗ КП14-10229

14. «Полоцкія епархіальныя ведомости» № 22, 29.05.1911 г. Рэдактары Яноўскі Л., Мацюшэўскі А. Віцебская Губернская Друкарня. г. Віцебск, 1911 г.

«Отчетъ Кирилло-Мефодіевскаго Общества вопомоществованія нуждающимся воспитаникам Витебской духовной семінаріи с 1 мая 1910 г. по 1 мая 1911 г.», с. 200-207.

«Маршрутъ пренесенія частицы мощей Препод. Ефросиніи», с. 207-208.

ПГКЗ КП16-16382

Штотыднёвае выданне, орган Полацкай праваслаўнай духоўнай кансісторыі. Выдаваліся ў 1874-1917 гг. у Віцебску на рускай мове. Прызначаліся для Полацкай праваслаўнай епархіі, якая тады тэрытарыяльна адпавядала Віцебскай губерні. Мелі афіцыйны і неафіцыйны аддзелы. У афіцыйным аддзеле друкаваліся пастановы і распараджэнні ўрада і мясцовых улад па справах, рашэнні і справаздачы Сінода, аб'явы і распараджэнні кансісторыі. У неафіцыйнай частцы друкаваліся матэрыялы, прысвечаныя гісторыі і традыцыям праваслаўнай царквы на Віцебшчыне, гісторыі асобных храмаў і манастыроў. Біяграфічныя нарысы і ўспаміны пра царкоўных дзеячаў, рэцэнзіі на асобныя працы і агляды друку па пытаннях царкоўнай гісторыі і наогул царкоўнага жыцця, агляды і рэламы царкоўнай і свецкай літаратуры. Шмат увагі аддавалася паказу дзейнасці праваслаўных брацтваў, што аднавіліся на Віцебшчыне ў 60-я гады, ролі праваслаўнай царквы ў развіцці народнай адукацыі на Віцебшчыне. Рэдактары: М.Красавіцкі, М. Багародскі, М. Бярэнскі. У 1995 г. выданне адноўлена.

15. «Полоцкія епархіальныя ведомости» № 48, 25.11.1912 г. Рэдактары Яноўскі Л., Мацюшэўскі А. Віцебская Губернская Друкарня. г. Віцебск, 1912 г.

«Отчётъ о состояніи Полоц. женск. училища духов. ведомства въ учебно-воспитательномъ отношеніи за 1911-1912 годъ», с. 588-607.

«Витебское Св.-Владимирское Епархиальное Братство за 25 летъ его существованія. Летопись Ведомостей», с. 930-949.

ПГКЗ КП16-383

16. «**Прибавленіе къ № 126** «**Витеб. губер. ведом.**», 9.06.1911 г., Форма № 1 Віцебская Губернская Друкарня. Віцебск, 1911 г.

«Списокъ лицъ, владеющихъ въ Полоцкомъ уезде, Витебской губерніи, обложенною земскимъ сборомъ землёю въ количестве не менее 100 дес. или другимъ недвижемымъ имуществомъ, оцененымъ не ниже 7500 руб. и имеющихъ право участвовать по этому владенію в I отд. (въ составе избирателей непольск. происхожденія) земскаго избирательнаго собранія по Полоцкому уезду, для избранія уездныхъ земскихъ гласныхъ на 3-летіе съ 1911 года.»

ПИАЗ КП8-4568

Выдаваліся асобна на рускай мове ў Віцебску з 1838 па 1917 гг. Яны выходзілі па некалькі штук да асобных нумароў, аб'ёмам дзве і болей старонак у Віцебскай друкарні. Некаторыя з іх былі падпісаны Старшынёй Полацкай Павятовай Земскай Управы фон Фальцінам або Гарадскім Галавой г.Веліж Малянком. У іх друкаваліся аб'явы пра гандаль, цэны на прадукты, спісы асоб па выбарах павятовых земскіх гласных, паведамленні пра хваробы жывёл і інш. падобныя матэрыялы. Гэтымі паведамленнямі выдаўцы стараліся зацікавіць сваіх чытачоў. У 1911 г. да № 125 ад 8.06, № 126 ад 9.06 і № 128 ад 11.06 выдаваліся спісы асоб, якія валодалі ў Полацкім, Дрысенскім або Себежскім паветах Віцебскай губерні зямлёй, абкладзенай земскім зборам, і мелі права прымаць удзел па гэтым уладанні ў першым або другім аддзяленні земскага выбарнага сходу або быць абранымі павятовымі земскімі гласнымі на 3 гады. У 1912 г. да № 10 ад 4.08 выдаваліся спісы асоб, якія мелі права прымаць удзел у Дзяржаўнай Думе па Полацкаму павету і ад г. Веліжа ў складзе асоб розных нацыянальнасцей. Ніякія дапаўненні ў спісы не дазваляліся.

17. «**Прибавленіе къ № 126** «**Витеб. губер ведом.**», 9.06.1911 г., Форма № 2 Віцебская Губернская Друкарня. Віцебск, 1911 г.

«Списокъ лицъ, владеющихъ въ Полоцкомъ уезде, Витебской губерніи, обложенною земскимъ сборомъ землёю въ количестве на менее 100 десятинъ или другимъ недвижемымъ

имуществомъ, оценнымъ не ниже 7 тыс. 500 руб, и имеющихъ право участвовать по этому владенію во II отделеніи (въ составе избирателей польскаго происхожденія) земскаго избирательнаго собранія по Полоцкому уезду, Витебской губерніи, для избранія уездныхъ земскихъ гласныхъ на 3-летіе съ 1911 года.»

ПИАЗ КП8-4569

18. «**Прибавленіе къ № 126** «**Витеб. губер. ведом.**», 9.06.1911 г., Форма № 4 Віцебская Губернская Друкарня. Віцебск, 1911 г.

«Списокъ лицъ, владеющихъ въ Полоцкомъ уезде, Витебской губерніи, обложенною земскимъ сборомъ землёю въ количестве не менее 20 дес. или другимъ недвижемымъ имуществомъ, оцененымъ не ниже 1500 руб, и имеющихъ право участвовать по этому владенію въ I отделеніи I земскаго избирательнаго съезда по Полоцкому уезду,Витебской губерніи, для выбора уполномоченныхъ въ I отделеніе земскаго избирательнаго собранія для избранія уездныхъ земскихъ гласныхъ на 3-летіе съ 1911 года.»

ПИАЗ КП8-4570

19. «**Прибавленіе къ № 126** «**Витеб. губер. ведом.**», 9.06.1911 г., Форма № 5 Віцебская Губернская Друкарня. Віцебск, 1911 г.

«Списокъ лицъ, владеющихъ въ Полоцкомъ уезде, Витебской губерніи, обложенною земскимъ сборомъ землёю въ количестве не менее 20 дес. или другимъ недвижемымъ имуществомъ, оцененымъ не ниже 1500 руб, и имеющихъ право участвовать по этому владенію въ II отделеніи (въ составе избирателей польскаго происхожденія) I земскаго избирательнаго съезда по Полоцкому уезду,Витебской губерніи, для выбора уполномоченныхъ въ II отделеніе земскаго избирательнаго собранія для избранія уездныхъ земскихъ гласныхъ на 3-летіе съ 1911 года.»

ПИАЗ КП8-4571

20. «**Прибавленіе къ № 126** «**Витеб. губер. ведом.**», 9.06.1911 г., Форма № 6 Віцебская Губернская Друкарня. Віцебск, 1911 г.

«Списокъ лицъ, владеющихъ въ Полоцкомъ уезде, Витебской губерніи, обложенною земскимъ сборомъ землёю въ количестве от 20 до 10 дес. или другимъ недвижемымъ имуществомъ, оцененымъ от 700 до 1000 руб, и имеющихъ право участвовать по этому владенію въ I отделеніи (въ составе избирателей непольскаго происхожденія) II земскаго избирательнаго съезда по Полоцкому уезду, Витебской губерніи, для выбора уполномоченныхъ въ I отделеніе земскаго избирательнаго собранія для избранія уездныхъ земскихъ гласныхъ на 3-летіе съ 1911 года.»

ПИАЗ КП8-4572

21. «**Прибавленіе къ № 126** «**Витеб. губер. ведом.**», 9.06.1911 г., Форма № 7 Віцебская Губернская Друкарня. Віцебск, 1911 г.

«Списокъ лицъ, владеющихъ въ Полоцкомъ уезде, Витебской губерніи, обложенною земскимъ сборомъ землёю въ количестве от 10 до 20 дес. или другимъ недвижемымъ имуществомъ, оцененымъ от 700 до 1000 руб, и имеющихъ право участвовать по этому владенію въ II отделеніи (въ составе избирателей польскаго происхожденія) II земскаго избирательнаго съезда по Полоцкому уезду,Витебской губерніи, для выбора уполномоченныхъ въ II отделеніе земскаго избирательнаго собранія для избранія уездныхъ земскихъ гласныхъ на 3-летіе съ 1911 года.»

ПИАЗ КП8-4573

22. «**Прибавленіе къ № 10** «**Витеб. губер. ведом.**», 4.08.1912 г. Віцебская Губернская Друкарня. Віцебск, 1912 г.

«Списокъ лицъ, имеющихъ право участія въ выборахъ въ Гос. Думу на съезде уездныхъ землевладельцевъ Полоцкаго уезда, въ составе лицъ рус. и прочихъ національностей, кроме лицъ польск. національности. Председатель Полоцкой Земельной Управы фон-Фальтин.»

ПИАЗ КП8-4574

23. «Прибавленіе къ № 10 «Витеб. губер. ведом.», 4.08.1912 г. Віцебская Губернская Друкарня. Віцебск, 1912 г.

«Списокъ лицъ, имеющихъ право участія въ выборахъ въ Гос. Думу на съезде уездныхъ землевладельцевъ Полоцкаго уезда, въ составе лицъ польск. Национальности. Председатель Полоцкой Земельной Управы фон-Фальтин.»

ПИАЗ КП8-4575

24. «Прибавленіе къ № 10 «Витеб. губер. ведом.», 4.08.1912 г. Віцебская Губернская Друкарня. Віцебск, 1912 г.

«Списокъ лицъ, имеющихъ право участія въ выборахъ въ Гос. Думу на предварительномъ съезде уездныхъ землевладельцевъ Полоцкаго уезда, въ составе лицъ рус. и провосл. национальностей, кроме лицъ польск. национальности, по владенію землёю или инымъ имуществомъ, въ размере полнаго ценза, но не ценее 1/5 ценза. Председатель Полоцкой Земельной Управы фон-Фальтин.»

ПИАЗ КП8-4576

25. «Прибавленіе къ № 10 «Витеб. губер. ведом.», 4.08.1912 г. Віцебская Губернская Друкарня. Віцебск, 1912 г.

«Списокъ лицъ, имеющихъ право участія въ выборахъ въ Гос. Думу на предварительномъ съезде уездныхъ землевладельцевъ Полоцкаго уезда, въ составе лицъ польск. национальности, по владенію землёю или инымъ имуществомъ, въ размере менее полнаго ценза, но не ниже 1/5 ценза. Председатель Полоцкой Земельной Управы фон-Фальтин.»

ПИАЗ КП8-4577

26. «Прибавленіе къ № 10 «Витеб. губер. ведом.», 4.08.1912 г. Віцебская Губернская Друкарня. Віцебск, 1912 г.

«Списокъ лицъ, имеющихъ право участія въ выборахъ въ Гос. Думу на предварительномъ съезде уездныхъ землевладельцевъ Полоцкаго уезда, въ составе лицъ рус.и правосл. национальностей, по владенію землёю или инымъ имуществомъ, въ размере менее полнаго ценза, но не ниже 1/5 ценза Председатель Полоцкой Земельной Управы фон-Фальтин.»

ПИАЗ КП8-4578

27. «Прибавленіе къ № 10 «Витеб. губер. ведом.», 4.08.1912 г. Віцебская Губернская Друкарня. Віцебск, 1912 г.

«Списокъ лицъ, имеющихъ право участія въ выборахъ въ Гос. Думу на предварительномъ съезде уездныхъ землевладельцевъ Полоцкаго уезда, въ составе лицъ польск. национальности, по владенію землёю или инымъ имуществомъ, въ размере менее 1/5 полнаго ценза. Председатель Полоцкой Земельной Управы фон-Фальтин.»

ПИАЗ КП8-4579

28. «Прибавленіе къ № 128 «Витеб. губер. ведом.», 11.06.1911 г., Форма № 1 Віцебская Губернская Друкарня. Віцебск, 1911 г

«Списокъ лицъ, владеющихъ въ Дрисенскомъ уезде, Витебской губерніи, обложенною земскимъ сборомъ землёю въ количестве не менье 100 дес. или другимъ недвижимымъ имуществомъ, оцененымъ не ниже 7500 руб. и имеющихъ право участвовать по этому владенію в I отд. (въ составе избирателей непольск. Происхожденія) по Дриссенскому уезду, Витебской губерніи земск. избират. собранія, для избранія уезд. земск. гласныхъ на 3-летіе съ 1911 года.»

ПИАЗ КП8-4580

29. «Прибавленіе къ № 128 «Витеб. губер. ведом.», 11.06.1911 г., Форма № 2 Віцебская Губернская Друкарня. Віцебск, 1911 г.

«Списокъ лицъ, владеющихъ въ Дриссенскомъ уезде, Витебской губерні, обложенною земскимъ сборомъ землёю въ количестве не менье 100 дес. или другимъ недвижимымъ имуществомъ, оцененымъ не ниже 7500 руб. и имеющихъ право участвовать по этому владенію в II отд. (въ составе избирателей польск. происхожденія) по Дриссенскому уезду, Витебской губерни земск. избират. собранія, для избранія уезд. земск. гласныхъ на 3-летіе съ 1911 года.»

ПИАЗ КП8-4581

30. «Прибавленіе къ № 128 «Витеб. губер. ведом.», 11.06.1911 г., Форма № 4 Віцебская Губернская Друкарня. Віцебск, 1911 г.

«Списокъ лицъ, владеющихъ въ Дриссенскомъ уезде, Витебской губерніи, обложенною земскимъ сборомъ землёю въ количестве не менее 20 дес. или другимъ недвижимымъ имуществомъ, оцененымъ не ниже 1500 руб. и имеющихъ право участвовать по этому владенію в I отд. (въ составе избирателей непольск. происхожденія) II земскаго избирательнаго съезда по Дриссенскому уезду, Витебской губерніи, для выбора уполномоченныхъ въ I отделеніе земскаго избирательнаго собранія для избранія уезд. земск. гласныхъ на 3-летіе съ 1911 года.»

ПИАЗ КП8-4582

31. «**Прибавленіе къ № 128** «**Витеб. губер. ведом.**», 11.06.1911 г., Форма № 5 Віцебская Губернская Друкарня. Віцебск, 1911 г.

«Списокъ лицъ, владеющихъ въ Дрисенскомъ уезде, Витебской губерні, обложенною земскимъ сборомъ землёю въ количестве не менее 20 дес. или другимъ недвижимымъ имуществомъ, оцененымъ не ниже 1500 руб. и имеющихъ право участвовать по этому владенію в II отд. (въ составе избирателей польск. происхожденія) I земскаго избирательнаго съезда по Дриссенскому уезду, Витебской губерніи, для выбора уполномоченныхъ въ II отделеніе земскаго избирательнаго собранія для избранія уезд. земск. гласныхъ на 3-летіе съ 1911 года.»

ПИАЗ КП8-4583

32. «**Прибавленіе къ № 128** «**Витеб. губер. ведом.**», 11.06.1911 г., Форма № 6 Віцебская Губернская Друкарня. Віцебск, 1911 г.

«Списокъ лицъ, владеющихъ въ Дрисенскомъ уезде, Витебской губерні, обложенною земскимъ сборомъ землёю въ количестве менье 20 дес., но не менее 10 дес. или другимъ недвижимымъ имуществомъ, оцененымъ от 700 до 1500 руб. и имеющихъ право участвовать по этому владенію в I отд. (въ составе избирателей непольск. происхожденія) II земскаго избирательнаго съезда по Дриссенскому уезду, Витебской губерніи для выбора уполномоченныхъ въ I отделеніе земскаго избирательнаго собранія для избранія уезд. земск. гласныхъ на 3-летіе съ 1911 года.»

ПИАЗ КП8-4584

33. «Прибавленіе къ № 128 «Витеб. губер. ведом.», 11.06.1911 г., Форма № 7 Віцебская Губернская Друкарня. Віцебск, 1911 г.

«Списокъ лицъ, владеющихъ въ Дрисенскомъ уезде, Витебской губерніи, обложенною земскимъ сборомъ землёю въ количестве менее 20 дес., но не менее 10 дес. или другимъ недвижимымъ имуществомъ, оцененымъ от 700 до 1500 руб. и имеющихъ право участвовать по этому владенію в II отд. (въ составе избирателей польск. происхожденія) II земскаго избирательнаго съезда по Дриссенскому уезду, Витебской губерніи для выбора уполномоченныхъ въ II отделеніе земскаго избирательнаго собранія для избранія уезд. земск. гласныхъ на 3-летіе съ 1911 года.»

ПИАЗ КП8-4585

34. «Прибавленіе къ № 125 «Витеб. губер. ведом.», 8.06.1911 г., Форма № 7 Віцебская Губернская Друкарня. Віцебск, 1911 г.

«Списокъ лицъ, владеющихъ въ Себежскомъ уезде, Витебской губерніи, обложенною земскимъ сборомъ землёю въ количестве от 15 до 30 дес. или другимъ недвижимымъ имуществомъ, оцененымъ от 700 до 1500 руб. и имеющихъ право участвовать по этому владенію в II отд. (въ составе избирателей польск. происхожденія) II земскаго избирательнаго съезда по Себежскому уезду, для выбора уполномоченныхъ въ II отделеніе земскаго избирательнаго собранія для избранія уезд. земск. гласныхъ на 3-летіе съ 1911 года.»

ПИАЗ КП8-4586

35. «Прибавленіе къ № 10 «Витеб. губер. ведом.», 4.08.1912 г. Віцебская Губернская Друкарня. Віцебск, 1912 г.

«Списокъ лицъ, имеющихъ право участія въ выборахъ въ Гос. Думу по I съезду городскихъ избирателей города Велижа. Городской Голова Маленок.»

ПИАЗ КП8-4587

Дададак

1. «**Наша доля**». Падшыўка газет. №№ 1-6, 1906 г. Рэдактар – Іван Тукеркес. Выдаўцы – Іван Тукеркес, Адам Гедвіла. Друкарня «Аттель Печатнаго Дъла». Вільня, 1906 г.

Факсімільнае выданне. 52 с.

Выдавецтва «Навука і тэхніка». Друкарня імя Ф. Скарыны. Мінск, 1991 г.

«З Беларусі і Літвы» (паведамленне пра прадвыбарныя з'езды мужыкоў у Віцебскай губерні), № 6, с. 5.

ПИКЗ КП12-7239-7243 (5 экз.)

Штотыднёвая грамадска-палітычная і літаратурная газета, першае легальнае перыядычнае выданне на беларускіх землях. Выдавалася з 1(14).09 да 1(14).12.1906 г. у Вільні кірыліцай і лацінкай. Рэдактар-выдавец І.А. Тукеркес, з 18.11.1906 г. за рэдактара А. Гедвіла. Друкавала востра публіцыстычныя артыкулы і фельетоны, у якіх выкрывала антынародную палітыку ўрада. Рэвалюцыйна-вызваленчымі ідэямі прасякнуты апублікаваныя ў газеце творы Цёткі пад псеўданімам Крапіўка, Я. Коласа (некаторыя апавяданні пад псеўданімам Дзядзька Карусь), Ядвігіна Ш. У рубрыках «Усяго па троху», «З Беларусі і Літвы», «Па Расіі» інфармавала чытачоў пра вызваленчы рух, урадавыя рэпрэсіі, барацьбу сялян за беларускую школу і інш.Апублікаваны шэраг сельскагаспадарчых і навукова-асветніцкіх нарысаў. Пасля 4-га нумара ў выніку расколу рэдакцыі і заснавання газеты «Наша ніва» літаратурны аддзел «Нашай долі» аказаўся аслабленым. З шасці нумароў «Нашай долі» чатыры былі канфіскаваны, за 1, 3 і 4 нумары рэдактара Тукеркеса прыгаварылі да турэмнага зняволення на 1 год.

2-3. «**Наша ніва**». Падшыўка газет. №№ 1-7, 1906 г. №№ 1-23, 1907 г. №№ 1-26, 1908 г. Рэдактар-выдавец З. Вольскі (№№ 1-4, 1906 г.), А. Уласаў (№№ 5-7, 1906 г.; 1907 г. ;1908 г.). Друкарня М. Кухты. г. Вільня.

Факсімільнае выданне.

Выдавецтва «Навука і тэхніка». Друкарня імя Ф.Скарыны. Мінск, 1992 г.

«З Беларусі і Літвы» (паведамленне пра з'езд настаўнікаў Віцебскай губерні), № 2,1908 г., с. 6.

«З Беларусі і Літвы» (паведамленні пра цяжкае становішча ў Віцебскай Губерні ў сувязі з дрэнным ураджаем збожжа і суровай зімою), № 3, 1908 г., с. 7; № 24, 1908 г., с. 7.

Артыкулы пра кнігі, выдадзеныя выдавецтвам «Загляне сонца і ў наша аконца», № 7, 1908 г., с. 8; № 9, 1908 г., с. 8.

«З Беларусі і Літвы» (паведамленні пра сельскагаспадарчую выстаўку ў мястэчку Ушачы), № 15, 1908 г., с. 7; № 20, 1908 г., с. 6.

«З Беларусі і Літвы» (паведамленне пра набор у войска па Віцебскай губерні), № 20, 1908 г., с. 5.

Навукова-папулярны артыкул «Белавежская пушча» з фотаздымкамі, № 24, 1908 г., с. 5-6.

ПИКЗ КП13-9206

ПИКЗ КП13-9039

4. «**Наша ніва**». Падшыўка газет. №№ 1-38, 1909 г. Рэдактар-выдавец А. Уласаў. Друкарня М. Кухты. г. Вільня. 1909г.

Факсімільнае выданне.

Выдавецтва «Беларуская навука». Мінск, 1996 г.

Нумар-кніжка. «Дорошэнко Д. Беларусы і іх нацыональнае адрадзэньне», № 4.

Прадмова да кнігі Д. Дарашэнкі «Ад Перакладчыка» Янкі Журбы, № 4, с. 49-62.

Артыкул пра адкрыццё «Беларускага Выдаўніцкага Таварыства «Наша хата», № 4, с. 62-64.

Нумар-кніжка. «Аб гаспадарцы на хутары і на шнурах», №№ 6-7, с. 82-100.

Артыкул «Аб ткацтве на Беларусі», № 9, с. 124-126.

Я. Журба «Лісты з Украіны», № 14, с. 200-202; № 15, с. 211-212; № 16, с. 229-230; № 19, с. 279-281; № 23, с. 339-340.

«З Беларусі і Літвы» (паведамленне пра святкаванне 100-гадовай гадаўшчыны з дня нараджэння М.Гогаля ў Полацкай настаўніцкай семінарыі 20 сакавіка 1909 года), № 15, с. 220.

Артыкулы пра панаванне халеры ў Полацку і навакольных землях, № 30, с. 446; №№ 31-32, с. 461-462; №№ 35-36, с.512-515; № 38, с. 554.

«З Беларусі і Літвы» (паведамленне пра ткацкую школу ў Дзісне), № 37, с. 528.

«Умовы «Беларускай выдаўніцкай суполкі «Загляне сонцэ і ў нашэ ваконцэ», № 43, с. 629-632.

Рэкламныя звесткі пра першы Беларускі каляндар на 1910 год, №№ 44-52.

Матэрыялы, прысвечаныя 3-годдзю газеты «Наша ніва», №№ 46-49.

Паведамленне пра тое, як у г. Пергаме знайшлі каралеўскі ўказ, напісаны дзве тысячы гадоў да н.э., №№ 51-52, с. 763.

ПГКЗ КП14-11832

Літаратура

Александровіч С.Х. Пуцявіны роднага слова. Мн.: БДУ ім. У.І. Леніна, 1971.

Беларуская журналистика (1563-1917 гг.). Учебно-методическое пособие для студентов иностранного отделения факультета журналистики. Мн.: 1997. с. 8.

«**Витебский Вестник**».// Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. Т 2. Мн., 1985. с. 307.

«**Витебские губернские ведомости**».// Энцыклапедыя гісторыи Беларусі: У 6 т. Т 2. Мн., 1985. с. 306-307.

Зубчонак Н.А. «Беларускі друк у перыяд станаўлення нацыянальна-дэмакратычнага руху (1906-1907 гг.). Мн., 2001, с. 11.

Кавалеўскі П.В. Полацкая газета.//Памяць. Полацк. Мн.: Бел. энцыклапедыя, 2002. с. 714.

Конан У. «Наша ніва».// Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. Т 5. Мн., 1999. с. 314-316.

«**Литовскія Епархіальныя Ведомости**».// Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. Т 4. Мн., 1987. с. 382.

«**Наша доля**».// Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6т. Т 5. Мн., 1999. с. 313.

«**Наша ніва**».// Кніга Беларусі: 1517-1917. Зводны каталог. Мн.: БелСЭ, 1986. с. 268.

«**Полоцкие Епархіальныя Ведомости**».// Энцыклапедыя гісторыі Беларусі : У 6 т. Т 4. Мн., 1999. с. 544.

«**Прибавленія къ «Витебскимъ Губернскимъ Ведомостямъ**».// Кніга Беларусі: 1517-1917. Зводны каталог. Мн.: БелСЭ, 1986. с. 522.

Слука А.Г. «Беларуская журналістыка. Вучэбны дапаможнік. У 3-х частках. Ч. 1. Мн., 2000, с. 161.

Агляд калекцыі меднага мастацкага ліцця (XI-XX стст.) са збору НПГКМЗ

В.М. Даўгун

Меднае мастацкае ліццё – найцікавейшая з’ява хрысціянскай культуры. Першапачаткова медналітыя абразы, крыжы, складні ўвозіліся з Візантыі. Грэчаскія ўзоры капіраваліся і перапрацоўваліся ў залежнасці ад густаў і патрэб насельніцтва. Прастата тэхналогіі, таннасць матэрыялу, лёгкасць прыгатавання ліцейных формаў спрыялі таму, што выраб прадметаў меднага ліцця набыў рамесніцкі характар. Таму ўзоры медналітой пластыкі часцей разглядаліся з пункту гледжання рыначнага, а не мастацкага кошту. Напэўна, па гэтай прычыне, вывучэнню меднага ліцця адведзена зусім нязначнае месца.

Толькі параўнальна нядаўна даследчыкі звярнуліся да вывучэння медналітых помнікаў, што дазволіла выявіць асаблівасць і значэнне гэтага віду рэльефнай мініяцюры.

Меднае мастацкае ліццё перш за ўсё з’яўляецца гістарычнай крыніцай. Пры вывучэнні дробнай пластыкі можна выявіць сувязь яе ўзораў з пэўнымі гістарычнымі падзеямі, па іх можна вызначыць вобласці найбольшага ўшанавання асобных святых. Акрамя таго, вырабы дробнай пластыкі як масавага віду мастацтва вылучаюцца разнастайнасцю іканаграфіі, што дазваляе значна пашырыць уяўленне аб характары выяў тых ці іншых сюжэтаў і святых.

У медным ліцці ў большай ступені, чым у другіх відах выяўленчага мастацтва сустракаецца адыходжанне ад царкоўных канонаў, адлюстроўваюцца своеасаблівасці розных школ і майстэрняў.

Аднак медналітыя прадметы цікавыя для нас не толькі як культавы гістарычны матэрыял, але і як мастацкія каштоўнасці, якія адлюстроўваюць уяўленні аб прыгажосці і густы людзей свайго часу.

У складзе калекцыі меднага мастацкага ліцця НПГКМЗ – паступленні Полацкага краязнаўчага музея і Полацкага гісторыка-археалагічнага запаведніка, фонды якіх былі аб’яднаны ў 1985 годзе. Перыяд фарміравання калекцыі скла-

дае больш за 30 год, пачынаючы з першага паступлення ў 1959 г. крыжа-цельніка (**КП5-2297**). За гэты час склалася калекцыя, якая на дадзены момант налічвае 38 помнікаў.

Большая частка паступленняў (31 прадмет) прыпадае на 1980-1990 гады, што складае каля 82 % усяго збору.

Калекцыя фарміравалася на аснове розных крыніц паступлення. Значную частку фонду меднага ліцця складаюць экспанаты, закупленыя ў прыватных асоб і ў антыкварных магазінах (18 адз.).

Шэсць прадметаў знойдзены пры археалагічных раскопках, якія актыўна праводзіліся на тэрыторыі Полацка і Полацкага раёна.

10 прадметаў перададзены ў дар ад прыватных асоб і арганізацый.

3 крыжы-цельнікі паступілі з раней неапрыходаваных матэрыялаў.

Адзін крыж кіётны быў перададзены мытнымі службамі г. Брэста.

Аб разнастайнасці фонду меднага ліцця сведчыць склад калекцыі, якая ўключае:

- крыжы-цельнікі і іх фрагменты (9 адз.)
- крыж нагрудны (1 адз.)
- крыж энкалпіён (1 адз.)
- крыжы напрастольныя (3 адз.)
- крыжы кіётныя (2 адз.)
- змеявік (1 адз.)
- абразы (13 адз.)
- абразы складаныя двухстворкавыя (2 адз.)
- абразы складаныя трохстворкавыя і іх фрагменты (3 адз.)
- абразы складаныя чатырохстворкавыя і іх фрагменты (3 адз.)

Найбольш раннія медналітыя вырабы збору знаходзяцца ў складзе археалагічнай калекцыі НПГКМЗ. Гэта два чатырохканцовыя роўнастаронніх крыжы-цельнікі датаваныя XI-XII стст. (**КП8-4347/18** і **КП16-16556**).

Да XII (XI) ст. адносіцца і крыж-энкалпіён (**КП2-16704**) – двухстворкавы нагрудны крыж для захавання мошчаў. Рэльефная выява на ім Распяцця Хрыстова і Багародзіцы інкруставаны серабром.

XI-XIII стст. датаваны яшчэ адзін крыж-цельнік (**КП5-2334/6**), які знаходзіцца ў пастаяннай экспазіцыі Полацкага Краязнаўчага музея.

Да перыяду XIII-XV стст адносяцца: крыж-цельнік (**КП-3178**), фрагмент крыжа-цельніка (**КП2-1256**), абраз з выявай двух святых (**КП2-1257**) і змеявік (**КП16-16532**), які адлюстроўвае пераходны этап ад язычніцсва да хрысціянства.

Некалькі прадметаў датаваны XVI-XVIII стст. Гэта два крыжы-цельнікі (**КП4-2107**; **КП17-1927/а,б**) і нагрудны крыж з гарэл'ефнай выявай Распятага Хрыста (**КП15-15610**).

Самая шматлікая група помнікаў (26 адз.) адносяцца да XVIII-XIX стст. Пачаткам XX ст. датаваны крыж напрастольны «Распяцце Хрыстова» (**КП9-5344**).

Большую частку збору займае ліццё XVIII-XIX стст., звязанае са стараверскімі майстэрнямі. Аналіз твораў калекцыі дазваляе вызначыць іх выгаўскае, гусліцкае або маскоўскае паходжанне, ці прызнаць, што яны, безумоўна, ўзыходзяць да ўзораў гэтых цэнтраў медналітой пластыкі.

Значная колькасць прадметаў (15 адз.) упрыгожана эмалямі ў адзін, два, тры колеры. Чатыры віды эмаляў выкарыстоўваюцца на крыжы «Распяцце Хрыстова» (**КП9-5344**) і на крыжы кіётным «Распяцце Хрыстова з прадстаячымі» (**КП3-799**). Складзень «Дванадзесятыя святы» (**КП8-4798**) аздоблены эмаллю пяці колераў.

Калекцыя мастацкага меднага ліцця ўяўляецца далёка не поўна сфарміраванай і зусім мала вывучанай, таму патрабуецца вялікая праца па яе далейшым фарміраванні і вывучэнні.

І апошняе, на часовым захоўванні ў НПГКМЗ, у дадзены момант знаходзяцца 14 медналітых абразоў і складняў, перададзеных з мытні г. Брэста. Магчыма, што ў хуткім часе яны папоўняць калекцыю запаведніка.

Шэраг абставін робяць састаўленне каталога меднага ліцця даволі складаным. Галоўная складанасць – слабая вывучанасць меднага ліцця. Незразумелы і сам падыход да яго вывучэння. Традыцыйныя метады аказваюцца малапрыгоднымі, бо размова ідзе аб тыражыраваных вырабах, якія падаўляюць колькасцю і варыятыўнасцю. Вызначэнне часу стварэння,

рэгіёну або цэнтра вырабу прадмета таксама ўскладнена шматступеньчатым пераўзнаўленнем адных і тых жа ўзoраў.

Найбольш прымальнымі з'яўляюцца наступныя прынцыпы класіфікацыі меднай пластыкі:

- тыпалагічны – з-за тыражыравання і выкліканай ім устойлівай іканаграфіі;
- храналагічны – з прычыны тэрміновасці яе існавання.

Класіфікацыя па тапаграфічнаму прынцыпу ўскладнена распаўсюджанасцю помнікаў з аднолькавымі стылістычнымі асаблівасцямі, чаму спрыяла прынятая ў практыцы ліцейнай вытворчасці работа па ўзорах-мадэлях.

Узаемасувязь прынцыпаў абумовіла комплексны падыход да класіфікацыі.

У аснову структуры каталога пакладзены тыпалагічны, храналагічны і іканаграфічны прынцыпы.

Каталог складаецца з трох раздзелаў з адзінай нумерацыяй: «Крыжы», «Абразы», «Абразы складаныя».

Раздел «Крыжы» мае падраздзелы:

- крыжы нацельныя і нагрудныя;
- крыжы напрастольныя;
- крыжы кіётныя.

Раздзел «Абразы», куды асобным падраздзелам уключаны змеявік, арганізаваны паводле іканаграфічнага прынцыпу:

- іканаграфія Багародзіцы;
- іканаграфія святых;
- святочны цыкл.

Раздзел «Абразы складаныя» ўключае ў сябе:

- абразы складаныя двухстворкавыя;
- абразы складаныя трохстворкавыя;
- абразы складаныя чатырохстворкавыя.

Унутры кожнай тыпалагічнай або іканаграфічнай групы помнікі размешчаны ў храналагічным парадку.

Літаратура

Алексеев Л.В. Мелкое художественное литьё из некоторых западно-русских земель: Кресты и иконки Белоруссии.// Советская археология. 1974, № 3, с.204-223.

Апостолос-Каппадона Д. Словарь христианского искусства. Челябинск, 2000.

Арэалогія Беларусі. У 4 т. Т. 3. Сярэдневяковы перыяд (IX-XIII стст.)/ Я.Г. Звяруга, Т.М. Каробушкіна, П.Ф.Лысенка, Г.В. Штыхаў, Навук. рэд. П.Ф. Лысенка. Мн.: Беларуская навука, 2000, с. 482.

Винокурова Э.П. Литая медная пластика конца XVII –начала XX в. Введение в типологию.// Древнерусская скульптура : Проблемы и атрибуция./ Под ред. А.В. Рындиной. Вып. 1-2. М.: НИИРАХ, 1993, с. 188-216.

Винокурова Э.П. Модель четырехстворчатого складня// Древнерусская скульптура: Проблемы и атрибуции./ Редактор -сост. А.В. Рындина. М., 1991, Вып. 1, с. 125-178.

Винокурова Э.П. Поморские датированные складни.// Памятники культуры. Новые открытия: Ежегодник. 1988. М., 1989, с. 338-345.

Гнутова С.В., Зотова Е.Я. Кресты, иконы, складни. Медное художественное литье XI – начала XX века: Альбом. М.: Интербук-бизнес, 2000.

Земная жизнь Пресвятой Богородицы./ Сост. С. Снессорева. Ярославль: Верхняя Волга, 2000.

Иванов В.Н., Карпенко В.М. Художественное литье. Учебное пособие. Мн.: Высш. шк, 1999.

Принцева М.Н. К вопросу об изучении старообрядческого медного литья в музейных собраниях.// Научно-атеистические исследования в музеях. Л., 1986, с. 47-68.

Русское медное литье. Сборник статей. Вып. 1 и 2./ Сост. С.В. Гнутова. М.: Сол Систем , 1993.

Седова М.В. Ювелирные изделия древнего Новгорода X-XV в. М.: Наука, 1981.

Каталог часопісаў «Тыгоднік ілюстраваны» («Tygodnik illustrowany») у фондах НПГКМЗ

Г.П. Зуева

Калекцыя часопісаў «Тыгоднік ілюстраваны» у фондах НПГКМЗ налічвае 19 падшывак часопіса, у сярэднім па 23-27 нумароў у кожнай. Храналагічныя рамкі калекцыі 1873-1899гг.

У аснову структурнай пабудовы названай калекцыі пакладзены храналагічны прынцып.

Бібліяграфічнае апісанне ў каталогу складаецца з наступных частак:

1. Парадкавы нумар.

2. Назва.

3. Нумары часопісаў, серыя, том (серыя і том падаецца для тых падшывак, у якіх яны ўказваюцца).

4. Рэдактар , выдавец , друкар.

5. Месца друку, год выдання, колькасць старонак.

6. Кароткі змест.

7. Захаванасць.

8. Матэрыялы, тэхніка, памеры .

9. Уліковы нумар.

Імёны і прозвішчы рэдактараў, выдаўцоў і друкароў, а таксама імёны і прозвішчы людзей, чые біяграфіі змешчаны ў часопісах, падаюцца на беларускай мове, а ў дужках – на польскай.

У рубрыцы «Захаванасць» указваюцца толькі страты.

1. Тыгоднік ілюстраваны. Падшыўка №№ 288-312 (з дадаткам да кожнага нумара). Т. 12. Серыя 2. Рэдактар Людвік Енікэ (Ludwik Jenłke). Выдавец і друкар Юзаф Унгэр (Józef Unger). Варшава. 1873. 380 с.

Змест.

1) Біяграфіі: Густаў Бэлькэ (Gustaw Belke), Юзаф Лукашэвіч (Józef Lukaszewicz), Севярын Мельжынскі (Seweryn Mielżyński), Эразм Эдвард Рыкашэўскі (Erazm Edward Rykaczewski), Лявон Вэгнэр (Leon Wegner), Саламея Кенігова

(Salomea Kenigowa), Эдвард Бульвэр (Edward Bulwer), Войцэх Якубоўскі (Wojciech Jakubowski), Джузэпе Вердзі (Józef Verdi).

2) Апісанні мясцовасцей, касцёлаў, замкаў, гістарычных мясцін, геаграфічныя падарожжы: Т. Чуленскі «Ліпавецкі замак у Галіцыі»; «Вадапад ў Пірэнеях»; «Львоў»; «Мураваныя Якубовіцы»; Феліцыян Сурын «Лісты з падарожжа па краі» (апісаны барысаўскі, мінскі паветы, Смілавічы, Нясвіж), У.Падлеўскі «Успаміны аб падарожжы па Каўказе»; Я. Кубары «Абразкі з астравоў ў «Вялікім акіяне».

3) Літаратурна-мастацкія творы: раман Ю.І. Крашэўскага «Morituri», празаічныя творы Т. Стэцкага, М. Балуцкага, санеты Пятраркі (у перакладзе Ф. Фаленскага), вершы Адэлі К., У. Смаленскага, Ю. Навакоўскага, Л. Савінскага, Э. Знатовіча і інш.

4) Навуковыя, літаратуразнаўчыя, гістарычныя і іншыя артыкулы: А. Макавецкі «Новыя галіны прамысловасці»; «Акадэмія мастацтваў у Кракаве»; «Кракаўскі тэатр у 1872-1873гг.»; «Апісанні грамадскай дзейнасці, зробленыя гісторыкам Длугашам»; В. Невядомскі «Навейшыя адкрыцці, вынаходніцтвы і навуковыя дасягненні»; В. Марэнэ «Агляд замежнай літаратуры»; «Каляровы друк»; «Балгарскія тыпы» і інш.

5) Агляды: пісьменніцкі (паводле К. Стразбургера), тэатральны (паводле В. Шыманоўскага), мастацкі, музычны (паводле Я. Клячынскага), агляд замежнай палітыкі.

6) Хронікі: месячная, штотыднёвая, замежная хроніка паводле Ю.І. Крашэўскага.

7) Карэспандэнцыя з Львова, Кракава, Амерыкі.

8) Выдавецкія навіны.

Захаванасць: страчаны покрыўка, форзац, тытул падшыўкі, сс. 27-32, 85-88, 115-116, 133-134, 153-156, 163-164, 211-214, 237-240, 297-298.

Папера. Тыпаграфскі друк. 37,7х28,6х2,7(58,0) см.

ПГКЗ КП12-6986

2. Тыгоднік ілюстраваны. Падшыўка №№ 81-105 (з дадаткам да №№ 80-91 у канцы падшыўкі). Т. 4. Серыя 3. Рэдактар Людвік Енікэ (Ludwik Jenike). Выдавец і друкар Юзаф Унгэр (Józef Unger). Варшава. 1877. 428 с.

Змест.

1) Біяграфіі: Летыцыя Банапарт (Letycya Bonaparte), Палікарп Гірштаўт (Polikarp Girsztowt), Севярын Галембоўскі (Seweryn Gołębiowski), Адам Якубоўскі (Adam Jakubowski), Аляксандр Котсіс (Aleksander Kotsis), Пётр Магні (Piotr Magni), Ян Матэйка (Jan Matejko), Аляксандр Арлоўскі (Aleksander Orłowski), Пітэр Пауэл Рубенс (Piotr Paweł Rubens).

2) Апісанні мясцовасцей, касцёлаў, замкаў, гістарычных мясцін, геаграфічныя падарожжы: Я. Пілецкі «Мінеральныя воды ў Друскеніках»; А. Банзкевіч «Астранамічная абсерваторыя ў Вільні»; «Бібліятэка ў Ватыкане»; М. Дубецкі «Нашы помнікі ў Харкаве»; Ф. Сурын «Лісты з падарожжа па краі» (апісваецца Гродна, Беласток); «Пулавы і іх ваколіцы».

3) Літаратурна-мастацкія творы: празаічныя творы Т. Ежа, Веліслава, раман Ньюмэна «Яніна», вершы Яшкоўскага, Ю. Свянціцкага, К. Падвысоцкага, М. Канапніцкай, Гётэ (у перакладзе Л. Енікэ).

4) Навуковыя, гістарычныя, літаратуразнаўчыя і іншыя артыкулы: «Літаратурныя даследванні»; «Аб карысці археалагічных навук»; Райнах «Гістарычны ўплыў Францыі на Германію»; «Аб'яднанне літаратараў Францыі»; К. Лучыцкі «Чэшская літаратура»; Г. Спенцэр «Грамадскія навукі»; Э. Пэрэр «Род людскі»; Ф. Сулімерскі «Тэлефон»; матэрыялы да юбілею Ю.І. Крашэўскага.

5) Агляды: пісьменніцкі, тэатральны (паводле У. Наскоўскага), музычны, выяўленчага мастацтва, палітычны (у кожным нумары).

6) Хронікі: замежная,парыжская, штотыднёвая (у кожным нумары).

7) Карэспандэнцыя з Пецярбурга, Познані, Кракава, Львова,Венецыі.

8)Бібліяграфічныя матэрыялы.

Захаванасць: страчаны сс.1-16, 57-58, 109-110, 135-138, 231-234, 247-248, 325-332, фрагменты с. 25-26 (9,0х5.7 см.), 169-170 (11,3х27,2 см.), 177-178 (14,9х27,2 см.).

Папера, кардон, скура. Тыпаграфскі друк. 37,5х28,5х3,3(58,0) см.

ПГКЗ КП12-6981

3. Тыгоднік ілюстраваны. Падшыўка №№ 80-105. Т. 4.Серыя 3. Рэдактар Людвік Енікэ (Ludwik Jenike). Выдавец і друкар Юзаф Унгэр (Józef Unger). Варшава. 1877. 368 с.

Змест.

1) Біяграфіі: Летыцыя Банапарт (Letycya Bonaparte), Палікарп Гірштаўт (Polikarp Girsztowt), Севярын Галембоўскі (Seweryn Gołęmbiowski), Адам Якубоўскі (Adam Jakubowski), Аляксандр Котсіс (Aleksander Kotsis), Пётр Магні (Piotr Magni), Ян Матэйка (Jan Matejka), Аляксандр Арлоўскі (Aleksander Orłowski), Пітэр Пауэл Рубенс (Piotr Paweł Rubens), Люцыян Сяменскі (Lucyan Siemieński).

2) Апісанні мясцовасцей, касцёлаў, замкаў, гістарычных мясцін, геаграфічныя падарожжы: Я. Пілецкі «Мінеральныя воды ў Друскеніках»; А. Банзкевіч «Астранамічная абсерваторыя ў Вільні»; «Бібліятэка ў Ватыкане»; «Пулавы і іх ваколіцы»; М. Дубецкі «Нашы помнікі ў Харкаве».

3) Літаратурна-мастацкія творы: празаічныя творы Т. Ежа, Веліслава, Ю. Блізінскага, вершы Яшкоўскага, Ю. Свянціцкага, К. Падвысоцкага, М. Канапніцкай, Гётэ (у перакладзе Л. Енікэ).

4) Навуковыя, гістарычныя, літаратуразнаўчыя і іншыя артыкулы: «Літаратурныя даследванні»; «Аб карысці археалагічных навук»; Райнах «Гістарычны ўплыў Францыі на Германію»; «Аб'яднанне літаратараў Францыі»; К. Лучыцкі «Чэшская літаратура»; Г. Спенцэр «Грамадскія навукі»; Э. Пэрэр «Род людскі»; Ф. Сулімерскі «Тэлефон»; матэрыялы да юбілею Ю.І. Крашэўскага.

5) Агляды:пісьменніцкі, тэатральны, музычны, выяўленчага мастацтва, палітычны (у кожным нумары).

6) Хронікі: замежная, парыжская, штотыднёвая (у кожным нумары).

7) Карэспандэнцыя з Пецярбурга, Познані, Кракава, Львова, Венецыі.

8) Бібліяграфічныя матэрыялы.

Захаванасць: страчаны сс. 23-26, 39-42, 55-58, 95-96, 109-114, 135-138, 175-176, 193-194, 215-218, 223-224, 271-272, 279-282, 289-290, 311-312, 345-346, 375-378, 385-386.

Папера, кардон, скура. Тыпаграфскі друк. 37,8х28,4х2,6(58,0) см.

ПГКЗ КП12-6979

4. Тыгоднік ілюстраваны. Падшыўка №№ 106-131. Т. 5. Серыя 3. Рэдактар Людвік Енікэ (Ludwik Jenike). Выдавец і друкар Юзаф Унгэр (Józef Unger). Варшава. 1878. 410 с.

Змест.

1) Біяграфіі: Філіп Чаевіч (Filip Czajewicz), Лявон Дэмбоўскі (Leon Dembowski), Зыгмунт Дзялоўскі (Zygmunt Działowski), Клаўдыуш Бернард (Klaudyusz Bernard), Леапольд Кроненберг (Leopold Kronenberg), Юзаф Майер (Józef Majer), Папа Пій IX (Pius IX), Лявон Рагальскі (Leon Rogalski), Францішак Максіміліян Сабешчанскі (Franciszek Maksymilian Sobieszczański), Уладзімеж Спасовіч (Włodzimierz Spasowicz), Аляксандр Велапольскі (Aleksander Wiełopolski), Віктар Эмануіл II (Wiktor Emanuel II), Ян Сабескі (Jan Sobieski).

2) Апісанні мясцовасцей, замкаў, касцёлаў, гістарычных мясцін, геаграфічныя падарожжы: З. Глогер «Каложа ў Гародне» (Каложская царква ў Гродна XII ст.); Кафедральны касцёл Св. Яна ў Любліне і Люблінская кафедра; Тэафільполь; Паланга і гара Біруты; Л.Стжэлецкі «Замосце і яго помнікі»; А.Павінскі «З суседніх з Польшчай земляў»; «Ля вытокаў Віслы: абразкі з падарожжа» і інш.

3) Літаратурна-мастацкія творы: гістарычны раман Ю.І.Крашэўскага «Скрыпт Флемінга»; драматычныя творы В.Рапацкага; вершы Э. Кшымускага, А. Машэўскага, Ю. Адамчэўскага, М. Канапніцкай, Ю. Вайцяхоўскага, С. Дамброўскага, В. Шыманоўскага, К. Падвысоцкага і інш.

4) Навуковыя, гістарычныя, літаратуразнаўчыя і іншыя артыкулы: «Журналістыка і друк у Злучаных Штатах: гістарычны нарыс»; артыкул П. Хмялоўскага пра аб'яднанні і таварыствы XIX ст. у Польшчы, Літве, Беларусі; В. Марэнэ «Расчараванне ў літаратуры» ; Г.Блюмнэр «Сакрэты мастацкай і рукадзельнай тэхнікі старажытных народаў»; Ц. Вінцэнці «Арабскія студэнты і рэлігійны рух у ісламе»; «У краіне фараонаў»; А. Валынскі «Стасункі Галілея з Польшчай»; Т. Кожан «Гісторыя ў адносінах да свайго народа і ў адносінах да

чалавецтва»; «Становішча жанчын у грамадскім жыцці Парыжа ў XVIII ст.»; П. Стопфер «Маральны і палітычны характар Шэкспіра»; Э. Рэнан «Значэнне філалогіі для гістарычных навук»; У.Наскоўскі «Тэлефон і фанограф»; П. Берт «Уплыў святла на жывыя істоты»; «Забабоны і народныя традыцыі ў Кітаі»; П.Хмялоўскі «Дзейнасць Акадэміі мастацтваў у Кракаве»; «Выстава ў Парыжы».

5) Агляды: пісьменніцкі, мастацкі, агляд навуковых часопісаў паводле П. Хмялоўскага, музычны і тэатральны паводле У. Наскоўскага, палітычны агляд.

6) Хронікі: замежная паводле Ю.І. Крашэўскага, парыжская, штотыднёвая (у кожным нумары).

7) Карэспандэнцыя з Львова, Галіцыі, Пецярбурга, Познані.

Захаванасць: страчаны сс. 183-184, 255-256, 311-314, 363-364.

Папера, кардон, скура. Тыпаграфскі друк. 38,0х28,3х2,4(58,7) см.

ПГКЗ КП12-6969

5. Тыгоднік ілюстраваны. Падшыўка №№ 132-157. Т. 6. Серыя 3. Рэдактар Людвік Енікэ (Ludwik Jenike). Выдавец і друкар Юзаф Унгэр (Józef Unger). Варшава. 1878. 378 с.

Змест.

1) Біяграфіі: Герман Фудакоўскі (Herman Fudakowski), Эдвард Клопман (Edward Klopman), Баляслаў Ладноўскі (Bolesław Ladnowski), Раман Пастэмскі (Roman Postemski), Юзаф Растафінскі (Józef Rostafiński), Жан Жак Русо (Jan Jakub Rousseau), Уладзіслаў Тарноўскі (Władysław Tarnowski), Казіміж Буйніцкі (Kaźmirz Bujnicki), Вальтэр (Voltaire).

2) Апісанні мясцовасцей, замкаў, касцёлаў, гістарычных мясцін, геаграфічныя падарожжы: «Рымскія катакомбы і навейшыя ў іх адкрыцці»; Б. Грабоўскі «Чэшская Прага»; «Парэчча» (Пінскі павет); А. Вэйнэрт «Сандомеж і значныя пабудовы ў ім»; Ф. Сурын «Лісты з падарожжа па краі» (апісваецца Крэва, Гальшаны).

3) Літаратурна-мастацкія творы: раман Ю.І. Крашэўскага «Скрыпт Флемінга» (працяг); аповесць Яна Захарыасевіча «Tajemnica Stefanii»; вершы К. Падвысоцкага, М. Канапніцкай, А. Канечнай, Ф. Казубоўскага і інш.

4) Літаратуразнаўчыя, навуковыя, гістарычныя, мастацтвазнаўчыя і іншыя артыкулы: П. Хмялоўскі «Дзейнасць Акадэміі мастацтваў у Кракаве» (працяг); В. Невядомскі «З хронікі вынаходніцтваў»; «Забабоны і народныя традыцыі ў Кітаі» (заканчэнне); П. Стопфер «Маральны і палітычны характар Шэкспіра»; П. Берт «Уплыў святла на жывыя істоты»; М. Дубавецкі «Чарнецкі ў Даніі»; «Магамет: характарыстыка прарока»; В. Гумберт «Жанчыны ў лірычнай паэзіі Гётэ»; Райнах «Аб інтэлектуальным уплыве Германіі на Францыю»; Г. Леман «Памор’е з часоў Отта ІІІ Вялікага»; «Жанчыны Вялікай французскай рэвалюцыі.»; «Грэчаская цывілізацыя ў сваім дзейсным развіцці»; «Маральныя нормы і жыццё ў Старажытным Егіпце»; А. Павінскі «Польская ксілаграфія»; В. Каратынскі «Дасягненні польскага друку»; «Урэгуляванне вод Палесся»; «Музей імя Каперніка ў Рыме»; «З жыцця Ю.І. Крашэўскага»; «Невядомы ліст Міцкевіча»; артыкулы, прысвечаныя розным выставам у Парыжы, у Крулікове і ў іншых гарадах; артыкулы Л. Енікэ, Ю.І. Крашэўскага, Т. Ежа, К. Кашэўскага, С. Жэнткоўскага, прысвечаныя тысячнаму нумару часопіса «Тыгоднік ілюстраваны».

5) Агляды: палітычны, пісьменніцкі, тэатральны (паводле У. Наскоўскага), прагляд навуковых часопісаў паводле П.Хмялоўскага.

6) Хронікі: замежная паводле Ю.І. Крашэўскага, штотыднёвая.

7) Карэспандэнцыя з Галіцыі, Лібавы, Познані, Плоцка, Пецярбурга.

8) Характарыстыка новых выданняў, кніг, альбомаў.

Захаванасць: страчаны сс.111-114, 129-130, 135-138, 207-208, 211-212, 223-226, 231-232, 257-258, 289-290, 303-304, 315-316, 321-324, 329-330, 397-406.

Папера, кардон, скура, тканіна. Тыпаграфскі друк. 38,3х28,5х2,7(59,6) см.

ПГКЗ КП12-6978

6. Тыгоднік ілюстраваны. Падшыўка №№ 210-235. Т. 9. Серыя 3. Рэдактар Людвік Енікэ (Ludwik Jenike).Выдавец і друкар Юзаф Унгэр (Józef Unger). Варшава. 1880. 350 с.

Змест.

1) Біяграфіі: Ян Длугаш (Jan Długosz), Ян Дзялынскі (Jan Działyński), Аляксандр Дзедушыцкі (Aleksander Dzieduszycki), Томас Альва Эдысан (Tomasz Alva Edison), Аляксандр Крэмэр (Aleksander Kremer), Юліуш Косак (Juliusz Kossak), Тэадор Мараўскі (Teodor Morawski), Казімiж Астроўскі (Kaźmirz Ostrowski), Людвік Паўлоўскі (Ludwik Powłowski), Артур Паплаўскі (Artur Popławski), Карал Пшыбароўскі (Karol Przyborowski), Войцэх Савінскі (Wojciech Sowiński), Адам Сузін (Adam Suzin), Генрык Вяняўскі (Henryk Wieniawski), Браніслаў Залескі (Bronisław Zaleski), Севярын Здзітавецкі (Seweryn Zdzitowiecki), Міхал Зелянеўскі (Michał Zieleniewski), Ян Зялінскі (Jan Ziełiński), Адам Жултоўскі (Adam Żółtowski).

2) Апісанні мясцовасцей, касцёлаў, замкаў, гістарычных мясцін, геаграфічныя падарожжы: У. Сяркоўскі «Парафіяльны касцёл у Таржках»; С. Пшыбароўскі «Радам і яго ваколіцы»; «Будынак Школы мастацтваў у Кракаве»; А. Целіхоўскі «Дом Длугаша ў Сандомежы»; «Помнік Тадэвушу Касцюшку ў любельскім Янове»; Ю. Фінкельхаўз «Лісты з Афрыкі».

3) Літаратурна-мастацкія творы: драматычны твор С.Грудзінскага «Метэоры»; раман Ю.І. Крашэўскага «Хворыя душы»; творы А. Глембоцкага, Р. Старкеля, Ю. Шуйскага; вершы Богуша, М. Канапніцкай, Чэслава, Феліцыяна.

4) Навуковыя, гістарычныя, літаратуразнаўчыя артыкулы: «Катаванне князя Мікалая ІІ у 1493 г.»; «Напалеон І і яго акружэнне ў эпоху консульства»; А. Павінскі «Некалькі новых звестак пра Марціна Бельскага»; «З жыцця Лінкальна»; П.Стапфер « Гётэ і Лесінг»; Ф. Лагоўскі «Ян Каханоўскі ў лекцыях прафесара Тарноўскага»; В. Невядомскі «З хронікі навейшых вынаходніцтваў»; «Грамадства з часоў Гамера»; Ф. Лагоўскі «Адносіны сям'і і школы»; Ф. Лагоўскі «Сродкі, якія пабуджаюць моладзь да навукі»; В. Марэнэ «Некалькі слоў аб дзіцячай літаратуры»; С. Жэнткоўскі «Што такое начытанасць?» (пра стан выдавецкай справы ў Польшчы»; А. Павінскі «Шэдэўры грэчаскага мастацтва».

5) Агляды: пісьменніцкі, тэатральны (паводле Э. Л юбоўскага, С. Жэнткоўскага), музычны (паводле У. Гурскага), мастацкі, палітычны.

6) Хронікі:замежная паводле Ю.І. Крашэўскага.

7) Карэспандэнцыя з Вены, Познані, Галіцыі, Плоцка, Кракава, Парыжа.

Захаванасць: страчаны сс.13-16, 55-58, 69-76,81-82, 95-96, 105-106, 127-128, 135-138, 141-142, 167-170, 199-202, 215-218, 247-250, 253-254, 263-266, 273-274, 295-298, 327-330, 343-346, 359-360, 395-396.

Папера, кардон, скура. Тыпаграфскі друк. 38,0x29,2x3,2(57,0) см.

ПГКЗ КП12-6970

7. Тыгоднік ілюстраваны. Падшыўка №№ 236-261. Т. 10. Серыя 3. Рэдактар Людвік Енікэ (Ludwik Jenike). Выдавец і друкар Юзаф Унгэр (Józef Unger). Варшава. 1880. 398 с.

Змест.

1) Біяграфіі: М. Байзэр (M. Bajzer), Сафія Шуазёль-Гуф'е з роду Тызенгаўзаў (Zofia Choiseul-Gouffier z Tyzenhauzów), Юліян Дунаеўскі (Julian Dunajewski), Казіміж Глінка-Янчэўскі (Kaźmirz Glinka-Janczewski), Марцэліна Каханьска (Marcelina Kochańska), Ксаверы Францішак Маліноўскі (Ksawery Franciszek Malinowski), Генрык Невянглоўскі (Henryk Niewęgłowski), Адам Пражмоўскі (Adam Prażmowski), Іпаліт Скімбаровіч (Hipolit Skimborowicz), Тытус Швідэрскі (Tytus Świderski), Аляксандр Тышыньскі (Aleksander Tyszyński), Эдвард Вольф (Edward Wolff).

2) Апісанні мясцовасцей, касцёлаў, замкаў, гістарычных мясцін, геаграфічныя падарожжы: «Краснаполь»; П. Быкоўскі «Вінніца старадаўняя і сучасная»; «Ратуша ў Бруселі»; «Акадэмія мастацтваў у Вене»; А. Пшыбылоўскі «Каменка над Днястром»; А. Павінскі «Падарожныя лісты з Партугаліі».

3) Літаратурна-мастацкія творы: празаічныя творы Т. Ежа, Ф. Казубоўскага, драматычны твор В. Шыманоўскага «Пасаг», вершы Богуша, Л. Немаеўскага, М. Канапніцкай.

4) Навуковыя, літаратуразнаўчыя, гістарычныя і іншыя артыкулы: Ф. Сурын «Эразм Атвіноўскі…»; «Грамадства з часоў Гамера»; С. Смолка «Ян Длугаш»; А. Валынскі «Князі Ябланоўскія ў літаратуры»; В. Невядомскі «З галіны навейшых адкрыццяў і вынаходніцтваў»; «З бягучай хвіліны навуковага

руху»; «Аб праве ўласнасці ў Спарце»; Ю. Фалькоўскі «Вобразы з нядаўняга мінулага»; А. Павінскі «Лісты з археалагічнага кангрэсу ў Партугаліі»; Б. Грабоўскі «Ян Сабескі ў старахарвацкай паэзіі»; «Акадэмія Міцкевіча ў Балоны»; Л. Енікэ «Сяхновічы – мяркуемае месца нараджэння Т. Касцюшкі»; Л. Енікэ «Сяхновічы або Мерачоўшчына?»; «Невядомы ліст Касцюшкі»; «Ліст Л. Любамірскай да Касцюшкі»; адозва пані Марыі (праўнучкі Касцюшкі) на публікацыі ў часопісе матэрыялаў пра Т. Касцюшку; артыкулы на педагагічную тэматыку.

5) Агляды: пісьменніцкі, тэатральны (паводле Э. Любоўскага і В. Шыманоўскага), музычны (паводле У. Гурскага), мастацкі, палітычны.

6) Хронікі: штотыднёвая, замежная паводле Ю.І. Крашэўскага.

7) Карэспандэнцыя з Парыжа, Галіцыі, Познані, Наленчова.

8) Выдавецкія навіны.

Захаванасць: страчаны сс. 25-26, 151-152, 175-176, 287-288, 305-306, 311-314, 367-368, 375-378, 399-400.

Папера, кардон, скура, тканіна. Тыпаграфскі друк. 38,0х28,5х2,8(58,8) см.

ПГКЗ КП12-6984

8. Тыгоднік ілюстраваны. Падшыўка №№ 262-287. Т. 11. Серыя 3. Рэдактар Людвік Енікэ (Ludwik Jenike). Выдавец і друкар Юзаф Унгэр (Józef Unger). Варшава. 1881. 402 с.

Змест.

1) Біяграфіі: Вільгельм Гордлічка (Wilhelm Hordliczka), Станіслаў Янікоўскі (Stanisław Janikowski), Карал Клос (Karol Kloss), Оскар Кольберг (Oskar Kolberg), Каятан Красоўскі (Kajetan Krassowski), Карнель Кшэчуновіч (Kornel Krzeczunowicz), Ігнацы Машчэнскі (Ignacy Moszczeński), Зыгмунт Наскоўскі (Zygmunt Noskowski), Анджэй Рыдзоўскі (Andrzej Rydzowski), Раман Сангушка (Roman Sanguszko), Людвік Скжыньскі (Ludwik Skrzyński), Адам Слатвіньскі (Adam Słotwiński), Роза Сабаньска (Róża Sobańska),Тэадор Трыплін (Teodor Tripplin), Юзаф Вэрнэр (Józef Werner),

Фларэнціна Влашкова (Florentyna Włoszkowa), Мікалай Зыблікевіч (Mikołaj Zyblikiewicz).

2) Апісанні мясцовасцей, касцёлаў, замкаў, гістарычных мясцін, геаграфічныя падарожжы: «Бернардзінскі касцёл і кляштар ў Заславе Валынскім»; «Лядовы грот у Добжыне»; «Касцёл у Замброве»; «Разваліны замка ў Ліве»; «Новы будынак сейма ў Львове»; А. Банзкевіч «Крыніца»; А. Павінскі «Падарожныя лісты з Партугаліі».

3) Літаратурна-мастацкія творы: гістарычны раман Ю.І. Крашэўскага «Кажушок з аўчыны»; апавяданні Веліслава, юмарыстычнае апавяданне Э. Любоўскага, драматычны твор В.Шыманоўскага «Статуя» (працяг), вершы А. Канечнай, М. Канапніцкай, Ю. Корвіна, Чэслава, Дантэ (у перакладзе Феліцыяна).

4) Навуковыя, гістарычныя, літаратуразнаўчыя, мастацтвазнаўчыя і іншыя артыкулы: В. Невядомскі «З бягучай хвіліны навуковага руху»; А. Бэлцікоўскі «Эльжбета Дружбацкая з Кавальскіх» (літаратуразнаўчае даследванне); Ф. Сурын «Сучасныя раманісты Польшчы і іх творчасць»; «Адкрытае пісьмо аб стане польскага правапісу»; В. Чаеўскі «Байкі Мікалая Рэя з Нагловіц»; П. Хмялоўскі «Забытыя паэмы Вацлава Патоцкага»; Э. Рэнан «Марк Аўрэлій»; Ф. Сурын «Францішак Дыяніс Княжнін»; Э. Рэнан «Фларэнцыя як калыска Адраджэння»; Т. Еж «Палеміка па праблемах літаратуры»; Л. Енікэ «Зноў аб месцы нараджэння Т.Касцюшкі»; «Помнік Міцкевічу ў Кракаве»; В. Невядомскі «Будаўніцтва Панамскага канала»; «Акадэмія Міцкевіча ў Балоны»; Я. Фінкельхауз «Нямецкая антысеміцкая ліга»; В. Невядомскі «Праект пракладу чыгункі праз Сахару»; «Невядомы ліст Т. Касцюшкі»; Ф. Лагоўскі «Пачатковае навучанне».

5) Агляды: пісьменніцкі, тэатральны (паводле Э. Любоўскага), музычны (паводле У. Гурскага), мастацкі, палітычны.

6) Хронікі: замежная паводле Ю.І. Крашэўскага, парыжская, штотыднёвая.

7) Карэспандэнцыя з Познані, Галіцыі, Прагі.

Захаванасць: страчаны сс. 15-16, 119-122, 127-128, 193-194, 223-224, 305-306, 343-344, 353-354.

Папера, кардон, скура, тканіна. 38,2х28,4х3,0 (57,9) см.

ПГКЗ КП12-6983

9. Тыгоднік ілюстраваны. Падшыўка №№ 315-339. Т. 13. Серыя 3. Рэдактар Людвік Енікэ (Ludwik Jenike). Выдавец №№ 315-337 Юзаф Унгэр (Józef Unger), выдавец №№ 338-339 Грацыян Унгэр (Gracyan Unger). Друк Юзафа Унгэра (Józefa Ungra). Варшава. 1882. 400 с.

Змест.

1) Біяграфіі: Чарльз Дарвін (Karol Darwin), Ігнацы Чарвякоўскі (Ignacy Czerwiakowski), Аўгусцін Дэболі (Augustyn Deboli), Валенты Дуткевіч (Walenty Dutkiewicz), Джузэпе Гарыбальдзі (Józef Garibaldi), Юзаф Гулкоўскі (Józef Gółkowski), Юліан Грабоўскі (Julian Grabowski), Вільгельм Гондзіус (Wilhelm Hondius), Генрык Ібсен (Henryk Ibsen), Юзаф Юрчыч (Józef Jurczicz), Паўліна Кракавова (Paulina Krakowowa), Альфрэд Млоцкі (Alfred Młocki), Тамаш Адам Астроўскі (Tomasz Adam Ostrowski), Юзаф Пшыбароўскі (Józef Przyborowski), Эдвард Рулікоўскі (Edward Rulikowski).

2) Апісанні мясцовасцей, касцёлаў, замкаў, гістарычных мясцін, геаграфічныя падарожжы: «Замак ў Нясвіжы»; «Касцёл Св. Аляксандра ў Дамброве»; А. Зентаскі «Капліца на гары Біруты ў Прыбалтыцы»; У. Бернацкі «Сімвалы і знакі на старадаўніх будынках Варшавы»; «Ратуша ў Краславе»; «Руіны балецкага замка»; Ю. Хадаровіч «Непаломіцэ»; «Парафіяльны касцёл у Здыньскай Волі»; «Касцёл у Грайфенбергу».

3) Літаратурна-мастацкія творы: раман «На бездарожжы» (аўтар нявысветлены); «Лісты Ёрдана да пана Яна»; празаічныя творы П. Быкоўскага, Веліслава, вершы М. Канапніцкай, Л. Немаеўскага, Ю. Вяржбіцкага, С. Урбаноўскай, Ю. Залескага, Ю. Корвіна, Е. Ласкарыса і інш.

4) Навуковыя, гістарычныя, літаратуразнаўчыя і іншыя артыкулы: С. Тамкевіч «Дадатак да біяграфіі Уладзіслава Сыракомлі»; Л. Енікэ «З 1683 года»; В. Невядомскі «З хронікі навейшых дасягненняў і навуковых адкрыццяў»; А. Валынскі «Музей Каперніка ў Рыме і Акадэмія Міцкевіча ў Балоны»; «Польскі музей у Торуні»; Я. Смолер «Аб маральна-рэлігійным характары лужыцкіх сербаў».

5) Агляды: пісьменніцкі, мастацкі (жывапісу і скульптуры), тэатральны, музычны, палітычны.

6) Хронікі: замежная, штотыднёвая (у кожным нумары).

7) Карэспандэнцыя з Львова, Познані, Парыжа, Кракава, Прагі.

8) Выдавецкія навіны Польшчы.

Захаванасць: страчаны сс. 317-318.

Папера, кардон, скура, тканіна. Тыпаграфскі друк. 38,7x28,3x2,5(57,7)см.

ПГКЗ КП12-6974

10. Тыгоднік ілюстраваны.Падшыўка №№ 315-366. Т. 13. Серыя 3. Т. 14. Серыя 3.* Рэдактар Людвік Енікэ (Ludwik Jenike). Выдавец №№ 315-337 Юзаф Унгэр (Józef Unger), выдавец №№ 338-366 Грацыян Унгэр (Gracyan Unger). Друк Юзафа Унгэра (Józef Unger). Варшава. 1882. 658 с.

Змест.

1) Біяграфіі, змешчаныя ў Т. 13: Чарльз Дарвін (Karol Darwin), Ігнацы Чарвякоўскі (Ignacy Czerwiakowski), Валенты Дуткевіч (Walenty Dutkiewicz), Джузэпе Гарыбальдзі (Józef Garibaldi), Юзаф Гулкоўскі (Józef Gółkowski), Юліан Грабоўскі (Julian Grabowski), Вільгельм Гондзіус (Wilhelm Hondius), Юзаф Юрчыч (Józef Jurczycz), Паўліна Кракавова (Paulina Krakowowa), Альфрэд Млоцкі (Alfred Młocki), Тамаш Адам Астроўскі (Tomasz Adam Ostrowski), Юзаф Пшыбароўскі (Józef Przyborowski), Рычард Ропель (Ryszard Röpell) ,Эдвард Рулікоўскі (Edward Rulikowski), Фларыян Стаблеўскі (Floryan Stablewski), Антоні Юзаф Шабранскі (Antoni Józef Szabrański), Вінцэнты Трыбульскі (Wincenty Trybulski), Ваўжынец Жмурка (Wawrzyniec Żmurko). Біяграфіі, змешчаныя ў Т. 14: Людвік Бланц (Ludwik Blanc), Зыгмунт Гаргалеўскі (Zygmunt Gorgolewski), Вацлаў Ганка (Wacław Hanka), Станіслаў Ябланоўскі (Stanisław Jabłonowski), Мустафа Кара (Mustafa Kara), Ганна Краеўска з Лявіцкіх (Anna z Lewickich Krajewska), Эльжбета Краснагорска (Elżbieta Krasnohorska), Станіслаў Лукас (Stanisław Lukas), Аляксандр Астроўскі (Aleksander Ostrowski), Крыстын Астроўскі (Krystyn Ostrowski), Леапольд Марцін Отта (Leopold Marcin Otto), Генрык Панофка (Henryk

* У падшыўцы змешчаны 2 тамы (Т. 13, Т .14). Нумарацыя старонак у кожным томе асобная.

Panofka), Пётр Прэрадовіч (Piotr Preradowicz), Ірма Райхова (Irma Reichowa), Ізаяш Тэгнэр (Izajasz Tegner), Марцін Замойскі (Marcin Zamojski), Ян Канстанты Жупаньскі (Jan Konstanty Żupański).

2) Апісанні мясцовасцей, касцёлаў, замкаў, гістарычных мясцін, геаграфічныя падарожжы: «Замак у Нясвіжы»; «Касцёл Св. Аляксандра ў Дамброве»; «Руіны балецкага замка»; У.Бернацкі «Сімвалы і знакі на старадаўніх будынках Варшавы»; А. Зентаскі «Капліца на гары Біруты ў Прыбалтыцы»; Ю.Хадаровіч «Непаломіцэ»; «Парафіяльны касцёл ў Здыньскай Волі»; «Касцёл у Грайфенбергу»; «Двор у Ленках Гурных»; «Купель у Кжыжановіцах»; «Водалячэбніца ў Крыніцы»; «Атвоцкі замак і парк»; «Парафіяльны касцёл у Карнове»; помнік Ф. Страшэўскаму ў Кракаве; «Фарны касцёл Св. Кацярыны ў Гужы»; А. Ябланоўскі «Абразкі з Усходу»; У. Запалоўскі «Вандроўка па Свентакжызкай (świętokrzyzkiej) зямлі»; «З падарожных нататкаў па Польшчы»; У. Гурскі «Пірамíды ў Гізе»; «Вуліцы Каіра»; «Даўняя паштовая дарога праз гару Св. Готарда ў Германіі».

3) Літаратурна-мастацкія творы: раман «На бездарожжы» (аўтар нявысветлены); «Лісты Ёрдана (Jordana) да пана Яна; празаічныя творы В. Марэнэ, Веліслава, П. Быкоўскага, вершы К. Канапацкай, Л. Немаеўскага, М. Канапніцкай, А. Адынца, Ю. Залескага, Ю. Корвіна, Чэслава і іншых.

4) Літаратуразнаўчыя, навуковыя, гістарычныя і іншыя артыкулы: Л. Енікэ «З 1683 года»; С. Тамкевіч «Дадатак да біяграфіі Уладзіслава Сыракомлі»; літаратуразнаўчы артыкул Б. Хлябоўскага пра польскую літаратуру XVII ст.; «Навейшы твор Яна Матэйкі»; В. Невядомскі «З хронікі навейшых дасягненняў і навуковых адкрыццяў»; Я. Кубары «Астравы ў «Вялікім акіяне»(этнаграфічнае даследванне); Я. Смолер «Аб маральна-рэлігійным характары лужыцкіх сербаў»; А. Валынскі «Музей Каперніка ў Рыме»; «Акадэмія Міцкевіча ў Балоны»; «Польскі музей у Торуні»; С. Жэнткоўскі «Музей пчалярства ў Варшаве»; Э. Мюнтц «Італьянскае мецэнатства у XVI ст.: мастацтва і літаратура ў Рыме з часоў праўлення Сыкстуса IV»; Б. Завадскі «Міжнародная выстава мастацтваў у Рыме»; В. Невядомскі «Шляхі нябесных цел»; В. Невядомскі «З бягучай хвіліны навуковага руху»; М. Кянпеньскі «Пешховец

і Вінагура» (гістарычны артыкул); Э. Лубоўскі «Гістарычныя даследванні»; матэрыялы, прысвечаныя Яну Сабескаму, аб’яднаныя ў рубрыку «Себасціяна»; Ю. Лоскі «Станіслаў Ян Ябланоўскі»; артыкулы, аб’яднаныя ў рубрыку «Гігіена і педагогіка»; «З маскоўскай выставы»; «Юбілейныя выданні Яна Каханоўскага»; «Сара Бернар і Гелена Маджаеўска».

5) Агляды: пісьменніцкі, выяўленчага мастацтва і скульптуры, тэатральны (паводле Э. Любоўскага і Б. Завадскага), музычны (паводле У. Гурскага), палітычны.

6) Хронікі:замежная паводле Ю.І. Крашэўскага, штотыднёвая.

7) Карэспандэнцыя з Львова, Познані, Парыжа, Кракава, Прагі, Плоцка.

8) Выдавецкія навіны.

Захаванасць: страчаны ў Т. 13 сс. 11-16, 19-22, 27-30, 41-50, 59-60, 99-110, 119-120, 135-142, 145-146, 151-154, 159-160, 167-170, 183-184, 197-204, 215-218, 223-224, 229-236, 251-252, 279-282, 311-314, 317-318, 359-362, 367-368, 375-382, 385-394, 399-400. Страчаны ў Т. 14 сс. 23-26, 33-34, 119-122, 171-172, 199-202, 247-245, 269-272, 279-282, 285-288, 301-304, 317-320, 323-334, 343-346, 395-396, 407-408.

Папера, кардон, скура. Тыпаграфскі друк. 38,2х30,0х4,2(59,0) см.

ПГКЗ КП12-6982

11. Тыгоднік ілюстраваны. Падшыўка №№ 340-366. Т.14. Серыя 3. Рэдактар Людвік Енікэ (Ludwik Jenike). Выдавец Грацыян Унгэр (Gracyan Unger). Друк Юзафа Унгэра (Józef Unger). Варшава. 1882. 370 с.

Змест.

1) Біяграфіі: Пётр Прэрадовіч (Piotr Preradowicz), Станіслаў Ябланоўскі (Stanisław Jabłonowski), Аляксандр Астроўскі (Aleksander Ostrowski), Ян Канстанты Жупаньскі (Jan Konstanty Żupański), Марцін Замойскі (Marcin Zamojski), Крыстын Астроўскі (Krystyn Ostrowski), Станіслаў Лукас (Stanisław Lukas), Зыгмунт Гаргалеўскі (Zygmunt Gorgolewski), Генрык Панофка (Henryk Panofka), Эльжбета Краснагорска (Elżbieta Krasnohorska), Ганна Краеўска (Anna Krajewska

z Lewickich), Ізаяш Тэгнэр (Izajasz Tegner), Людвік Бланц (Ludwik Blanc).

2) Апісанні мясцовасцей, касцёлаў, замкаў, гістарычных мясцін: «Даўняя паштовая дарога праз гару Св. Готарда ў Германіі»; «Атвоцкі замак і парк»; «Двор у Ленках Гурных» ; «Купель у Кжыжановіцах XVII ст.»; «Водалячэбніца ў Крыніцы»; У. Леановіч «Парафіяльны касцёл у Карнкове»; «Фарны касцёл Св.Кацярыны ў Гужы»; У. Ябланоўскі «Абразкі з Усходу»; У. Запалоўскі «Вандроўка па Свентакжызкай зямлі»; «З падарожных нататкаў па Польшчы»; У. Гурскі «Пірамiды ў Гізе»; помнік Ф.Страшэўскаму ў Кракаве; «Грамадскі калодзеж і вуліцы ў Каіры».

3) Літаратурна-мастацкія творы: празаічныя творы В. Марэнэ; «Лісты Ёрдана да пана Яна»; вершы А. Канечнай, Мір'яма і іншых.

4) Літаратуразнаўчыя, навуковыя, гістарычныя і іншыя артыкулы: С. Жэнткоўскі «Музей пчалярства ў Варшаве»; Э.Мюнтц «Італьянскае мецэнатства ў XVI ст.: мастацтва і літаратура ў Рыме з часоў праўлення Сыкстуса IV»; Б. Завадскі «Міжнародная выстава мастацтваў у Рыме»; В. Невядомскі «Шляхі нябесных цел»; В. Невядомскі «З бягучай хвіліны навуковага руху»; М. Кянпеньскі «Пешховец і Вінагура» (гістарычны артыкул); Э. Лубоўскі «Гістарычныя даследванні»; матэрыялы, прысвечаныя Яну Сабескаму ў рубрыцы «Себасціяна»; А. Валынскі «Музей Каперніка ў Рыме»; Т. Земба «Міцкевіч ў Наваградскай акрузе»; Ю. Лоскі «Станіслаў Ян Ябланоўскі»; «З маскоўскай выставы»; «Юбілейныя выданні Яна Каханоўскага»; «Сара Бернар і Гелена Маджаеўска»; артыкулы ў рубрыцы «Гігіена і педагогіка».

5) Агляды: музычны, мастацкі,пісьменніцкі, тэатральны, агляд замежнай палітыкі.

6)Хронікі: штотыднёвая, замежная паводле Ю.І. Крашэўскага.

7) Карэспандэнцыя з Плоцка, Кракава, Познані, Прагі, Львова, Парыжа.

8) «Выдавецкія навіны Польшчы».

Захаванасць: страчаны сс. 39-42, 49-50, 63-64, 71-74, 129-130, 139-140, 185-186, 199-200, 233-234, 271-272, 327-330, 343-344, 369-400.

Папера, кардон, скура. Тыпаграфскі друк. 37,6x28,5x2,6(58,2) см.

ПГКЗ КП12-6971

12. Тыгоднік ілюстраваны. Падшыўка №№ 1-26. Т. 1. Серыя 4. Рэдактар Людвік Енікэ (Ludwik Jenike). Выдаўцы Гэбетнэр і Вольф (Gebethner i Wolff). Друк Юзафа Унгэра (Józef Unger). Варшава. 1883. 344 с.

Змест.

1) Біяграфіі: Юзаф Баум (Józef Baum), Міхал Бабжыньскі (Michał Bobrzyński), Густаў Дарэ (Gustaw Dore), Антоні Фіялкоўскі (Antoni Fijałkowski), Лявон Гамбета (Leon Gambetta), Войцэх Ястжэмбоўскі (Wojciech Jastrzębowski), Зыгмунт Камарніцкі (Zygmunt Komarnicki), Ісідор Каперніцкі (Izydor Kopernicki), Станіслаў Кажмян (Stanisław Kożmian), Аляксандр Лэсэр (Aleksander Lesser), Ксаверы Ліске (Ksawery Liske), Вацлаў Мацяеўскі (Wacław Maciejowski), Цыпрыян Норвід (Cypryan Norwid), Напалеон Орда (Napoleon Orda), Тэкла Рапацка (Tekla Rapacka), Даніэль Спасовіч (Daniel Spasowicz), Юзаф Супінскі (Józef Supiński), Юзаф Шуйскі (Józef Szujski), Уладзіслаў Тачаноўскі (Władysław Taczanowski), Рыхард Вагнэр (Ryszard Wagner), Фларыян Земялкоўскі (Fłoryan Ziemiałkowski), Уладзімеж Дубэк (Włodzimirz Dubek).

2) Апісанні мясцовасцей, замкаў, касцёлаў, гістарычных мясцін, геаграфічныя падарожжы: Э. Паўловіч «Навагрудак»; «Ратуша ў Познані»; Р. Плянкевіч «Сучаснае і будучае Айцова»; К. Юркевіч «Агляд падарожжаў і геаграфічных адкрыццяў».

3) Літаратурна-мастацкія творы: раман Ю.І. Крашэўскага «Кляштар»; «Лісты Ёрдана да пана Яна»; вершы Ф. Мір’яма, М. Канапніцкай і інш.

4) Літаратуразнаўчыя, гістарычныя, навуковыя і іншыя артыкулы: Г. Бегэляйзен «Вобразы роднага краю ў «Пану Тадэвушу»; Ю. Трэцяк «Гамлет польскі»; А. Гіршберг «Аб праекце саюза Англіі з Ягелонамі ў 1502 г.»; В. Чаеўскі «Аб навейшай

чэшскай песні»; М. Гашкоўскі «Аб артыстычнай дзейнасці Яна Матэйкі»; крытычныя артыкулы па творчасці Ю.І. Крашэўскага; Тапорчык «З усяго свету: рух літартурна-артыстычны»; А. Валынскі «Музей Каперніка ў Рыме і Акадэмія Міцкевіча ў Балоньі»; Л. Енікэ «Педагагічны музей»; матэрыялы, прысвечаныя Яну Сабескаму ў рубрыцы «Себасціяна»; матэрыалы пра жыццё і творчасць Рафаэля Санці (прысвечаны ўвесь № 12); «Святы Мяфодзій і Святаполк Мараўскі».

5) Агляды: пісьменніцкі, тэатральны, мастацкі, палітычны, агляд падарожжаў, агляд замежнай палітыкі.

6) Хронікі: парыжская, замежная паводле Ю.І. Крашэўскага, штотыднёвая, месячная (у кожным нумары).

7) Карэспандэнцыя з Познані, Кракава, Львова.

8)Выдавецкія навіны ў рубрыках «Новыя кнігі», «Бібліяграфія».

Захаванасць: страчаны сс. 37-42, 55-56, 77-78, 95-96, 103-104, 135-142, 153-154, 187-192, 215-220, 223-224, 231-234, 239-242, 245-254, 263-266, 287-288, 311-314, 327-330, 345-348, 373-374, 379-380.

Папера, кардон, скура. Тыпаграфскі друк. 37,5x28,6x2,4(60,0) см.

ПГКЗ КП12-6977

13. Тыгоднік ілюстраваны. Падшыўка №№ 1-25. Т. 1. Серыя 4. Рэдактар Людвік Енікэ (Ludwik Jenike). Выдаўцы Гэбетнэр і Вольф (Gebethner i Wolff). Друк Юзафа Унгэра (Józef Unger). Варшава. 1883. 338 с.

Змест.

1) Біяграфіі: Юзаф Баум (Józef Baum), Міхал Бабжыньскі (Michał Bobrzyński), Густаў Дарэ (Gustaw Dore), Антоні Фіялкоўскі (Antoni Fijałkowski), Лявон Гамбета (Leon Gambetta), Война Ястжэмбоўскі (Wojciech Jastrzębowski), Зыгмунт Камарніцкі (Zygmunt Kamarnicki), Ісідор Каперніцкі (Izydor Kapernicki), Станіслаў Кажмян (Stanisław Koźmian), Аляксандр Лэсэр (Aleksander Lesser), Ксаверы Ліскэ (Ksawery Liske), Вацлаў Мацяеўскі (Wacław Maciejowski), Цыпрыян Норвід (Cypryan Norwid), Напалеон Орда (Napoleon Orda), Тэкла Рапацка (Tekla Rapacka), Жуліан Сандо (Juliusz Sandeau),

Даніэль Спасовіч (Daniel Spasowicz), Юзаф Супіньскі (Józef Supiński), Юзаф Шуйскі (Józef Szujski), Уладзіслаў Тачаноўскі (Władysław Taczanowski), Рыхард Вагнэр (Ryszard Wagner), Фларыян Земялкоўскі (Fłoryan Ziemiałkowski).

2) Апісанні мясцовасцей, касцёлаў, замкаў, гістарычных мясцін, геаграфічныя падарожжы: «Ратуша ў Познані»; Р. Плянкевіч «Сучаснае і будучае Айцова»; «Вітражы ў касцёле Св. Тройцы ў Кракаве»; К. Юркевіч «Агляд падарожжаў і геаграфічных адкрыццяў».

3) Літаратурна-мастацкія творы: раман Ю.І. Крашэўскага «Кляштар»; «Лісты Ёрдана да пана Яна»; вершы М. Канапніцкай, Феліцыяна і іншых.

4) Літаратуразнаўчыя, навуковыя, гістарычныя і іншыя артыкулы: Г. Бегэляйзен «Вобразы роднага краю ў «Пану Тадэвушу»; Ю. Трэцяк «Гамлет польскі»; А.Гіршберг «Аб праекце саюза Англіі з Ягелонамі ў 1502 г.»; В. Чаеўскі «Аб навейшай чэшскай песні»; М. Гашкоўскі «Аб артыстычнай дзейнасці Яна Матэйкі»; крытычныя артыкулы па творчасці Ю.І. Крашэўскага; Тапорчык «З усяго свету: рух літаратурна-артыстычны»; А. Валынскі «Музей Каперніка ў Рыме і Акадэмія Міцкевіча ў Балоны»; Л. Енікэ «Педагагічны музей»; «Дзе стане помнік Міцкевічу ў Кракаве»; матэрыялы пра Яна III Сабескага ў рубрыцы «Себасціяна»; матэрыялы пра жыццё і творчасць Рафаэля Санці (прысвечаны № 12 часопіса).

5) Агляды: пісьменніцкі, тэатральны, музычны, мастацкі, палітычны, агляд падарожжаў, агляд замежнай палітыкі (у кожным нумары).

6) Хронікі: парыжская, замежная паводле Ю.І. Крашэўскага, штотыднёвая, месячная.

7)Карэспандэнцыя з Познані, Кракава, Львова.

8) Выдавецкія навіны ў рубрыках «Новыя кнігі», «Бібліяграфія».

Захаванасць: страчаны сс. 73-74, 135-138, 141-142, 151-154, 187-192, 219-224, 241-242, 245-252, 263-266, 295-298, 327-330, 337-338, 359-362, 379-382.

Папера, кардон, скура. Тыпаграфскі друк. 37,9х28,0х2,3(57,5) см.

ПГКЗ КП12-6968

14. Тыгоднік ілюстраваны. Падшыўка №№ 53-78. Т. 3. Серыя 4. Рэдактар Людвік Енікэ (Ludwik Jenike). Выдаўцы Гэбетнэр і Вольф (Gebethner i Wolff). Друк Юзафа Унгэра (Józef Unger). Варшава. 1884. 430 с.

Змест.

1) Біяграфіі: Аўгустын Франчкевіч (Augustyn Frączkiewicz), Сама Халупка (Samo Chalupka), Ян Шэр (Jan Scherr), Вінцэнты Касінскі (Wincenty Kosiński), Валерыя Марэнэ (Машкоўска) (Walerya Marrene (Morzkowska), Прот Лялевель (Prot Lelewel), Багуслава Манькоўска з Дамброўскіх (Bogusława z Dąbrowskich Mańkowska), Ян Нечас (Jan Neczas), Тэадор Данімірскі (Teodor Donimirski), Станіслаў Грудзінскі (Stanisław Grudzinski).

2) Апісанні мясцовасцей, касцёлаў, замкаў, гістарычных мясцін: Р. Плянкевіч «Грот пад Айцовам»; «Парафіяльны касцёл у Печысках»; Сопат «Парафіяльны касцёл у Ліпне»; А.Данілоўскі «Дуброўнік: нарыс аб падарожжы»; «Двое сутак у Гданьску».

3) Літаратурна-мастацкія творы: Е. Еж «Niezaradni»; «Лісты Ёрдана да пана Яна»; творы Веліслава; камедыя М.Балуцкага «Гусі і гусыні»; вершы Ю. Касцельскага, Б. Грабоўскага, М. Валоўскага, А. Канечнай і інш.

4) Літаратуразнаўчыя, навуковыя, гістарычныя і іншыя артыкулы: «Таварыства польскіх бібліятэкараў у Румыніі»; «Што мы можам патрабаваць ад выдаўцоў часопісаў?»; А. Павінскі «Ян Каханоўскі. Дадатак да бібліяграфіі 1583г.»; «Агляд чэшскай літаратуры за 1883 г.»; «Тлумачэнне малюнкаў у штольні ў Панікове»; «Калецтва мовы»; Ф. Лагоўскі «Некалькі слоў пра спосабы выдання літаратурных твораў»; П. Хмялоўскі «Балады Тамаша Зана»; В. Марэнэ «Каханне ў літаратурных творах розных жанраў»; С. Уланоўска «Пісанкі, ці велікодныя маляванкі»; «Асвяшчэнне калачоў у свята Вялікдня»; Ф. Сурын «Пра творы Зыгмунта Красінскага»; «Тыпы адзення лужыцкіх нявест»; К. Жулкоўскі «Да пытання аб польскім тыгодніку «Mazur»; «Справы Ю.І. Крашэўскага»; Веліслаў «Некалькі ўспамінаў з мінулага»; «Срэбны вазон з часоў Стэфана Баторыя»; «Выстава інвентару ў Варшаве, 1884

г.»; матэрыялы пра Яна Сабескага ў рубрыцы «Себасціяна»; «Навіны з літаратуры, мастацтва і грамадскага жыцця».

5) Агляды: «З замежжа» (паводле Тапорчыка), пісьменніцкі, музычны (паводле У. Гурскага), тэатральны. агляд замежнай палітыкі.

6) Хронікі: парыжская, замежная , штотыднёвая.

7) Карэспандэнцыя з Кракава, Познані, Ракітніцы, Вроцлава, Львова.

8) Бібліяграфія.

Захаванасць: страчаны сс. 23-24, 33-34, 51-54, 59-62, 95-96, 109-112, 135-138, 167-170, 177-178, 183-188, 191-192, 215-218, 247-250, 255-258, 327-328, 347-348, 351-352, 359-360, 375-378, 391-392, фрагмент с. 209-210 (12,0х24,0 см.).

Папера, кардон, скура, тканіна. Тыпаграфскі друк. 38,5х29,3х3,0(61,0) см.

ПГКЗ КП12-6985

15. Тыгоднік ілюстраваны. Падшыўка №№ 157-208. Т.7. Серыя 4. Т. 8. Серыя 4.** Рэдактар Людвік Енікэ (Ludwik Jenike). Выдаўцы Гэбетнэр і Вольф (Gebethner i Wolff). Друк «Сыноў С. Оргельбранда» («Druk S. Orgelbranda Synów»). Варшава. 1886. 516 с.

Змест.

1) Біяграфіі: Ігнацы Бараноўскі (Ignacy Baranowski), Артур Бартэльс (Artur Bartels), Юліуш Дзіндэр (Juliusz Dinder), Аляксандр Манькоўскі (Aleksander Mańkowski), кс. Ян Марвіч (Jan Marwicz), Міхал Мункачы (Michał Munkaczy), Альфонс Серакоўскі (Alfons Sierakowski), Людвік Віндторст (Ludwik Windthorst), Максіміліян Заторскі (Maksymilian Zatorski), Тэафіл Мацецкі (Teofil Matecki), Захарыяш Аструц (Sacharyasz Astruc), Ян Лам (Jan Lam), Феранц Ліст (Franciszek List), Нестар Кашуцкі (Nestor Koszutski), Ян Крулікоўскі (Jan Królikowski), Міхал Хаміньскі (Michał Chomiński), Стэфан Баторый (Stefan Batory), Station Ляшчынскі (Stanisław Leszczyński), Людвік Енікэ (Ludwik Jenike).

** У падшыўцы змешчаны 2 тамы (Т. 7, Т. 8). Нумарацыя старонак у кожным томе асобная.

2) Апісанні мясцовасцей, касцёлаў, замкаў, гістарычных мясцін, геаграфічныя падарожжы: «Пра дасягненні краязнаўства і падарожжы»; «Адкрыццё помніка Юзафу Шуйскаму ў Тарнове»; І. Радлінскі «Гістарычныя помнікі на Камчатцы»; К. Бжазоўскі «Успаміны пра Турцыю»; Касцёл Св. Пятра і Паўла; В. Каратынскі «Дом Сабескіх у Рыме»; «Статуя Свабоды ў Амерыцы»; помнік Станіславу Ляшчынскаму ў Нанцы; Коўна; «Краявіды Святой Зямлі».

3) Літаратурна-мастацкія творы: гістарычны раман Ю.І.Крашэўскага «Мучаніца на троне»; Веліслава, М. Фаленскай, С. Хжаноўскай, вершы А. Канечнай, Сабоўскага, С. Мараўскай, Гётэ (у перакладзе Л. Еніке), К. Падвысоцкага, В. Гамуліцкага, В. Каратынскага, М. Канапніцкай і іншых.

4) Літаратуразнаўчыя, навуковыя, гістарычныя і іншыя артыкулы: А. Данілоўскі «Польскія дэлегаты ў нямецкім парламенце»; «З ліста Ю.І. Крашэўскага да рэдакцыі «Тыгодніка ілюстраванага»; Старожык «Паўвекавы юбілей пажарнай каманды ў Варшаве»; Б. Грабоўскі» Са славянскай літаратуры»; «У памяць Адама Міцкевіча»; «Лекцыі аб гігіене: лісты прафесара доктара Г. Луцкевіча»; «Лекцыі Ежы Брандэса пра польскую паэзію XIX ст.»; «З замежнай літаратуры»; П. Хмялоўскі» Тэма мяшчанства ў паэзіі Мечыслава Раманоўскага»; Ф. Сурын «Багдан Залескі: літаратурнае даследванне»; М. Гавалевіч «Гётэ ў Польшчы»; «Рускі тэатр у Варшаве»; «Выстава выяўленчага мастацтва ў Львове»; «Адкрыццё новага тэатра ў Любліне»; «Вясельны пір Жыгімонта Аўгуста з Альжбетай, княжной аўстрыйскай»; Ліст Ю. Слатвінскай «Да пытання аб месцы нараджэння А.Міцкевіча»; «Памятнае выданне твораў Яна Каханоўскага»; «Хрышчэнне венгерскага караля Стэфана І»; Б. Прус «Крыху ўвагі вялікім праблемам» (літаратуразнаўчае даследванне); «Сучасная гісторыя Баварыі»; С. Уланоўска «Вобраз ружы ў польскай і замежнай паэзіі»; В.Заленскі «Свабода гандлю і апякунства таможні»; К. Ярахоўскі «Двор сакскі» ; Л. Дэмбіцкі «Княжацкія часы: вытрымкі з гістарычнага даследвання»; «Паветраныя шары»; К. Кашэўскі «Два конкурсныя драматычныя творы: С. Казлоўскага, Я. Гадомскага»; «Мастацкі арнамент і рэпрадукцыі»; «Уступ да публічнай справаздачы ў Варшаве аб польскай літаратуры з часоў Стэфана

Баторыя»; «Сучасны маральны партрэт Стэфана Баторыя».

5) Агляды: тэатральны (паводле Э. Любоўскага), музычны, мастацкі, пісьменніцкі, агляд замежнай палітыкі.

6) Хронікі: замежная паводле Ю.І. Крашэўскага, штотыднёвая, парыжская, лонданская.

7) Карэспандэнцыя з Вены, Познані, Львова, Рыма, Кракава.

Захаванасць: страчаны тытульныя лісты Т. 7 і Т. 8, ліст са зместам Т. 8, сс. у Т.7. 7-10, 23-26, 51-62, 65-66, 69-76, 87-94, 101-108, 115-120, 123-126, 131-132, 141-142,161-162, 167-170, 201-206, 215-218, 223-226, 229-230, 233-234, 239-240, 259-266, 279-282, 295-298, 307-308, 311-314, 321-322, 325-326, 331-332, 339-352, 359-362, 369-370, 375-378, 381-382, 385-386, 401-404, 409-410, фрагмент сс.145-146 (22,3х19,2 см.), страчаны сс. у Т. 8 17-18, 33-36, 39-42, 45-46, 49-50, 53-60, 65-66, 87-92, 99-100, 103-106, 117-118, 129-130, 133-138, 145-146, 149-156, 161-162, 175-178, 183-186, 193-224, 229-232, 247-250, 253-254, 261-268, 279-282, 295-298, 309-314, 319-320, 325-326, 329-330, 337-338, 341-342, 351-352, 357-362, 371-382, 385-386, 391-394, 401-402, фрагмент сс.101-102 (32,5х8,7 см.).

Папера, кардон, скура, тканіна. Тыпаграфскі друк. 38,5х28,8х3,5(56,0)см.

ПГКЗ КП12-6975

16. Тыгоднік ілюстраваны. Падшыўка №№ 1-23. Рэдактар Юзаф Вольф (Józef Wolff). Выдаўцы Гэбетнэр і Вольф (Gebethner i Wolff). Друк Эміля Скіўскага (Emila Skiwskiego). Варшава. 1898. 276 с.

Змест.

1) Біяграфіі: Альфонс Дадэ (Alfons Daudet), Канстанты Гурскі (Konstanty Górski), Тытус Маляшэўскі (Tytus Maleszewski), Леў XIII (Leon XIII), Барталамей Зімаровіч (Bartłomiej Zimorowicz), Уладзіслаў Чахурскі (Władysław Czachórski), Гелена Маджаеўска (Helena Modrzejewska), Ян Станіслаўскі (Jan Stanisławski), Раман Ясінскі (Raman Jasiński), Генрык Ібсен (Henryk Ibsen), Зыгмунт Красінскі (Zygmunt

Krasiński), Дэльфіна Патоцкая (Delfina Potocka), Бацічэлі (Bottłcelli).

2) Апісанні мясцовасцей, замкаў, касцёлаў, гістарычных мясцін, геаграфічныя падарожжы: «Мястэчка Янава пад Львовам»; А. Краўсар «З гісторыі Варшавы .Даўнія палацы Варшавы ў др. палове XVIII ст.»; Куба.

3) Літаратурна-мастацкія творы: гістарычны раман Г.Сянкевіча «Крыжакі»; апавяданні У. Загурскага, Г. Запольскага, С.Каверскай, С. Жэромскага, вершы Феліцыяна, М. Канапніцкай, У. Наўроцкага, М. Дыноўскай, А. Немаеўскага.

4) Літаратуразнаўчыя, гістарычныя, навуковыя і іншыя артыкулы: «З паляўнічых нататкаў Юзафа Патоцкага»; Я. Баршчэўскі «Больш характару» (літаратуразнаўчы артыкул); А.Опман «Даўнія шлюбы і вяселлі»; Н. Роўб «Слядамі вялікага паэта-правідцы» (пра А.Міцкевіча); «Будаўнтцтва помніка А. Міцкевічу»; «Прэтэндэнты на іспанскі трон»; В. Умінскі «З навуковага руху»; «Навейшыя адкрыцці ў галіне мастацтва і археалогіі»; І. Матушэўскі «Бацічэлі».

5) Агляды: пісьменніцкі, музычны, тэатральны, мастацкі агляд і апісанні карцін.

6) Хронікі: «З тыдня на тыдзень», штотыднёвая, усеагульная.

8) Выдавецкія навіны ў рубрыцы «Новыя кніжкі, дасланыя да рэдакцыі».

Захаванасць: страчаны сс.3-22, 29-32, 61-62, 65-78, 81-82, 101-102, 105-112, 121-122, 125-132, 135-136, 149-154, 161-162, 165-166, 169-174, 187-188, 193-194, 209-214, 229-232, 235-236, 241-242, 245-246, 249-252, 261-266, 269-276, 283-284, 291-294, 301-302, 305-314, 321-322, 327-334, 341-342, 349-350, 367-374, 385-386, 389-392, 401-402, 407-412, 445-456.

Папера, кардон, скура, тканіна. Тыпаграфскі друк. 38,1х30,5х2,3(60,2) см.

ПГКЗ КП12-6976

17. Тыгоднік ілюстраваны. Падшыўка №№ 1-26 (з дадаткам). Рэдактар Юзаф Вольф (Józef Wolff). Выдаўцы Гэбетнэр і Вольф (Gebethner i Wolff). Друк Эміля Скіўскага (Emila Skiwskiego). Варшава. 1899. 558 с.

Змест.

1) Біяграфіі: Ігнацы Падэрэўскі (Ignacy Paderewski), Юліян Захарыевіч (Julian Zacharyewicz), Яўгеніюш Панкевіч (Eugeniusz Pankiewicz), Юліуш Вэрнэр (Juliusz Werner), Караль Бжазоўскі (Karol Brzozowski), Ян Шчэпанік (Jan Szczepanik), Юліуш Косак (Juliusz Kossak), Ян Павел Лушчэўскі (Jan Pawel Łuszczewski), Баляслаў Шырэвіч (Bolesław Szyrewicz), Генрык Ліціцкі (Henryk Lisicki), Баляслаў Нітэцкі (Bolesław Nitecki), Station Пшыбышэўскі (Stanisław Przybyszewski), Адам Штукоўскі (Adam Sztukowski), Уладзіслаў Рэймонт (Władysław Reymont), Олівер Кромвель (Oliver Cromwell), Людвік Рыдыгер (Ludwik Rydygier), Рыхард Штраус (Rychard Strauss), Анарэ дэ Бальзак (Honoryusz Balzac), Фрыдэрык Шапэн (Fryderyk Chopin), Ян Панкевіч (Jan Pankiewicz), Юзаф Катарбінскі (Józef Kotarbiński), Аляксандр Пушкін (Alexander Puszkin).

2) Апісанні мясцовасцей, замкаў, касцёлаў, гістарычных мясцін: А. Краўсар «Старадаўнія варшаўскія палацы др.паловы XVIII ст.»; Л. Багдановіч «Рэліквіі і помнікі» (аб касцёле дамініканцаў у Любліне, касцёле ў Маскве); «Палац Мнішкаў у Варшаве».

3) Літаратурна-мастацкія творы: раман Элізы Ажэшкі «Арганаўты»; гістарычны раман Г. Сянкевіча «Крыжакі»; апавяданні С. Пшыбышэўскага, Ч. Янкоўскага, В. Серашэўскага; вершы А. Немаеўскага, М. Канапніцкай, Ю. Вішнеўскага, К.Тэтмайера, К. Глінскага, У. Наўроцкага, В. Гамуліцкага, С. Астроўскага, Ф. Фалецкага і інш.

4) Літаратуразнаўчыя, гістарычныя, навуковыя і іншыя артыкулы: А. Лангэ «Сучасныя паэты Польшчы»; М. Канапніцкая «Партрэты пяром»; «Конкурс на помнік А. Міцкевічу ў Львове»; Т. Шаблоўскі «З земляў народаў-пабрацімаў»; А.Рэмбоўскі «Успаміны графіні Патоцкай»; В. Гамуліцкі «З гісторыі Варшавы»; І. Матушэўскі «Станіслаў Віткевіч і суб'ектыўная крытыка»; А. Вінчакевіч «Як належыць вывучаць родны край»; «Урачыстасці, прысвечаныя юбілею А.Пушкіна»; «Палітэхнічны інстытут у Варшаве»; А. Рэмбоўскі «Кавалерысты Польшчы ў вобразах Юліуша Косака»; «Новы тэатр у Львове»; І. Матушэўскі «Сучасны англійскі жывапіс»; «Мастацтва і грамадства»; Ф. Рыхноўскі «Новыя

формы энергіі»; В.Улімскі «З навуковага руху»; «Невядомыя дагэтуль лісты Зыгмунта Красінкага да Дэльфіны Патоцкай (1839-1843 гг.)»; «Эпізод з аблогі Парыжа ў 1870-1871 гг.»; А. Патоцкі «Маладыя раманісты Польшчы»; А. Рэмбоўскі «Мемуары генерала Ю. Шыманоўскага».

5) Агляды: мастацкі («З салонаў выяўленчага мастацтва»), музычны («З эстрады», «На сцэне і на эстрадзе»), тэатральны (паводле У. Багуслаўскага), літаратурны.

6) Хронікі: «З тыдня на тыдзень», усеагульная.

7) Карэспандэнцыя з Лодзі, Кракава.

8) Выдавецкія навіны ў рубрыках «Новыя кніжкі», «Бібліяграфія».

Захаванасць: страчаны тытульны ліст падшыўкі, сс.1-2, 15-16, 29-30, 41-42, 75-76, 115-116, 127-128, 145-148, 161-162, 189-192, 205-208, 227-234, 265-266, 275-276, 281-282, 389-392, 405-410, 469-472, 489-494.

Папера, кардон, тканіна. Тыпаграфскі друк. 38,9х29,0х3,7(62,0)см.

ПГКЗ КП12-6980

18. Тыгоднік ілюстраваны. Падшыўка №№ 27-52. Рэдактар Юзаф Вольф (Józef Wolff). Выдаўцы Гэбетнэр і Вольф (Gebethner i Wolff). Друк №№ 27-36 Эміля Скіўскага (Emila Skiwskiego), №№ 37-52 Варшаўскага акцыянернага мастацкавыдавецкага таварыства. Варшава. 1899. 444 с.

Змест.

1) Біяграфіі: Тыматэуш Адамоўскі (Tymoteusz Adamowski), Ян Баршчэўскі (Jan Barszczewski), Конрад Хмялеўскі (Konrad Chmielewski), Карал Хаецкі (Karol Chojecki), Уладзімеж Дзедушыцкі (Włodzimierz Dzieduszycki), Юзэфа Дабяшэўска (Józefa Dobieszewska), Юліан Фалат (Julian Fałat), Іаган Вольфганг Гётэ (Jan Wolfgang Göthe), Максіміліян Герымскі (Maksymilian Gierymski), Юзаф Грабоўскі (Józef Grabowski), Баляслаў Гіршфельд (Bolesław Hirszfeld), Генрых Гейнэ (Henryk Heine), Фелікс Ясінскі (Feliks Jasiński), Максіміліян Кантэцкі (Maksymilian Kantecki), Шыман Марцін Казлоўскі (Szymon Marcin Kozłowski), Канстанты Любоньскі (Konstanty Luboński), Клеменс Лучыцкі (Klemens Luczycki),

Юзаф Майер (Józef Majer), Адам Мялешка-Малішкевіч (Adam Mieleszko-Maliszkiewicz), біскуп Недзялкоўскі (biskup Niedziałkowski), Люцыян Паўловіч (Lucyan Pawłowicz), Аляксандр Пецёфі (Aleksander Petőfi), Эдгар Алан По (Edgar Alan Poe), Уладзімеж Плянскоўскі (Włodzimierz Pląskowski), Леанард Пентак (Leonard Piętak), Вацлаў Попель (Wacław Popiel), Ядвіга Сікорска (Jadwiga Sikorska), Караліна Светла (Karolina Swietła), Мечыслаў Солтыс (Mieczysław Sołtys), Франц Смолка (Franciszek Smołka), Лявон Вычулкоўскі (Leon Wyczółkowski), кс. Карал Жэлязоўскі (ks. Karol Żelazowski), Антоні Загжэеўскі (Antoni Zagrzejewski), Станіслаў Залеўскі (Stanisław Zalewski).

2) Апісанні мясцовасцей, замкаў, касцёлаў, гістарычных мясцін, геаграфічныя падарожжы: А. Краўсар «Старадаўнія Варшаўскія палацы»; Т. Шаблоўскі «З земляў народаўпабрацімаў» (Чэхія, Баварыя і інш.); А. Бараўскі «Касцёл Св. Кацярыны ў Пецярбургу»; «З Новай Зеландыі»; Сандомеж; А Краўсар «Помнікі Варшавы»; «Палац міністраў у Аўстрыі»; «Палацы ў Вятцы»; «Польскія калонія і місія ў Лондане»; «Помнік А.Міцкевічу ў Львове»; «Новы помнік А.Міцкевічу ў касцёле Св. Яна ў Вільні»; «Польская капліца ў касцёле Св. Іахіма ў Рыме»; «Галіцыйская Сходніца»; «Касцёл Св. Пятра і Паўла ў Тыфлісе»; «Чэрск і яго замак»; «Гуманьшчызна».

3) Літаратурна-мастацкія творы: раман І. Дамброўскага «Школьны калега»; раман Элізы Ажэшкі «Арганаўты»; гістарычны раман Г. Сянкевіча «Крыжакі»; творы В. Серашэўскага, Я. Закжэўскага; вершы А. Немаеўскага, А. Багуслаўскай, У. Наўроцкага, М. Канапніцкай, Р. Гальчыньскага, Ю. Славацкага, У. Стэрлінга, Л. Рыгера, Г. Гейнэ (у перакладзе У. Наўроцкага).

4) Літаратуразнаўчыя, гістарычныя, навуковыя і іншыя артыкулы: Г. Лапацінскі «Песні пра грыбы, якія згадваюцца ў «Пану Тадэвушу»; В. Гамуліцкі «З гісторыі Варшавы»; «Кангрэс жанчын у Лондане»; «Як робіцца шкло»; Б. Марыанскі «Грыгарыянскія спевы і клас ігры на аргане»; С. Астроўскі, А.Яноўскі «Як зведаць родны край»; Ц. Валеўска «Наш псеўдаэстэтызм»; «З псіхалогіі»; Р. Левандоўскі «Варшаўская філармонія»; С. Камінскі «Невядомыя дагэтуль лісты Зыг-

мунта Красінскага да Дэльфіны Патоцкай (1839-1843 гг.); А. Рэмбоўскі «Мемуары Д. Хлапоўскага»; Я. Закжэўскі «Кракаўская школа» (літаратуразнаўчы артыкул); «Тэлефон»; Ю. Багускі «Крыху аптымізму» (літаратуразнаўчы артыкул); І. Матушэўскі «Славацкі і сучаснае мастацтва»; Г. Урублеўскі «Дзве выставы: у Вільні і Радоме»; А. Немаеўскі «Адкрыццё першага помніка Юліушу Славацкаму» (у Мілаславе пад Познанем); «З навуковага руху»; У. Ябланоўскі «Некалькі зашмат аптымізму»; А.Рэмбоўскі «Пра Бісмарка»; У. Багуслаўскі «На эстрадзе і на сцэне»; С. Папоўскі «Першая выстава «Кола артыстак польскіх»; Г, Смольскі «У сталіцы кашубаў»; В. Марэнэ-Машкоўска «Ванда ў нашай паэзіі»; «Сірано дэ Бержэрак»; А. Рэмбоўскі «Яшчэ некалькі слоў аб польскіх кавалерыстах гвардыі Напалеона»; І. Матушэўскі «Тэма прамысловасці ў раманах»; «Варшаўскія мастацкія салоны»; Р. Левандоўскі «Лісты пра мастацтва з Вены»; К. Тэтмайер «Каханне ў жыцці Зыгмунта Красінскага».

5) Агляды: мастацкі, тэатральны, музычны.

6) Хронікі: «З тыдня на тыдзень», усеагульная.

7) Карэспандэнцыя з Кракава, Львова.

8) Выдавецкія навіны ў рубрыках «Новыя кніжкі», «Бібліяграфія».

Захаванасць: страчаны фрагменты сс. 519-520 (5,0х6,4 см.), сс. 525-528, 541-542, 545-546, 579-582, 597-616, 627-628, 641-642, 685-692, 783-790, 797-798, 849-850, 905-908, 925-926, 941-948, 1023-1028.

Папера, кардон, скура, тканіна. Тыпаграфскі друк. 37,1х29,6х3,(59,2) см.

ПГКЗ КП12-6972

19. Тыгоднік ілюстраваны. Падшыўка №№ 27-53. Рэдактар Юзаф Вольф (Józef Wolff). Выдаўцы Гэбетнэр і Вольф (Gebethner i Wolff). Друк №№ 27-36 Эміля Скіўскага (Emila Skiwskiego), друк №№ 37-53 Варшаўскага акцыянернага мастацка-выдавецкага таварыства. Варшава. 1899. 516 с.

Змест.

1) Біяграфіі: Тыматэуш Адамоўскі (Tymoteusz Adamowski), Ян Баршчэўскі (Jan Barszczewski), Конрад

Хмялеўскі (Konrad Chmielewski), Карал Хаецкі (Karol Chojecki), Уладзімеж Дзедушыцкі (Włodzimierz Dzieduszycki), Юзэфа Дабяшэўска (Józefa Dobieszewska), Генрык Эльзэнберг (Henryk Elzenberg), Юліан Фалат (Julian Fałat), Іаган Вольфганг Гётэ (Jan Wolfgang Göthe), Максіміліян Герымскі (Maksymilian Gierymski), Юзаф Грабоўскі (Józef Grabowski), Баляслаў Гіршфельд (Bolesław Hirszfeld), Генрых Гейнэ (Henryk Heine), Фелікс Ясінскі (Feliks Jasiński), Максіміліян Кантэцкі (Maksymilian Kantecki), Шыман Марцін Казлоўскі (Szymon Marcin Kozłowski), Канстанты Любоньскі (Kostanty Luboński), Клеменс Лучыцкі (Klemens Łuczycki), Юзаф Майер (Józef Majer), Адам Мялешка-Малішкевіч (Adam Mieleszko-Maliszkiewicz), біскуп Недзялкоўскі (biskup Niedziałkowski), Люцыян Паўловіч (Lucyan Pawłowicz), Эдгар Алан По (Edgar Allan Poe), Уладзімеж Плянскоўскі (Włodzimierz Pląskowski), Леанард Пентак (Leonard Piętak), Вацлаў Попель (Wacław Popiel), М.А. Шымачэк (M.A. Szymaczek), Ядвіга Сікорска (Jadwiga Sikorska), Караліна Светла (Karolina Świetla), Мечыслаў Солтыс (Mieczysław Sołtys), Франц Смолка (Franciszek Smołka), Фрыдэрык Вердзі (Fryderyk Verdinois), Лявон Вычулкоўскі (Leon Wyczółkowski), кс. Карал Жэлязоўскі (ks. Karol Żelazowski), Станіслаў Залеўскі (Stanisław Zalewski), Антоні Загжэеўскі (Antoni Zagrzejewski).

2) Апісанні мясцовасцей, касцёлаў, замкаў, гістарычных мясцін: А. Краўсар «Даўнія Варшаўскія палацы»; Т. Шаблоўскі «З земляў народаў -пабрацімаў» (Чэхія, Баварыя і інш.); А. Бараўскі «Касцёл Св. Кацярыны ў Пецярбургу»; Р. Левандоўскі «Пра сэцэсію ў Вене»; «З Новай Зеландыі»; «Сандомеж»; «Помнік Міцкевічу ў Львове»; «Новы помнік Міцкевічу ў касцёле Св. Яна ў Вільні»; А. Краўсар «Помнікі Варшавы»; «Палац міністраў у Аўстрыі»; «Палацы ў Вятцы»; «Польская капліца ў касцёле Св. Іахіма ў Рыме»; «Касцёл Св. Пятра і Паўла ў Тыфлісе»; «Чэрск і яго замак».

3) Літаратурна- мастацкія творы: І. Дамброўскі «Школьны калега»; Эліза Ажэшка «Арганаўты»; Генрык Сянкевіч «Крыжакі»; Вацлаў Серашэўскі «Чукчы»; Ян Закжэўскі «У сумненні»; вершы А. Немаеўскага, А. Багуслаўскай, У.

Наўроцкага, В. Гамуліцкага, М. Канапніцкай, Ю. Славацкага, Г. Гейнэ (у перакладзе У. Наўроцкага), Л. Рыгера і інш.

4) Літаратуразнаўчыя, навуковыя, гістарычныя і іншыя артыкулы: Г. Лапацінскі «Песні пра грыбы, якія згадваюцца ў «Пану Тадэвушу»; В. Гамуліцкі «З гісторыі Варшавы»; «Кангрэс жанчын у Лондане»; «Як робіцца шкло»; Б. Марыанскі «Грыгарыянскія спевы і клас ігры на аргане»; С. Астроўскі, А.Яноўскі «Як вывучаць родны край»; Ц. Валеўска «Наш псеўдаэстэтызм»; А. Патоцкі «Маладыя польскія раманісты»; Р.Левандоўскі «Варшаўская філармонія»; С. Камінскі «Невядомыя дагэтуль лісты Зыгмунта Красінскага да Дэльфіны Патоцкай (1839-1843 гг.)»; А.Рэмбоўскі «Мемуары Д. Хлапоўскага»; Я.Закжэўскі «Кракаўская школа» (пра літаратуру); «Тэлефон»; І. Матушэўскі «Славацкі і сучаснае мастацтва»; Г. Урублеўскі «Дзве выставы : у Вільні і Радоме»; А. Немаеўскі «Адкрыццё першага помніка Юліушу Славацкаму (у Мілаславе пад Познанем)»; «З навуковага руху»; А. Рэмбоўскі «Пра Бісмарка»; У. Багуслаўскі «На эстрадзе і на сцэне»; Я. Ваўчынскі «У 1812 годзе»; «Прамова Г. Сянкевіча пры адкрыцці помніка Славацкаму»; «Успаміны пра Шапэна»; А. Рэмбоўскі «Яшчэ некалькі слоў аб польскіх кавалерыстах у гвардыі Напалеона»; «Варшаўскія мастацкія салоны»; Р. Левандоўскі «Лісты пра мастацтва з Вены»; К. Тэтмайер «Каханне ў жыцці Зыгмунта Красінскага»; артыкулы, прысвечаныя рымскаму імператару Нерону (увесь № 53).

5)Агляды: мастацкі, тэатральны, музычны.

6) Хронікі: «З тыдня на тыдзень», усеагульная.

7) Карэспандэнцыя з Кракава, Львова.

8) Выдавецкія навіны ў рубрыках «Новыя кніжкі», «Бібліяграфія».

Захаванасць: страчаны сс.525-528, 627-628, 641-642, 651-652, 697-698, 723-726, 875-878, 905-908, 1025-1028.

Папера, кардон, скура, тканіна. Тыпаграфскі друк. 37,1х29,6х3,1(59,2) см.

ПГКЗ КП12-6973

Выданні XVII ст. друкарні Кіева-Пячэрскай лаўры ў фондах НПГКМЗ

А.У. Шумовіч

У 1991 годзе з Дзяржаўнай бібліятэкі СССР імя У.І. Леніна ў фонды запаведніка былі перададзены 11 кніг XVII-XVIIIстст. Сярод іх 3 паасобнікі – 4 выданні XVII ст. друкарні Кіева-Пячэрскай лаўры:

1. Иоанн Златоуст. Беседы на 14 посланий апостола Павла. 1623 г. (**ПИКЗ КП11-6400**).

2. Иоанн Златоуст. Беседы на деяния апостолов. 1624 г. Андрей Кессарийский. Толкование на Апокалипсис. 1625г. (**ПИКЗ КП11-6403**).

3. Лазарь Баранович. Меч духовный. 1666 г. (**ПИКЗ КП11-6394**).

Кіева-Пячэрская лаўра – мужчынскі манастыр у Кіеве, заснаваны ў 1051 г. пры князю Яраславе Мудрым манахамі Антоніем і Феадосіем у пячэрах на правым беразе Дняпра. У XI ст. адзін з галоўных цэнтраў распаўсюджання хрысціянства на Русі, старажытнай кніжнасці. З 1598 г. манастыр меў статус Лаўры. У 1615 г. у Кіеве ўзнікла Богаяўленскае брацтва, а пры ім – брацкая школа. У 1616 г. пачала сваю дзейнасць і першая ў Усходняй Украіне друкарня Кіева-Пячэрскай лаўры. Большасць кніг у Кіеве або нанова перакладалася з грэчаскай мовы, або выпраўлялася па грэчаскіх арыгіналах. Друкарня Кіева-Пячэрскай лаўры выдавала кананічныя і іншыя кнігі. У першую чаргу гэта былі тлумачэнні на евангеллі, дзеянні і пасланні апосталаў, а таксама на Апакаліпсіс. Друкарня лаўры выдала манументальныя кнігі: «Беседы Иоанна Златоуста на 14 посланий апостола Павла», 1623 г.; «Беседы И. Златоуста на деяния апостолов», 1624 г.; «Толкования на Апокалипсис» Андрэя Кесарыйскага, 1625 г. Гэтыя тры выданні маюць шмат агульнага: па фармату (у ліст), па кампазіцыі тытульных лістоў, так званых «форт», па разнастайнасці шрыфтоў, па колькасці гравюр, па грунтоўнай рэдакцыйнай падрыхтоўцы тэкстаў. Выданні маюць прадмовы, прысвячэнні, заўвагі, паказальнікі. Уся гэта грунтоўная праца была зро-

блена невялікім колам багасловаў, філосафаў, лінгвістаў. пісьменнікаў, мастакоў, гравёраў, тэхнікаў-паліграфістаў, такіх як Захарыя Капысценскі, Памва Берында і інш.

А зараз больш грунтоўна разгледзім гэтыя выданні.

1. Иоанн Златоуст. Беседы на 14 посланий апостола Павла.

Кіеў: друкарня Кіева-Пячэрскай лаўры, 1623.

Тыт. л. і першыя 3 лл. страчаны.

Пачатак, л.5 нн.а: «Бл(а)г(о)д(а)тию Б(о)жиею // преславному и православному // Роду Российскому С(вя)щеннаго и Мирскаго Сословия,.. // приветствуетъ // Смиренный Елиссей Плетенецкий // С(вя)тыя Великия Печерския Киевския Лавры // Архимандритъ.»

Выхадныя звесткі страчаны.

Фармат 2^0, набор 262х135, 264х131; шрыфт кірылаўскі – 50, 41, 64 радкі.

10 радкоў = 40, 52, 65, каля 120 мм.; у 2 слупкі.

Кустоды, сігнатуры літарныя, двухколерны друк. Пагінацыя па слупках, зверху: 13 нн. лл., 1-1080 слп., 1079 слп., 1080-1102 слп., 1105-1458 слп., /1п./с., 1569-1518 слп., 1527-2152 слп., 2157-2944 слп., 2949-3100 слп., 3105-3108 слп., 3101-3104 слп., 3109-3112 слп., 3117-3122 слп., /1п./с. = 847 лл. (У поўным экзэмпляры павінна быць: /17лл./, 1-1458, /1п./с., 1459-1568 слп., /1п./с., 1569-3122 слп., /1п./с., 3123-3200 слп., /1п./с., 3201, 3202 л.).

Склад: **1)** Прадмова архімандрыта Елісея Плецянецкага, л. 5 нн.а – 6 нн.а; **2)** Прадмова іераманаха Захарыя Капысценскага, л.6 нн.б – 10 нн.б; **3)** «Чин 14-ти Посланий св. ап. Павла», л. 10 нн.б; **4)** «счисление нравоучений», л. 11 нн.а – 17нн.а; 5) гравюра, л.17 нн.б; **6)** «Предисловие И. Златоуста на все послания ап. Павла», 1-8 слп.; **7)** «И. Златоуста Беседы на Послание ап. Павла к римлянам. Беседы 1-32», 9-504 слп.; **8)** «Предисловие И. Златоуста к Коринфянам Первого послания», 505-508 слп.; **9)** «На Первое послание ап. Павла к коринфянам, беседы 1-44», 509-1116 слп.; **10)** «И. Златоуста Сказание на Послание второе к коринфянам, беседы 1-30», 1117-1458 слп.; **11)** «Иоанна Златоуста Сказание на Послание ап. Павла к галатам.

Гл.1-6», 1459-1568 слп.; **12)** «Иоанна Златоуста Подложение на Послание к ефесянам», 1569-1570 слп.; **13)**«Иоанна Златоуста Сказание на Послание к ефесянам, беседы 1-24», 1571-1840 слп.; **14)** «Иоанна Златоуста Сказание на Послание к филиппписянам. Подложение», 1841-1848 слп.; **15)** «Иоанна Златоуста на Послание к филиппписянам, беседы 1-15», 1849-2028 слп.; **16)** «Иоанна Златоуста Сказание в Послание к колоссянам, беседы 1-12», 2029-2180 слп.; **17)** «Иоанна Златоуста Сказание на первое Послание к фессалоникам, беседы 1-11», 2181-2308 слп.; **18)** «Иоанна Златоуста Сказание на второе Послание к фессалоникам, беседы 1-5», 2309-2364 слп.; **19)** «Иоанна Златоуста Предисловие к первому Посланию ап. Павла к Тимофею», 2365-2366 слп.; **20)** «Иоанна Златоуста Сказание на первое Послание к Тимофею, беседы 1-18», 2367-2534 слп.; **21)** «Иоанна Златоуста Сказание на второе Послание к Тимофею, беседы 1-10», 2535-2644 слп.; **22)**«Иоанна Златоуста Сказание на Послание к Титу, беседы 1-6», 2645-2708 слп.; **23)** «Иоанна Златоуста Положение к Филимону послания», 2709-2712 слп.; **24)** «Иоанна Златоуста на Послание к Филимону сказание, беседы 1-3», 2713-2740 слп.; **25)** «Иоанна Златоуста Сказание в Послание к евреям, предисловие», 2741-2748 слп.; **26)** «Иоанна Златоуста на Послание к евреям сказание, беседы 1-34», 2743-3122 слп.

Арнамент. Ксілаграфічныя застаўкі (23 з 8 дошак), ініцыялы (264 з 52 дошак), канцоўкі (12 з 6 дошак), ламбарды.

Гравюра:

1) л. 17 нн.б – «Іаан Златавуст і ап. Павел», 225х147 (ксілаграфія).

Папера ручнога адліву XVII ст. з ВЗ. Філіграні: **1)** «Сякера» у картушы з арлом і паўмесяцам, № 764 (Дианова); **2)**«Страла», № 749-750 (Дианова); **3)** «Скіпетры», № 93 (Дианова); **4)** «Шчыт», № 898 (Дианова); **5)** «Падкова» з крыжам, № 583 (Дианова).

Пераплёт XIX ст.: кардон, абцягнуты тканінай чорнага колеру, карашок скураны, з пяці плашак. На 2-ой плашцы – назва кнігі (сляпое цісненне).

Запісы:

1) На адвароце форзаца: «5», «ЦС/5148», «Кіев 1623», «36-й экз.» (алоўкам).

2) На шмуцтытуле: «Иоанн Златоуст. Беседы на 14 посланий» (алоўкам); «2-й/№28» (чорн.чарн.); «1909 // 21 января // УІ – І» (алоўкам).

3) л.2а, штамп прамавугольны, фіялет чарн.: «Центральный книгообменный фонд // при отделе комплектования // Государственной библиотеки СССР // им. В.И. Ленина.»

ПИКЗ КП11-6400

2. Иоанн Златоуст. Беседы на деяния апостолов.

Кіеў: друкарня Кіева-Пячэрскай лаўры, 1624.

Тыт.л. (с. 1) у гравюрнай рамцы: «Иже во с(вя)тыхъ О(т)ца н(а)ш(е)го // Иоанна Златоустаго // Архиеп(и)с(ко)па Кон//стантинопольского, // Беседы на Деяния // С(вя)тыхъ Ап(о)с(то)лъ. // Въ Киновии, с(вя)тыя Чудотворныя // Киевския Печерския Лавры,.. // въ лето от создания мира, 7132. // А от воплощения Г(оспод)а Ис(ус)а Хр(ист)а, 1624.»

Фармат 2^0, набор 250х153, 260х130, 257х143. Шрыфт кірылаўскі – 39, 29, 47 радкоў. 10 радкоў = 65, 87, 53 мм. Старонкі ў лінейных рамках.

Кустоды, сігнатуры літарныя, двухколерны друк.

Пагінацыя па старонках, у верхнім знешнім вуглу: 1-24, 1-503, /1п./, 504-517, 517-524, 526-533, 533, 534 с.

Склад: **1)** Тыт. л., с. 1; **2)** Гравюра «Успение Богородицы» і герб Елісея Плецянецкага, с. 2; **3)** «На гербъ пановъ Долматовъ», с. 3; **4)** «Елисей Плетенецкий, архимандрит Лавры Печерския Киевския,.. Православному Российскому Роду…», с. 5-7; **5)** «Предословие… Захарии Копыстенского», с. 9-17; **6)**«Сказание о св. апостолах», с. 19-20; **7)** «Об апостолах», с.21-22; **8)** «Иоанна Златоуста Толкование на Деяния апостольские. Беседы 1-55», с. 1 (2 паг.)-503; **9)** «Список Сказаний Иоанна Златоуста», с. 504-515; **10)** «Список нравоучений», с. 516-517; **11)** «Собрание краткое от Книги Бесед Иоанна Златоуста на Деяния апостольские», с. 517-533; **12)** «Заключение», с. 533; **13)** «Обращение к читателю», с. 534; **14)** «Исправление Прегрешений в книге…», с. 534.

Арнамент. Ксілаграфічныя застаўкі (8 з 8 дошак), ініцыялы (60 з 33 дошак), канцоўкі (8 з 7 дошак), ламбарды, наборны арнамент.

Гравюры (23 з 19 дошак):

1) с. 1 – рамка тыт. л., 280х168;

2) с. 2 – «Успение Богородицы», 122х116;

3) с. 2 – герб Елісея Плецянецкага, 50х44;

4) с. 3 – герб Далматаў, 85х66;

5) с. 23 – «Св. Флавиан рукополагает св. Иоанна Хризостома», 168х145;

6) с. 24 – «Апостол Лука», 254х154;

7) с. 20 (2паг.) – «Вознесение Иисуса Христа», 105х125;

8) с. 38 – «Богородица и апостолы», 105х125;

9) с. 114 – «Казнь о утаении пенязей», 110х123;

10) с. 169 – «Побивание камнями св. Стефана», 103х127;

11)с. 181 – «Крещение Евнухово», 103х125;

12-13) с. 185, 508 – «Савле, Савле, что мя гониши», 106х126;

14-15) с. 296, 302 – «Петр народу вещает», 90х124;

16) с. 389 – «Падение Евтихия», 105х126;

17) с. 395 – «Проповедь ап. Павла в Эфесе», 103х122;

18-19) с. 421, 430 – «ап. Павел проповедует перед евреями», 105х128;

20) с. 466 – «ап. Павел перед Агриппой», 105х127;

21-22) с. 481,487 – «ап. Павел спасает терпящих кораблекрушение»,104х126;

23) с. 489 – «Прибытие ап. Павла в Рим», 103х123.

Папера ручнога адліву XVII ст. з ВЗ. Філіграні: **1)** «Сякера» – №№ 771, 776 (Дианова); **2)** «Леў» – №№ 406, 409, 410 (Дианова); **3)** «Падкова» – №№ 583, 594 (Дианова); **4)** «Скіпетры» – № 170 (Дианова); **5)** «Свинья» – № 718 (Дианова); **6)** «Рожок» – № 655 (Дианова); **7)** «Лилия» – № 431 (Дианова); **8)**Рака ў гербавым шчыце – № 644 (Дианова).

Пераплёт (агульны з «А.Кессарийский. Толкование на Апокалипсис», 1625 г.) скураны, на дошках. Скура светла-карычневага колеру. На верхняй і ніжняй покрыўках – цісненне геаметрычным арнаментам (сляпое цісненне). Карашок з 4-х плашак.

Запісы:

1) Форзац: «allig. 2. Кіев – 1625 23-й экз.» (алоўкам); «№27» (чорн.чарн.); «ЦС// 5737» (алоўкам).

2) На адвароце шмуцтытула: «865» (чорн.чарн.).

3) На тытуле: «Изданіе редкое» – к. 19 ст. (чорн.чарн.).

4) с. 3 – Штамп прамавугольны (фіялет чарн.): «Центральный книгообменный фонд // при отделе комплектования // Государственной библиотеки СССР // им. В.И. Ленина».

ПИКЗ КП11-6403

3. Андрей Кессарийский. Толкование на Апокалипсис.

Кіеў: друкарня Кіева-Пячэрскай лаўры, 1625.

Тыт.л. (л. 1 нн.а) у гравюрнай рамцы: «С(вя)т(а)го О(т)ца н(а)шего // Андрея // Архиеп(и)с(ко)па Кес(с)ариа //каппадокийския. // Т(о)лъкование на Апокалипсии // с(вя)т(о)го Ап(о)с(то)ла и Ев(ан)г(е)листа Х(ристо)ва // Иоанна Богослова. // От Еллинского на Диалектъ // Славенский Переведенное, и чинно расположенное. // Волею, тщаниемъ, и Бл(аго)с(ло)вениемъ // Пр(е)п(о)д(о)бнейшаго и въ Православии Сияющаго Отца, // Кир Захарии Копистенского // м(и)л(о)стию Б(о)жиею архимандрита св. Лавры // Печерския Киевския.// Типом первое издася // в с(вятой) Вел(икой) Лавре Печерской Киевской…// В лето от Созд(ания) Миру, 7133. От смотрения же // Б(ог)а Слова, 1625.»

Фармат 2^0, набор 260х150, 255х140, 260х130. Шрыфт кірылаўскі – 39, 47, 48 радкоў. 10 радкоў = 53, 64, каля 70, каля 120 мм. Старонкі ў лінейных рамках.

Кустоды, сігнатуры літарныя, двухколерны друк.

Пагінацыя па старонках, у верхнім знешнім вуглу: 1-8нн.л., 1-122 с., 123-130 лл., 131-156 с.

Склад: **1)** тыт. л., л.1 нн.а; **2)** Гравюра «Успение богородицы», верш Т. Земкі, л.1 нн.б; **3)** «Епиграмма на герб пана Григория Долмата», л. 2 нн.а; **4)** «Предмова Захарии Копыстенского», л. 2 нн.а – 4 нн.а; **5)** «К читателю. Т. Земка», л. 4нн.б – 6 нн.б; **6)** «Список глав», л. 7 нн.а – 8 нн.б; **7)** «Андрея Кессарийского Предисловие в сказание на Откровение Иоанна Богослова», с. 1-2; **8)** «Андрея Кессарийского Толкование на Апокалипсис.

Слово 1-24», с. 3-119; **9)** «Оглавление», с.119-122; **10)** «Слово, албо Наука св. Отца Ефрема Сирина на Преображение Иисуса Христа», л. 123а-126б; **11)** «Иоанна Златоуста Слово на св. великую пятидесятницу», л.127а-130б; **12)** «Каталог или счисление по Буквару вещей в сец Книзе обретающихся», с.131-156; **13)** «Читателю», с. 156.

Арнамент. Ксілаграфічныя застаўкі (2 з 2 дошак), ініцыялы (29 з 21 дошак), канцоўкі (33 з 3 дошак), ламбарды, наборны арнамент.

Гравюры (ксілаграфія):

1) л. 1 нн.а – рамка тыт. л., 280х168;

2) л. 1 нн.б – «Успение Богородицы», 122х116;

3) л. 1 нн.б – герб Захарыі Капысценскага, 48х36;

4) л. 2 нн.а – «Герб Григория Долмата», 51х44;

5) с. 7 – «Семь светильников», 101х124;

6) с. 123 – «Преображение Иисуса Христа», 110х80;

7) с. 125 – «Поклонение волхвов младенцу Иисусу», 117х73.

Папера ручнога адліву XVII ст. з ВЗ. Філіграні: **1)** «Сякера» – № 771 (Дианова); **2)** «Падкова» – № 514 (Дианова); **3)**«Леў» – № 406 (Дианова); **4)** Розныя гербы – №№ 162, 198 (Дианова).

ПИКЗ КП11-6403

4. Лазарь Баранович. Меч духовный.

Кіеў: друкарня Кіева-Пячэрскай лаўры, 1666.

Тыт. л страчаны. Пачатак, л. 3 нн.а – частка прадмовы да цара («Предословие до его пресвет(лого) ц(а)рског(о) Величества»).

Шмуцтытул у арнаментальнай рамцы, л. 1 а: «Проповеди // Слова Б(о)жаго // На недели // всего лета.// Начинаемые по чину ска//зания ц(е)рковнаго от Первыя // С(вя)тыя Великия Недели // Пасхи.»

Вых звесткі страчаны.

Фармат 2^0. Набор 123х231; шрыфт кірылаўскі: 26, 35 радкоў. 10 радкоў = 62, 84мм. Тэкст у лінейных рамках.

Кустоды. Сігнатуры літарныя, двухколерны друк.

Пагінацыя правая, па лістах, у верхнім правым вуглу: 10нн., 1-23, 25-61, 61-211, 213-216, 216, 218-231, 233-276, 272, 278-287, 287-289, 291-308, 308, 309, 311-374, 373-443, 443-446, 446, 448-462, 1 нн. = 474 лл.

Склад: **1)** «Лазарь Баранович. Предисловие до Его Пресвет(ейшего) Ц(а)ског(о) Велич(ества)», л. 1 нн.а – 5нн.б; **2)**«Лазарь Баранович. Предословие ко читателю», л. 6 нн.а –10 нн.б; **3)** тыт. л., л. 1а; **4)** «Слово на с(вя)тую и великую н(е)д(е)лю Пасхи, о воскресении Иисуса Христа», л. 1б-9б; **5)** «Слово на неделю вторую по Пасце, о Фоме», л. 10а-16б; **6)** «Слово на неделю 3-ю по Пасце, о мироносицах», л.17а-23а; **7)** «Слово на неделю 4-ю по Пасце, о разслабленном», л. 23б-34а; **8)**«Слово на неделю 5-ю по Пасце, о самарянынии», л. 34б-41а; **9)** «Слово на неделю 6-ю по Пасце, о слепорожденном», л. 41б-47б; **10)** «Слово на четверток вознесения Господня», л. 48а-56а; **11)** «Слово на неделю 7-ю по Пасце. о прославлении С(ы)на Б(о)жия», л. 56б-63а; **12)** «Слово на св. неделю Пятидесятную, о сошествии Св. Духа», л. 63б-71б; **13)** «Слово на св. Понедельник Пятидесятны(й), о св. единосущной Тро(и)ци», л.72а-82а; **14)** «Слово на неделю 1-ю по сошествии Св.Духа, иже есть всех святых. О исповедании Христа пред человеки», л. 82б-91б; **15)** «Слово на неделю 2-ю по сошествии Св. Духа. О звании Христа, учеников да грядут по нем», л. 92а-97б; **16)**«Слово на неделю 3-ю по сошествии Св. Духа. О искании Царствия Божия», л. 98а-108а; **17)** «Слово на неделю 4-ю по сошествии Св. Духа. О исцелении отрока сотнича», л. 108б-115б; **18)** «Слово на неделю 5-ю по сошествии Св. Духа. О исцелении двоих бесных», л. 116а-121а; **19)** «Слово на неделю 6-ю по сошествии Св. Духа. О исцелении расслабленного, принесенного к Исусу с Капернаума», л. 121б-128а; **20)** «Слово на неделю 7-ю по сошествии Св. Духа. О исцелении двоих слепцев», л. 128б-137б; **21)** «Слово на неделю 8-ю по сошествии Св. Духа. О умножении пяти хлеб и двох рыб на пять тысящ мужей», л. 138а-144б; **22)** «Слово на неделю 9-ю по сошествии Св. Духа. О хождении Исусовом по морю», л. 145а-150б; **23)**«Слово на неделю 10-ю по сошествии Св. Духа. О исцелении лунатика», л. 151а-157б; **24)** «Слово на неделю 11-ю по сошествии Св.

Духа. О должнице тмою талант», л. 158а-164б; **25)** «Слово на неделю 12-ю по сошествии Св. Духа. О юноше вопрошающем Исуса о животе вечном», л. 165а-171б; **26)** «Слово на неделю 13-ю по сошествии Св. Духа. О насаждении винограда», л. 172а-180а; **27)** «Слово на неделю14-ю по сошествии Св. Духа. О звании на брак», л.180б-188б; **28)** «Слово на неделю 15-ю по сошествии Св. Духа. О законнике вопрошающем Исуса о заповеди болшей. Сеже есть о любви к Богу и ближнему», л. 189а-198б; **29)** «Слово на неделю 16-ю по сошествии Св. Духа. О раздаянии талантов», л. 199а-208б; **30)**«Слово на неделю 17-ю по сошествии Св. Духа. О исцелении дочери жены хананейския», л. 209а-220а; **31)** «Слово на неделю 18-ю по сошествии Св. Духа. О ловле рыбы», л. 220б-229б; **32)** «Слово на неделю 19-ю по сошествии Св. Духа. О любви к врагам», л. 230а-240а; **33)** «Слово на неделю 20-ю по сошествии Св. Духа. О воскрешении сына вдовича», л. 240б-249а; **34)** «Слово на неделю 21-ю по сошествии Св. Духа. О сеянии семени», л. 249б-256а; **35)** «Слово на неделю 22-ю по сошествии Св. Духа. О богатом и Лазаре», л. 256б-263а; **36)** «Слово на неделю 23-ю по сошествии Св. Духа. О исцелении беснаго имущаго легион», л. 263б-269б; **37)** «Слово на неделю 24-ю по сошествии Св. Духа. О исцелении жены кровоточивоя и о воскрешении отроковици», л. 270а-277б; **38)** «Слово на неделю 25-ю по сошествии Св. Духа. О человеке, впавшем в разбойники», л. 278а-284б; **39)** «Слово на неделю 26-ю по сошествии Св. Духа. О богатом, ему же угобзися нива», л. 285а-292б; **40)** «Слово на неделю 27-ю по сошествии Св. Духа. О исцелении жены немогущея восклонитися», л. 293а-301а; **41)**«Слово на неделю 28-ю по сошествии Св. Духа. О звании на вечерю велию», л. 301б-309б; **42)** «Слово на неделю29-ю по сошествии Св. Духа. О исцелении десяти прокаженных», л. 311а-321а; **43)** «Слово на неделю 30-ю по сошествии Св. Духа. О князе, вопрошающем Исуса о животе вечном», л. 321б-330б; **44)** «Слово на неделю 31-ю по сошествии Св. Духа. О исцелении слепца седяща при пути», л. 331а-338б; **45)** «Слово на неделю 32-ю по сошествии Св. Духа. О закхеи», л. 339а-346а; **46)** «Слово на неделю провозвестную первую Триоди. О мытаре и фарисеи», л. 346б-354а; **47)** «Слово на неделю вторую Триоди. О блудном

сыне», л. 354б-363б; **48)** «Слово на неделю мясопустную. О страшном суде», л. 364а-373б; **49)** «Слово на неделю сыропустную. О отпущении грехов к нам, и о посте», л. 374а-378б; **50)** «Слово на неделю 1-ю св. великого поста. О православии и шествии по Христе», л. 379а-387а; **51)** «Слово на неделю 2-ю св. великого поста. О собрании к Исусу многих, и исцелении разслабленного, носимы четырми», л.387б-393б; **52)** «Слово на неделю 3-ю св. великого поста, крестопоклонную. О поклонении Кресту», л. 394а-402а; **53)**«Слово на неделю 4-ю св. великого поста. О исцелении беснаго нема и глуха», л. 402б-412а; **54)** «Слово на субботу 5-ю св. великого поста. О похвале пресвятыя богородице», л. 412б-421б; **55)** «Слово на неделю 5-ю св. великого поста. О прошении сынов Заведеевых седения одесную Христа и ошуюю», л.422а-429б; **56)** «Слово на субботу 6-ю св. великого поста. О воскресении Лазаря», л. 430а-435б; **57)** «Слово на неделю 6-ю св. великого поста. Цветоносную. О въехании Господнем в Иерусалим», л. 436а-442б; **58)** «Слово на св. великий пяток. О страстех Христовых», л.443а-454б; **59)** «Слово 2-е на св. великий пяток. О страстех Христовых», л. 455а- 462б; **60)** «Оглавление», л. 1 нн.а – 1 нн.б; **61)** «Читателю возлюбленный», л.1нн.б.

Арнамент. Застаўка, ініцыялы (110), канцоўкі (31 з 13 дошак), аздабленні на палях.

Гравюры (ксілаграфія) – 57 з 55 дошак:
1) л. 1а – рамка тыт. л.,
2) л. 1б – «Воскресение Исуса Христа», 104х125;
3) л. 10а – «Исус Христос и Фома», 106х123;
4) л.17а – «Мироносицы», 104х125;
5) л. 23б – «Исцеление расслабленного», 106х126;
6) л. 34б – «Христос и самарянин», 106х126;
7) л. 41б – «Исцеление слепорожденного», 105х124;
8) л. 48а – «Вознесение И. Христа», 104х124;
9) л. 56б – «Явление Христа Петру», 106х125;
10) л. 63б – «Сошествие св. Духа», 105х125;
11) л. 72а – «Троица», 114х139;
12) л. 82б – «Неделя всех святых», 120х126;
13) л. 92а – «Призвание учеников И. Христом», 111х125;

14) л. 98а – «Нагорная проповедь», 106х126;

15) л. 108б – «Исцеление И. Христом юноши сотника», 105х127;

16) л. 116а – «Исцеление И. Христом двоих бесноватых», 114х125;

17) л. 121б – «Исцеление расслабленного», 105х120;

18) л. 128б – «Исцеление двух слепых», 115х128;

19) л. 138а – «О умножении пяти хлебов и двух рыб», 128х117;

20) л. 145а – «Хождение по морю», 106х130;

21) л. 151а – «Исцеление бесноватого», 117х130;

22) л. 158а – «Должник тмою талант», 118х130;

23) л. 165а – «Христос и юноша, вопрошающий о жизни вечной», 120х128;

24) л.172а – «Притча о виноградаре», 115х129;

25) л. 180б – «Звание на брачный пир», 119х130;

26) л. 189а – «Законники, вопрошающие Христа», 108х130;

27) л. 199а – «Раздача талантов», 115х129;

28) л. 209а – «Исцеление дочери жены хананейские», 107х125;

29) л. 220б – «Лов рыбы», 112х127;

30) л. 230а – «И. Христос проповедует», 107х115;

31) л. 240б – «Воскрешение сына вдовы», 113х130;

32) л. 249б – «Иисус Христос рассказывает притчу о сеянии семян», 104х115;

33) л. 256б – «Богатый и Лазарь», 105х125;

34) л. 263б – «Исцеление беснующегося имя которого легион», 114х125;

35) л. 270а – «Исцеление кровоточивой», 127х118;

36) л. 278а – «Человек, впавший в разбой», 103х129;

37) л. 285а – «Уборка нивы», 113х121;

38) л. 293а – «Исцеление жены, не могущея восклонитиси», 115х127;

39) л. 301б – «Звание на вечерю велию», 111х125;

40) л. 311а – «Исцеление десяти прокаженных», 104х126;

41) л. 321б – «Князь, вопрошающий Иисуса Христа о жизни вечной», 110х130;

42) л. 331а – «Исцеление слепца, седяща при пути», 116х128;

43) л. 339а – «Иисус и Закхей», 112х128;

44) л. 346б – «Мытарь и фарисей», 84х127;

45) л. 354б – «Возвращение блудного сына», 88х139;

46) л. 364а – «Страшный суд», 125х134;

47) л. 374а – «Адам и Ева», 94х129;

48) л. 379а – «Седьмой Собор», 94х142;

49) л. 387б – «Исцеление расслабленного», 105х120 (повт № 16);

50) л. 394а – «Воздвижение Креста», 108х127;

51) л. 402б – «Исцеление бесноватого», 117х130 (повт. № 20);

52) л. 412б – «Богородица», 127х118;

53) л. 422а – «Иисус Христос и сыны Заведеевы», 108х128;

54) л. 430а – «Воскрешение Лазаря», 105х128;

55) л. 436а – «Въезд Христа в Иерусалим», 111х126;

56) л. 442а – «Распятие Иисуса Христа», 104х125;

57) л. 455а – «Положение во гроб», 50х128.

Папера ручнога адліву XVII ст. з ВЗ. Філіграні: **1)** «Шут» – №№ 25-64 (Лауцявичюс); **2)** «Лілея» – №№ 2019-2205 (Лауцявичюс); **3)** Розныя гербы (ВЗ праглядаюцца вельмі слаба).

Пераплёт к. XVIII ст., скураны, на дошках (скура светла-карычневага колеру); 1 зашпілька страчана, другая (з бронзы, арнаментаваная) – адарвана. На верхняй і ніжняй покрыўках, па карашку – аздабленне кветкава-раслінным арнаментам (сляпое ціснене). На карашку – назва: «Слово о сошествии святаго духа», што дае падставу сцвярджаць, што пераплёт узяты з іншай кнігі.

Запісы:

1) Форзац: «ЦС // 5584», «№39» – алоўкам. Ніжэй – «Кіев 1666» // Унд. 811» – алоўкам, ад рукі.

2) л.42а, звер XV: «Московской губернии» – ад рукі, чорн. чарн.

3) л. 130а, звер XV: «AQ» – чорн. чарн., ад рукі.

4) л. 136а – роспіс: «Поповъ» – чорн. чарн.

5) лл. 145а, 364б, 387а, 389а, 390а, 391а: «пробы пяра».

6) л. 158а, унізе, на палях: «получа книга се (нрзб.)» – чорн. чарн.

7) л. 210а, на палях: арыфметычныя прыклады на множанне.

8) л. 226а: «проба пяра».

9) л.239а: «Когда бы // до декабр // 455 489 // 888 « – ад рукі, чорн. чарн.

10) л. 287а: «ЛИ» – ад рукі, чорн.чарн.

11) л. 313б: «Соболева Александра» – чорн. чарн., ад рукі.

12) л. 333а: «889 1900 ОР», чорн.чарн.

13) л.340а: «Сія книга Александра Соболева право его собст// ная И…» – ад рукі, чорн. чарн.

14) л. 355б: « Сия книга деревни Панкратов // нрзб. Милостивому Государю», ад рукі, алоўкам.

15) л. 357б: «1869 Года нрзб.» – ад рукі, чорн. чарн.

16) Форзац: «ПроверМК» – алоўкам.

ПІКЗ КП11-6394

Літаратура

Андрей, архиепископ Кессарии.// Христианство. Энцикл. словарь. Т.1. М., 1993, с 81.

Владимиров Л.И. Всеобщая история книги. М., 1988, 302 с.

Елеонская А.С. Работа Симеона Полоцкого над подготовкой к печати книг «Обед душевный» и «Вечеря душевная».// В кн.: Симеон Полоцкий и его книгоиздательская деятельность. М., 1982, с. 157-160.

Захария Копыстенский.// Христианство. Энцикл. словарь. Т.1. М., 1993, с. 555.

Іаан Златавуст.// Беларуская энцыклапедыя ў 18 тт. Т.7. Мн., 1998, с. 137.

Иоанн Златоуст.// Христианство. Энцикл. словарь. Т.1. М., 1993, с. 625-627.

Капысценскі Захарыя.// Беларуская энцыклапедыя ў 18 тт. Т.8. Мн., 1999, с. 36.

Каталог книг кирилловской печати XVI-XVII веков Псковского музея-заповедника. Псков, 1985. №№ 22, 23.

Кіева-Пячэрская лаўра.// Беларуская энцыклапедыя ў 18 тт. Т.8. Мн., 1999, с. 248-249.

Киево-Печерская лавра.// Христианство. Энцикл. словарь. Т.1. М., 1993, с. 729-730.

Коляда Г.И. Памво Берында – архитипограф.// В.кн.: Исследования и материалы. Сборник IX. М., 1964, с. 125-140.

Курбатов Г.А. Ранневизантийские портреты. К истории общественно – политической мысли. М., с. 99-135.

Лазарь Баранович.// Христианство. Энцикл. словарь. Т. 2. М., 1995, с. 8.

Лауцявичюс Э. Бумага в Литве в XV-XVIII веках. Вильнюс, 1979. №№ 2564-2659, 2019-2205.

«**Меч Духовный**».// Христианство. Энцикл. словарь. Т.2. М., 1995.

Петренко М.З. Киево-Печерьский Державний історико-культурний заповідник. Путівник. Київ, 1979.

Попов П.Н. Книгопечатание в Киеве XVII в.// В. кн.: 400 лет русского книгопечатания. 1564-1964. М., 1964, с. 85-99.

Початки книгопечатаня на землях України. В Печатні монастиря чина св. Василія В. У Жовкві, 1924.

Сазонова Л.И. Украинские старопечатные предисловия конца XVI – первой половины XVII в. (борьба за национальное единство).// В.кн.: Русская сторопечатная литература (XVI – первая четверть XVIII в.): Тематика и стилистика предисловий и послесловий. М., 1981, с. 129-152.

Сазонова Л.И. Украинские старопечатные предисловия конца XVI – первой половины XVII в. (особенности литературной формы).// В кн.: Русская старопечатная литература (XVI – первая четверть XVIII в.): Тематика и стилистика предисловий и послесловий. М., 1981.

Сопиков В. Опыт российской библиографии… Ч.I. СПб., 1813. №№ 454, 457.

Филиграни XVII века по старопечатным книгам Украины и Литвы. Каталог. Сост. Т.В. Дианова. М., 1993. №№ 93, 583, 749-750, 764, 858, 771, 776, 406, 409, 410, 594, 170, 712, 655, 431, 644.

Шаховская Т. Печерские раритеты.// В.кн.: Альманах библиофила. Выпуск 15. М., 1983, с. 85.

Выданні друкарні Полацкага езуіцкага калегіума ў фондах НПГКМЗ

І.А. Шупенька

Полацкая езуіцкая друкарня была створана ў адпаведнасці з прывілеем Кацярыны II у 1787 годзе. Ініцыятарам стварэння друкарні лічыцца Г. Грубер, а яе першым кіраўніком астраном А. Лянкевіч. У розныя часы друкарняй кіравалі Б. Шыркевіч, А. Лянкевіч, Я. Заранек і інш.

Гэта друкарня разам з друкарняй Рымска-каталіцкай кансісторыі ў Магілёве належала да групы царкоўных друкарань. Абедзьве вызначаліся актыўнай выдавецкай дзейнасцю і імі было выдадзена больш за палову ўсёй кнігавыдавецкай прадукцыі Беларусі першай трэці XIX ст.

Друкарня выдавала падручнікі і рэлігійную літаратуру на польскай, лацінскай, рускай, французскай, нямецкай мовах і латгальскім дыялекце латышскай мовы. Большую яе частку складалі творы канфесійна-клерыкальнай літаратуры і прызначаліся для навучання. Сярод кніг падручнікі для вучняў па ўсеагульнай геаграфіі і гісторыі Рыма, па граматыцы лацінскай мовы, майстэрстве рыторыкі і інш. Напрыклад такія, як «Кароткі збор усеагульнай гісторыі» (1788 г.), «Кароткі збор рымскай гісторыі» (1788 г.), «Граматыка лацінскай мовы» (1790г.). Што датычыць падручнікаў, то паводле меркаванняў гісторыкаў і даследчыкаў XIX ст. (Лукашэвіч, Дзем'яновіч і інш.) яны былі невысокай якасці. Матэрыялы ў падручніках часта не адпавядалі ўзроўню навучання, правілы ў іх былі вельмі «мудронымі».

У друкарні выдаваліся творы пісьменнікаў І. Беніслаўскага, М. Карыцкага, Я. Каханоўскага, І. Красіцкага, Н. Мусніцкага, А. Нарушэвіча, філосафа В. Бучынскага і інш., творы рымскіх пісьменнікаў Вергілія, Гарацыя, Плінія і інш., пісьменнікаў – палемістаў XVI-XVII ст. П. Скаргі, І. Руцкага. Кнігі на беларускай мове не друкаваліся. На рускай мове ў друкарні надрукавана толькі хрэстаматыя «Кароткія выпіскі, сабраныя з некаторых пісьменнікаў на карысць юнацтву, якое навучаецца расійскай мове» (1816 г.).

З канца XVIII ст. у Полацку друкаваліся календары на польскай мове «Каляндар Полацкі». Складзеныя мясцовымі іезуітамі, яны мелі пераважна канфесійны характар, аднак змяшчалі і некаторыя краязнаўчыя матэрыялы.

Друкарня мела добрае на той час друкарскае абсталяванне, мела сваю словалітню. Акрамя таго, шрыфты набываліся ў Пецярбургу, Маскве, Варшаве, і нават ў Францыі.

Аб выдадзеных кнігах друкарня інфармавала праз каталогі, якія знаёмілі не толькі з назвай кніг, але прыводзілі і звесткі аб агульнай колькасці экземпляраў, колькасці бракованых экземпляраў, кошце кніг.

Мастацкае афармленне выданняў не вызначалася асаблівай разнастайнасцю. Для аздаблення выкарыстоўваліся наборны арнамент, ксілаграфічныя застаўкі.

У гэтай друкарні на працягу 1818 г. і 2 месяцаў 1820 г. штомесячна выдаваўся першы на тэрыторыі Беларусі часопіс «Miesięcznik połocki» («Месенчнік Полоцкі», «Полацкі месячнік») на польскай мове. Ён быў заснаваны філосафам В.Бучынскім, галоўным рэдактарам быў прафесар фізікі і доктар філасофіі Ю. Цытовіч.

З выгнаннем езуітаў за межы Беларусі (1820 г.) іх друкарня была перададзена ва ўласнасць адкрытага ў Полацку ў 1822 годзе Вышэйшага вучылішча ордэна піяраў. За 7 гадоў кнігавыдавецкай дзейнасці (1824-1830-я гг.) піяры выдалі 32 кнігі, большая частка якіх мела свецкі характар і была падпарадкавана патрэбам навучальнага працэсу. Кнігі на рускай мове не друкаваліся. Кнігавыдавецкая дзейнасць піяраў была спынена ў сувязі з выгнаннем іх з Полацка і закрыццём вучылішча. Іх друкарня перададзена Кіеўскаму універсітэту.

Нягледзячы на сваю актыўную дзейнасць выдавецкая прадукцыя Полацкай акадэміі езуітаў не адлюстроўвала навуковых дасягненняў таго часу, не садзейнічала развіццю перадавой грамадскай і прыродазнаўчай думкі. Разам з тым навучальная літаратура, якую выдавалі езуіты, шматлікія буквары, слоўнікі, творы антычнай і польскай літаратуры садзейнічалі развіццю пісьменнасці і ведаў.

У фондах НПГКМЗ захоўваюцца ўсяго тры выданні гэтай друкарні, якія паступілі з розных крыніц і ў розныя часы. Гэтыя выданні ўвойдуць асобнай часткай у каталог лацінскіх і польскіх выданняў XVI-XVIII стст., якія былі надрукаваны ў Беларусі і знаходзяцца ў фондах НПГКМЗ. Кнігі,прыведзеныя ніжэй,размешчаны ў храналагічнай паслядоўнасці іх выхаду з друку. Назвы прыведзены на мове арыгіналу і ў перакладзе на беларускую мову. Даецца кароткая характарыстыка выдання, яго захаванасць і рэгістрацыйны нумар.

1. Emmanuelis Alvari. E Societate Jesu de Institutione Grammatika. Эммануэль Альварыя «Аб вывучэнні граматыкі лацінскай мовы»

Полацк. Друкарня Полацкага іезуіцкага калегіума,1794.

Кніга паступіла ў фонды ў 1962 годзе ад нав. супрацоўніка Белдзяржмузея Клока Л.Д. У кнізе адсутнічае першапачатковая вокладка. Рэстаўрыраваная вокладка з паперы ад нотнага сшытка з разлінаванымі лінейкамі для нот.

272 пранумараваных старонкі + 31 старонка, якія паўтараюцца (трапілі з іншай кнігі граматыкі).

Склад :

Шмуцтытул .

Тытульны ліст.

Артыкул «Аб арфаграфіі лацінскай» – 4 непранумараваных старонкі.

Артыкул «Аб арфаграфіі польскай» – 4 непранумараваных старонкі.

Кніга першая «Асноўныя скланенні», с. 1-102 (адсутнічаюць с. 103-132)

Кніга другая «Сінтаксіс», 133-219 (адсутнічаюць с.149-164), частка кнігі «Сінтаксіс» (с. 133-164) прышыты да кніжнага блока пасля с. 228.

Кніга трэцяя, с. 221-228, 229-262, (с. 263-264 адсутнічаюць), с. 265-272.

Кнігу ўпрыгожваюць застаўкі і канцоўкі з раслінным арнаментам, якія размешчаны ў пачатку і канцы кожнай кнігі. Першыя шэсць старонак кнігі ўпрыгожаны віньеткамі ў верхняй частцы старонак.

Папера ручнога адліву, кардон.

Друк тыпаграфскі.

Захаванасць здавальняючая. Забруджванне, адсутнічае першапачатковая вокладка, пажаўценне паперы, плямы, сустракаюцца надпісы, зацёкі.

КП 5-2431

2. Rożmyslania dla księzy swieckich o powinnostach chrzescianskich. Разважанні для князёў свецкіх аб павіннасцях хрысціянскіх

Пераклад з французскай Яна Беніслаўскага, біскупа Гадарэйскага і каадьютара Магілёўскага.

На польскай мове.

Полацк. Друкарня калегіума іезуітаў, 1799.

Кніга паступіла ў фонды ў 2000 годзе. Была набыта ў Собалева М.В., які праж. ў Полацку, вул. Юбілейная, 17-34. (Пр. № 265 ФЗК ад 30.10.2000 г.)

Склад:

Тытульны ліст (на адвароце яго цытата з кнігі «Левіт»).

Прадмова – 6 непранумараваных старонак

« Разважанні…», с. 3-723.

Змест – 7 непранумараваных старонак.

Памылкі друку – 1 непранумараваная старонка.

Кніга змяшчае павучанні па днях тыдня пачынаючы ад першага тыдня адвенту да тыдня запуснага.

Для аздаблення ў кнізе выкарыстоўваюцца прыгожыя застаўкі і канцоўкі расліннага арнаменту, на кожнай старонцы над тэкстам – віньеткі.

Папера, кардон,скура,тканіна.

Друк тыпаграфскі.

Захаванасць здавальняючая. Пярэдні бок вокладкі моцна пацёрты, месцамі адарвана папера.На карашку поўнасцю адарвана верхняя частка кардону разам са скурай і тканінай. Пажаўценне паперы, плямы, зацёкі.

КП 16-16981

3. Quinti Horatii Flacci. Carmina. Tomus 1. Квінт Гарацый Флак. Творы. Том 1.

На лацінскай мове.

Каментарыі Юзафа Ювенты.

Полацк. Друкарня калегіума езуітаў, 1803.

Кніга паступіла ў фонды ў 4.02.1989 г. Была перададзена з Публічнай бібліятэкі імя Салтыкова-Шчадрына (зараз Расійская нацыянальная бібліятэка) (Акт прыёму № 36 ад 4.02.1989 г.)

Склад:

Жыццё Гарацыя – 2 пранумараваных лісты.

Оды. Кніга першая, с. 1-75.

Оды.Кніга другая, с. 76-126.

Оды.Кніга трэцяя, с. 127-205.

Оды.Кніга чацвёртая, с. 206-251.

Эподы, с. 252-307.

Алфавітны паказальнік вершаў, с. 308-311.

Кніга аздоблена ксілаграфічнымі застаўкамі і канцоўкамі.

Папера ручнога адліву. кардон, скура.

Друк тыпаграфскі, ксілаграфія.

Захаванасць здавальняючая. Забруджванне, пацёртасці вокладкі, сляды жучка, надпісы чарнілам на тытульным лісце і некаторых старонках, зацёкі.

КП 8-4560

Літаратура

Бярозкіна Н.Ю. Гісторыя кнігадрукавання Беларусі (XVI – пачатак XX ст.). Мн.: Беларуская навука, 1998.

Из истории книги, библиотечного дела и библиографии в Белоруссии. Вып. 2. Мн., 1972.

Кніга Беларусі. 1517-1917. Зводны каталог. Мн.: БелСЭ, 1986, с. 277-278.

Нарысы гісторыі народнай асветы і педагагічнай думкі ў Беларусі. Мн.: Народная асвета, 1968, с. 31, 34-35.

Памяць. Гіст.-дакум. хроніка Полацка. Мн.: БелЭн, 2002, с. 281-282.

Христианство. Энц. словарь.Т. 1, с.197.

Энцыклапедыя гісторыі Беларусі у 6 т. Т.1. Мн. БелЭН, 1993, с. 105.

Энцыклапедыя гісторыі Беларусі у 6 т. Т.5. Мн.: БелЭН, 1999, с. 535.

Kadulska I. Źródła do dziejów drukarni Kolegium Jezuickiego i Akademii Połockiej (1787-1820)// Гісторыя і археалогія Полацка і Полацкай зямлі. Полацк, 2002.

Materyały do dziejów akademii Połockiej i szkół od niej zależnych. Kraków, 1905.

Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce. Kraków, 1994.

Дадатак 1

Звесткі аб аўтарах

Альвар (Альварэза Эмануэль 1526-1585) – партугальскі філолаг, аўтар падручніка лацінскай мовы «Павучальная граматыка» (Лісабон, 1572), які быў пашыраны ў ВКЛ ў 2-й палове XVIII ст. Вядома некалькі полацкіх выданняў і 15 віленскіх выданняў гэтай граматыкі.У Расіі апошні раз перавыдадзены у 1840г.

Беніслаўскі Іван, епіскап Гадарэйскі і каадьютар Магілёўскі, езуіт. Адыграў значную ролю ў гісторыі каталіцкай царквы ў Расіі. Нар. у 1735 г. Быў любімцам Пацёмкіна, які па яго стараннях згадзіўся на стварэнне магілёўскага архіепіскапства. Першым архіепіскапам быў Сестранцэвіч, а яго памочнікам быў назначаны Беніслаўскі.У 1783 г. ён быў пасланы у Рым, дзе многа разоў радзіўся з папам Рымскім аб становішчы каталіцтва ў Расіі. Пасля атрымання епіскапскага сана адправіўся ў Крым для ўстройства тамашняй каталіцкай царквы. У 1801 годзе быў назначаны прэзідэнтам рымска-каталіцкай калегіі ў Пецярбургу, але пад час царствавання Аляксандра I адказаўся ад гэтай пасады. Творы: *Institutiones loqicae sen brevis Tractatus de cultura inqenii. Вільна, 1774; Roymuslana dla ksiezy swieckich o hjwinnostiach chrescianskich… Полацк, 1799. 2-е выд. Варшава, 1859.*

Гарацый (Квінт Гарацый Флак) (8.12.65 г. да н.э. Венузія, зараз г. Веноса, Італія – 27.11.8 г. да н.э.) – рымскі паэт. Сын раба-вольнадпушчанніка.У Рыме і Афінах вывучаў грэчаскую літаратуру, філасофію, мастацтва. Зарабляў на жыццё працай перапісчыка, пачаў пісаць вершы. Яго «Эподы» – ямбічныя вершы разнастайнага зместу, лепшыя з якіх заклікалі да згоды і міру, пісаў оды і стварыў 2 кнігі «Сатыр» на філасофска-этычныя тэмы.

Дадатак 2

Асноўныя паняцці

Адвент – час напярэдадні нараджэння хрыстова. У праваслаўных 40 дзён, у каталікоў – каля 4 тыдняў.

Ода (гр. песня) – жанр лірычнай паэзіі і музыкі, верш у гонар якой-небудзь асобы ці гістарычнай падзеі, напісаны ў паэтычным урачыстым стылі.Узнікла ў старажытнай Грэцыі.

Эпод (гр.) – у антычным вершаскладанні лірычны верш, у якім доўгі верш чарадуецца з кароткім.

Каадьютар (лац. памочнік) – духоўная асоба, якая назначалася ў дапамогу іншай асобе пры няздольнасці апошняй выконваць свае абавязкі з прычыны старасці, хваробы і інш. Звычайна гэта былі памочнікі епіскапаў, якія мелі епіскапскі сан.Памочнікаў ніжэйшых клерыкаў называлі вікарыямі. Каадьютарамі таксама называлі вядомы клас езуітаў.

Дадаткі

Новый взгляд на историю полоцкого Софийского собора.

С.В. Тарасов

Полоцкий Софийский собор один из немногих храмов XI века на территории так называемой Киевской Руси и единственный на сегодня известный и изученный в Беларуси. С него начинается история белорусского каменного зодчества. Несмотря на значительный интерес к этому храму как своего рода эксклюзивному архитектурному памятнику, так и в контексте всей древней архитектуры, круг исходных данных, по которым мы можем судить об его архитектуре, духовном содержании и роли в государстве и обществе ограничено.

Впервые собор упоминается в письменных источниках XII в., а конкретно – в «Житии Ефросинии Полоцкой» в связи с событиями середины XII в. В «Списке русских городов», внесенном в Новгородскую летопись в конце XIV в., имеется запись: «Святая София каменна о седми версех» [**7**, с. 476]. Изографически храм присутствует на двух планах Полоцка 1579 г., планах города XVII и XVIII вв. Археологические исследования храма проводили В.Булкин, П. Раппопорт, Г. Штэндэр. Обмеряли его М.Щекотихин, И. Хозеров и В. Слюнченко.

В современной научной литературе полоцкая София связывается с продолжением киевско-новгородской архитектурной традиции, что, безусловно, имеет основание и, в некоторой степени, уже стало традиционным. Безусловно, киевский, новгородский и полоцкий соборы имеют идеологическое и композиционное подобие. Они были возведены в городах-столицах с сильной централизованной властью, которые оформились (или имели подобную тенденцию) в самостоятельные государственные центры. Архитектурное подобие прослеживается в первую очередь в крестово-купольной системе, наличии 5 нефов, северных, южных и западных галерей, даже похожести основных параметров всех трёх храмов без учёта дополнительных галерей (Киевкий: 29,3х29,5 м – длинна, азимут 57; новгородский: 24,8х27 м – длинна, азимут 120; полоцкий: 26,4х26,4 м, согласно П. Раппопорту, или 27,0х27,7м – длинна,

согласно обмерным чертежам «Белреставрации» 1979г.).

Киевская София, построенная в 1031-1032 гг., или в 1037г., кроме главной апсиды имела 4 дополнительные, что существенно отличает её от новгородского и полоцкого храмов, где было по три апсиды, а также от прототипа – Константинопольской Софии, где была одна апсида. Новгородская София, построена в период между 1045 (1046) и 1050 гг. Полоцкий храм возводился до 1066 г. (согласно П. Раппопорту) или в 50-с гг. XI в. (согласно Вал. Булкину). По нашему мнению это могло произойти в достаточно широкий промежуток времени между 1044 и 1060 гг.

Киевский, новгородский и полоцкий храмы неоднократно сравнивались в научной литературе. По этому поводу имеется обширная библиография. Но, к большому сожалению, вне поля зрения большинства исследователей остался тот факт, что вместе с константинопольским собором это были не единственные храмы, освещавшиеся и возведенные в честь Софии – Мудрости Божьей на славянских христианских просторах. В первом десятилетии XI века на Балканах в г. Охрид (современная Македония) был построен храм Св. Софии, который, согласно типологии В. Корача (Югославия) относится к типу базилик византийских провинций [**4**, с. 160-170].

Если посмотреть на план полоцкой Софии без учёта галерей, то увидим, что её три центральные нефа имеют явные черты базиликальности: они соединены сводами, в середине имеется трансепт, перекрытый куполом. Отсутствует только явно выраженный нартэкс, но сохраняются хоры. Основной объём Софии охридской, согласно планам, приведенным В.Корачем, – 27,5х17,6 м. Удивительным образом совпадают и другие величины. Ширина центрального нефа Софии Охридской – 5,8 м, Софии полоцкой – 5,8 м (между столбами без учёта лопаток). Ширина боковых нефов Софии охридской – 2,9-3,0м, Софии полоцкой – 2,8-2,9 м. Расстояние между столбами по линии запад – восток у Софии охридской – 5,6 м, Софии полоцкой – 5,25 м. Особенное внимание обращает на себя наличие пары восточных столбов в обоих храмах, которые не несут подкупольной нагрузки. Черта, кстати, характерная

и отличительная для всей полоцкой архитектурной школы последующего века.

Возникает вопрос: могла ли София охридская быть в некоторой степени прототипом полоцкого храма? Или более широко: насколько архитектура балканских византийских провинций могла влиять на становление и развитие белорусской архитектурной школы XI-XII вв.?

Строительство кафедральных храмов на землях Европы соответствовало или скорее было обусловлено государственно- территориальным разделом X-XI вв. Следует заметить, что именно в это время окончательно оформились многие европейские государства от Балкан до Скандинавии и государственные образования на территории Восточной Европы.

Влияние Византии, как с точки зрения распространения христианской культуры в целом, так и в каменном зодчестве в частности, безусловно. Но храмы в виде базилик строились только за пределами Константинополя. Кроме того, они возводились только как кафедральные соборы. Такой была базилика Св. Ахилия в г. Преспа (позже кафедра перенесена в Охрид), базилики в гг. Сервия, Калабачи, Серу.

В. Корач справедливо отмечает, что для Софии киевской прототипом была София Константинопольская и, что от организации внутреннего пространства черниговского Спасо-Преображенского собора (1036 г.) до Софии киевской был один шаг: дополнительные нефы-галереи. И очевидно, что этот шаг был сделан, когда было закончено строительство храма в Чернигове и начато в Киеве.

Киевская идея 5-нефового храма, безусловно, была новой. Она могла быть как местного происхождения, так и перенята из Греции, которая в то время находилась в сфере влияния Византии. Из Киева 5-нефовый храм был перенесен в Новгород, но переработанный и повторенный в других, отличных от Киева пропорциях и с 5 куполами (в Киеве куполов – 13). Поэтому и в Полоцке София в общем плане могла иметь только 5 нефов.

Отмечая аналогии трёх Софий, В. Слюнченко заметил, что с точки зрения политических реалий того времени подобная похожесть выглядит странной [**13**, с. 17]. И объяснил это

тем, что несмотря на княжеские междоусобицы, церковная организация всех «русских земель» была единой. Но как раз это и не может быть принято как несомненный факт.

До конца XI в. мы не имеем сведений о единстве церковной организации Киева, Новгорода и Полоцка. Установление епископий в 992 г. ещё не доказательство их единства. Скорее это свидетельствует о равности между ними. А поставление полоцкого епископа Никифора в 1092 г. митрополитом киевским [**3**] свидетельствует о зависимости трёх первоначальных славянских государств от внешней духовной архиепископии.

С этой точки зрения интересно, что Охридская архиепископия была равной Константинопольской патриархии именно до середины XI в., пока вместе с 1-м Болгарским Царством не была подчинена Византии. Период 1-го Царства был наивысшим расцветом средневекового Болгарского государства при царях Симеоне (893-927) и Самуиле (976-1014). На 8-м Вселенском Соборе в Константинополе (870) болгарская церковь была признана канонической. Права поставления архиепископа болгарского получал константинопольский патриарх. Но кандидат на пост выбирался собором болгарских епископов. Следующий Вселенский собор (879-880) утвердил автокефальность болгарского архиепископата, и болгарский диоцез был исключён из списков Константинопольской епархии.

Объективно подобный ход исторических событий способствовал развитию болгарской церкви. Было создано семь митрополий. Резиденция архиепископа вместе с главным соборным храмом находилась вначале в Плиске, с 893 г. в Преславе, с 972 г. в Охриде. В 893 г. Климент Охридский (ученик Кирила и автор алфавита, называемого сегодня «кириличеким») стал первым епископом-славянином в области Драгувития. А через 10 лет он стал болгарским архиепископом. Архиепископия превратилась в патриархию и сохранялась такой до 1084 г. [**14**, с. 159]. С 90-х гг. XI в. всё делопроизводство в Болгарии велось на болгарском языке [**5**, с. 316], известном у нас как «церковнославянский».

Кажется, сейчас уже никто не оспаривает тот факт, что письменность на наши земли пришла именно из Болгарии [**14**, с. 165] и была связана с культурной средой, сложившейся в

районе озёр Преспы и Охрида [**15**, с. 75]. В таком контексте обоснованной выглядит известная теория М. Приселкова, где он, основываясь на многочисленных источниках, показывает болгарские корни христианства на землях Киевской Руси и вхождение «русской» церкви в состав Охридского патриархата [**9**, с. 16-55]. При некоторых замечаниях с ним согласился М. Тихомиров.

Очевидные, на наш взгляд, параллели полоцкой Софии с охридской базиликой наводят на мысль, что полоцкий храм мог строиться под руководством или под влиянием болгарских мастеров. Именно они могли принести в Полоцк форму и размер базилики в Охриде, которые оказались фактически неизменными даже с учётом новых нефов под галереи. Именно они могли принести из охридской Софии идею вынесенной в северо-западный угол лестницы на галерею, которая была повторена и в черниговском Спасском соборе, но не нашла себе места ни в киевской, ни в новгородской Софиях, а только в полоцкой.

Так или иначе, но собор был возведён. Его внешний вид реконструировался П. Раппопортом, Вал. Булкиным и Г. Штыховым. Во всех реконструкциях храм имеет 7 куполов – очень важная и не случайная деталь, на которую исследователи не обращали особенного внимания, повторяя без комментария летописное сообщение и исходя из конструктивных особенностей храма. Почему не 13, как в Киеве и не 5, как в Новгороде? Возьмем на себя смелость сделать предположение, что 7 глав полоцкой Софии – символ семи Вселенских соборов. На седьмом Соборе была принята чрезвычайно важная для христианства концепция о « чествовании икон и креста по подобию»... «ибо честь, воздаваемая образу, переходит к первообразному». Седьмой Вселенский Собор состоялся в 787 г. и имел название Второй Никейский. Но в середине XI в. на Киевщине распространялось совсем иное мировоззрение, начало коему положил киево-печерский игумен Феодосий. Он проповедовал и писал, что храмы и образы созданы не в честь Владыки, но людям. Храмы и всё их величие, богослужения – честь именно человеку [**6**, с. 133]. Тот же взгляд встречается и у митрополита Иллариона в его «Слове о законе, данном через

Моисея, и о благодати...», написанном в период между 1037 и 1050гг. [**2**, с. 106]. Если учесть место и роль этих святителей в структуре киевской иерархии того времени, то станет понятно их огромное влияние на духовную и политическую жизнь страны. Их взгляды не были случайными, но результатом почти двухвекового постепенного разделения христианских церквей, завершившегося только в 1054 г. Между прочим, почти всё XI-е столетие между Римом и Константинополем шла борьба за Болгарскую церковь. А после раздела обе церкви – Восточная и Западная – до настоящего времени одинаково признают решения только семи первых Вселенских соборов.

Возвращаясь к семиглавию полоцкой Софии, можно допустить, что полоцкие взгляды на христианские догматы в некоторых деталях могли отличаться от киевских и новгородских. Поэтому вполне возможно, полочане либо «в пику» Киеву (чему соответствует политическая ситуация того времени) либо просто по идеологическим соображениям, отметили нерушимость символов Семи соборов в виде 7 глав своего кафедрального собора. А то, что это совпадение не случайность, а глубоко продуманная внутренняя политика и убеждённость, подтверждает заклятие на Кресте Ефросиний Полоцкой, написанное в 1161 г. – через столетие после возведения Софии. А там такие слова: «… будет проклят всеми святыми отцами и семью соборами святыми...». Аналогичная по содержанию форма проклятия существует и во вне летописной повести «О Вере», внесенной в списки XII в. и следует за «Словом о том, како крестися Володимир, возмя Корсунь» [**10**, с. 21-24]. На протяжении почти столетия, решения Семи соборов были правилом жизни и деятельности церкви везде, где она существовала. Отдельно следует заметить, что «вооружённое» решениями Семи соборов христианство особенно активно начало распространяться в славянском мире: Болгарии, Сербии, Моравии. Этому, конечно же способствовала в значительной степени деятельность Константина Философа (827-869) и его брата Мефодия (820-885), их учеников, среди которых особенно выделялся уже упомянутый Климент Охридский (840-916).

Возвращаясь к конструктивным особенностям полоцкой Софии, нельзя не отметить и ещё одну важную деталь. А

именно: вытянутый в плане восточный конец креста крестово-купольной конструкции, который привёл к смещению на запад основного подкупольного пространства – наоса [**15**, с. 131, 136]. Эта черта характерна и для большинства полоцких храмов XII в., в то время как абсолютно чужда остальной «русской» архитектуре этого времени [**15**]. В XI в. храмы с подобным «отклонением» существовали в основном в той же Болгарии. Например, два храма на возвышенности Авродак и храм в Бял-Бряг [**15**, с. 110-111]. Причём, в этих храмах купол уже был смещён на западные столбы. Только один подобный храм существовал на Киевщине – в Вышгороде [**8**, с. 107]. Его планировка не характерна для киевской школы и происхождение, насколько нам известно, пока не объяснено. Возможно, что он был заложен до 1076 г. – до смерти князя Святослава Ярославича [**12**, с. 27]. Его возможную связь с полоцким зодчеством можно объяснить теми же болгарскими корнями, либо недолгим княжением полоцкого князя Всеслава Брячиславича в Киеве. Кстати, именно вышгородский храм очень близок по планировке полоцкому Борисоглебскому собору Бельчицкого монастыря. Но это уже вопрос особенности развития полоцкой архитектуры и её влияния в конце XI-XII вв. Последний вопрос непосредственно связан с особенностями строения полоцкого Софийского собора, но требует дополнительного, более широкого рассмотрения.

Таким образом, не претендуя на окончательность выводов, а с целью постановки вопроса, мы можем в качестве гипотезы предложить следующие условия и ход строительства полоцкого Софийского собора.

В конце 30-х гг. XI в. начинается строительство Софии в Киеве, для чего останавливается строительство храма в Чернигове. Под влиянием перемен, произошедших в зодчестве византийских провинций и с целью подчеркнуть независимость и отличие Киевского государства от Византийской империи, в Киев приглашаются «провинциальные» мастера. Они возводят крестово-купольный 5-нефный храм. Киевские претензии на исключительность проявились в первую очередь в больших галереях, которые вполне можно рассматривать как дополнительные нефы, и в 5 апсидах.

Новгородцы, которые считали себя если не выше, то по крайней мере ровней киевлянам (согласно исторической судьбе возникновения Киевской Руси), словно вдогонку Киеву, строят аналогичный по существу храм. Он имеет близкие киевскому размеры и такие же претензии на «исключительность» (фактически те же 7 нефов, среди которых 5 основных), сохранив 5 апсид и сократив до 5 количество куполов.

В литературе неоднократно подчёркивалась мысль о работе в Киеве и Новгороде одной и той же артели зодчих. С этим возможно согласиться. Но вот присутствие той же артели в Полоцке вызывает серьезные сомнения. На наш взгляд, основываясь на результатах археологических исследований на полоцком Верхнем замке последних лет, строительство храма могло начаться уже во второй половине 40-х гг. XI в. Это подтверждается и общеполитической ситуацией в Полоцкой земле и соседних землях. В 1050 г., когда было завершено строительство Софии новгородской, полоцкий собор мог уже возводиться. Возможно, что в строительстве принимали какое-то участие и новгородские мастера. Возможно, что они принесли идею 5-нефового храма. Но с другой стороны, Полоцку невозможно было отказаться от этой идеи после Киева и Новгорода. Костяком артели были, очевидно, не новгородцы, а тем более не киевские зодчие. Параллели с Охридой наводят на мысль, что полоцкая София могла строиться под руководством болгарских мастеров. Именно они могли принести в Полоцк форму и размер охридской базилики, которая фактически не изменилась даже при достройке новых нефов под галереи.

Появление в Полоцке болгар не вызовет удивления, если обратить внимание на пути проникновения христианства на земли Восточной Европы. Кроме того, нас с Болгарией объединяло то, что в отношении Византийско-константинопольской митрополии все мы (Киев, Новгород, Полоцк и т.д.) были провинциями. Поэтому, и неудивительна одинаковость черт и в архитектуре. Борьба за самостоятельность на этапе формирования и становления раннефеодальной государственности объединяла нас.

Может поэтому в XII в. опять на Полотчине появляются зодчие из Болгарии или Сербии – авторы храма-триконха в

полоцком Бельчицком монастыре. Из переписки охридского архиепископа Феофилакта 1084-1108 гг. очевидно, какому угнетению и преследованию со стороны Византии подвергались болгары, как создавались в стране колонии из печенегов, турок и армян с целью ассимиляции коренного населения. От бедности, притеснений некоторая часть болгар переходила за Дунай. Могли быть среди них и зодчие. Но это уже тема для отдельного исследования.

Литература

1. **История на България**. София. Т. 1-2, 1981.

2. **Златоструй**. М., 1990.

3. **Карташов А.В.** Очерки по истории русской церкви. Т.1-2. М., 1991.

4. **Корач В.** Два типа кафедральных соборов XI в. в областях, культурно связанных с Византией.// Средневековая Русь. М., 1976.

5. **Литаврина Г.Г.** Формирование и развитие Болгарского раннефеодального государства (конец VII – начало XI вв).// Как была крещена Русь. М., 1988.

6. **Лихачёв Д. С.** Стилеформирующая доминанта древнерусского домонгольского искусства и литературы.// Средневековая Русь. М., 1976.

7. **Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов**. М.-Л., 1950.

8. **Пимевский В.И., Тиц А.А., Ушаков Ю.С.** История русской архитектуры. Л., 1984.

9. **Приселков М.Д.** Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси в X-XII вв. СПб., 1913.

10. **Никольский Н.К.** Материалы для истории древнерусской духовной письменности. СПб., 1892.

11. **Раппопорт П.А.** Русская архитектура X-XIII вв.// САИ Вып. Е 1-47. Л., 1982.

12. **Раппопорт П.А.** Древнерусская архиректура. СПб., 1993.

13. **Слюнченко В.Г.** Полоцкий Софийский собор. Мн., 1987.

14. **Тихомиров М.Н.** Исторические связи русского народа с южными славянами.// Славянский сборник. М., 1947.

15. **Якобсон А.Л.** Закономерности развития средневековой архитектуры IX-XV вв. Л., 1987.

Змест

Ад складальніка 3

Андреева Н.А. Роль музейно-педагогических занятий в образовательном процессе музеев 6

Краско В.Д. Жаночыя пансіёны у Полацку як адлюстраванне палітыкі царскага урада 12

Лысенко Л.М. Региональность художественного процесса 20

Орлова Т.А. Советский период в архитектуре Полоцка 28

Поляков С.И. Полоцкая наступательная операция 43

Раковская Г.Н. Тематические экскурсии 53

Сяргеенка Н.А. Аперацыя «Баевік»: мерапрыемства савецкай улады па канфіскацыі царкоўных каштоўнасцей і ліквідацыі мошчаў святых на Полаччыне на пачатку 1920-х гг. 58

Смирнова Т.Р. Психологический аспект в работе с учащимися спецшколы по музейно-педагогическим программам 64

Явіч Т.У. Беларускія мастакі – навучэнцы Полацкай езуіцкай калегіі (акадэміі)...67

Агляд калекцый, каталогі прадметаў з фондаў НПГКМЗ

Воднева І.П. Газеты ў фондах НПГКМЗ 77

Даўгун В.М. Агляд калекцыі меднага мастацкага ліцця (XI-XX стст.) са збору НПГКМЗ.....................................99

Зуева Г.П. Каталог часопісаў «Тыгоднік ілюстраваны» («Tygodnik illustrowany») у фондах НПГКМЗ 104

Шумовіч А.У. Выданні XVII ст. друкарні Кіева-Пячэрскай лаўры ў фондах НПГКМЗ 134

Шупенька І.А. Выданні друкарні Полацкага езуіцкага калегіума ў фондах НПГКМЗ..**149**

Дадаткі

Тарасов С.В. Новый взгляд на историю полоцкого Софийского собора..**159**

Змест **169**

Матэрыялы
навукова-практычнай канферэнцыі
(па выніках навукова-даследчай работы ў 2003 г.)

Падпісана да друку 24.01.2005 г.
Фармат 60х84 1/16. Папера афсетная. Гарнітура Times.
Тыраж 50. Зак. 770.

Надрукавана з арыгінал-макета заказчыка
Полацкім РУПП «Спадчына Ф. Скарыны».
211400, г. Полацк, вул. Гагарына, 8.
ЛП № 02330/0056838